

MINISTRY FOR FOREIGN
AFFAIRS OF FINLAND

საქართველოში ვაჭრობის განვითარებისათვის საჭიროებების შეფასება ვაჭრობა და ადამიანური განვითარება

აპრილი 2011

**საქართველოში ვაჭრობის
განვითარებისათვის საჭიროებების შეფასება**

ვაჭრობა და ადამიანური განვითარება

ვაჭრობის განვითარებისათვის დახმარების პროგრამა არის 2005 წელს, ჰონგ-კონგში, მსოფლიოს სავაჭრო ორგანიზაციის მიერ ჩატარებული კონფერენციის ყველაზე მნიშვნელოვანი შედეგი. იგი მიზნად ისახავს ქვეყნების განვითარებას მათი მწარმოებლურობის ზრდის, ვაჭრობასთან დაკავშირებული ინფრასტრუქტურისა და რეგიონალურ და გლობალურ ბაზრებზე კონკურენტუნარიანობის გაძლიერების გზით. ვაჭრობა, მართალია მნიშვნელოვან როლს ასრულებს განვითარებაში, მაგრამ იგი ავტომატურად არ უზრუნველყოფს ჰუმანურ განვითარებას. ამ როლის შესასრულებლად ვაჭრობა უნდა განიხილებოდეს ადამიანური განვითარების ჩარჩოებში როგორც შესაძლებლობების გაფართოების ინსტრუმენტი და ხალხის არჩევანი.

ვაჭრობის განვითარებისათვის დახმარების ინიციატივა მოიცავს შემდეგ კატეგორიებს:

- სავაჭრო პოლიტიკა და რეგულირება;
- ვაჭრობის განვითარება;
- შესაძლებლობების განვითარება;
- ვაჭრობასთან დაკავშირებული რეგულირება და;
- ვაჭრობასთან დაკავშირებული სხვა საჭიროებები.

გაეროს ვაჭრობის დახმარების რეგიონალური პროექტი “ევროპის გაფართოება: ვაჭრობის განვითარების ხელშეწყობა ცენტრალურ აზიაში, სამხრეთ კავკასიასა და დასავლეთის დამოუკიდებელ სახელმწიფოთა თანამეგობრობის ქვეყნებში”, დაფინანსებულია ფინეთის ფართო ევროპის ინიციატივის კონტექსტში. იგი ორიენტირებულია ცენტრალური აზიის, სამხრეთ კავკასიისა და დასავლეთის დამოუკიდებელ სახელმწიფოთა თანამეგობრობის ქვეყნების შესაძლებლობების გამოვლენაზე და ტექნიკურ მხარდაჭერაზე როგორც ეროვნულ, ასევე შიდარეგიონალურ დონეზე; მხარს უჭერს შერჩეულ სატრანსპორტო კორიდორში იმ სფეროების ეკონომიკურ განვითარებას, რომლებიც მცირე მენარმეებს დაეხმარება მიიღონ სარგებელი ახალი სავაჭრო შესაძლებლობების გამოყენებით.

ფართო ევროპის ინიციატივა არის ფინეთის ჰარმონიზირებული რეგიონალური განვითარების კონცეფცია. იგი მოიცავს შემდეგ თემებს: უსაფრთხოება, ვაჭრობა და განვითარება, საინფორმაციო საზოგადოების განვითარება, ენერჯის, გარემოს და სოციალური მდგრადობის განვითარება. კონცეფცია მოიცავს სამ რეგიონალური თანამშრომლობის პროგრამას - აღმოსავლეთ ევროპაში (ბელარუსი, მოლდოვა, უკრაინა), სამხრეთ კავკასია (სომხეთი, აზერბაიჯანი, საქართველო) და ცენტრალური აზია (ყაზახეთი, ყირგიზეთი, ტაჯიკეთი, თურქმენეთი და უზბეკეთი).

საჭიროებების შეფასება ვაჭრობის განვითარებისათვის დახმარების პროექტის ფარგლებში არის სავაჭრო შესაძლებლობების განვითარების გრძელვადიანი ხედვა. იგი სარგებლობას მოუტანს რეგიონში ადამიანურ განვითარებას. ვიმედოვნებთ, რომ წარმოდგენილი რეკომენდაციები შექმნიან პროექტის მეორე ფაზის განხორციელების (2011-2013) წინაპირობას, რომელიც ფოკუსირებული იქნება რეკომენდაციების განხორციელებაზე და ეროვნული და რეგიონალური საჭიროებების შეფასების განვითარებაზე.

გაერთიანებული ერების განვითარების პროგრამა

საავტორო უფლებები დაცულია. დაუშვებელია წინამდებარე გამოცემის რეპროდუქცია ნებისმიერი ფორმით ან საშუალებით გავრცელება ნებართვის გარეშე.

წინამდებარე გამოცემაში გამოთქმული მოსაზრებები ავტორისეულია და არ ასახავს გაერთიანებული ერების ორგანიზაციის და მისი წევრი ქვეყნის მთავრობების ან გაეროს განვითარების პროგრამის თვალსაზრისს.

მოსხარული ვარ წარმოგიდგინოთ ანგარიში რომელიც საქართველოში ვაჭრობის განვითარების საჭიროებებს ეხება და შეიცავს რეკომენდაციებს საქართველოს მენარმეებისა და ფერმერების ადგილობრივ და უცხოურ ბაზრებზე შესვლის ხელშეწყობის პოლიტიკის შემუშავების შესახებ.

ეს ინიციატივა შემადგენელი ნაწილია რეგიონული პროექტის “ფართო ევროპა: ვაჭრობის ხელშეწყობა ცენტრალურ აზიაში, სამხრეთ კავკასიასა და დასავალეთ დსთ-ში”.

აღნიშნული რეგიონების სახელმწიფოების წინაშე განვითარების მსგავსი გამოწვევები დგას. მაგრამ მეორეს მხრივ, მათი შესაძლებლობები და საჭიროებები განსხვავებულია. გაეროს განვითარების პროგრამა (UNDP) მოხარულია მხარი დაუჭიროს ყველა დაინტერესებული მხარის კოორდინირებულ ძალისხმევას, რომელსაც ამ ქვეყნებში ვაჭრობის ხელშეწყობის ეფექტური პოლიტიკის შემუშავება და განხორციელება მოჰყვება.

მსურს გამოვხატო ჩვენი მადლიერება ფინეთის მთავრობისადმი მათი ხელშეწყობისათვის. მადლობა გადაუხადო გაეროს განვითარების პროგრამის (UNDP) ევროპისა და დსთ-ს რეგიონულ ბიუროს პროექტის გუნდს წარმატებული მართვისათვის. მადლობას ვუხდით კვლევის ავტორებს მათი პროფესიონალიზმისთვის და ექსპერტებისა და დაინტერესებული მხარეების მოსაზრებების გათვალისწინებისთვის.

ვიმედოვნებ, რომ ეს გამოცემა გააღრმავებს დიალოგსა და თანამშრომლობას საჯარო და კერძო სექტორებს, დამოუკიდებელ მკვლევარებსა და ექსპერტებს შორის, და ხელს შეუწყობს ისეთი სავაჭრო პოლიტიკის შემუშავებას, რომელიც ვაჭრობას განვითარების მამოძრავებელ ძალად აქცევს.

ჯეიმი მაკგოლდრიკი

გაეროს განვითარების პროგრამის (UNDP) მუდმივი წარმომადგენელი საქართველოში

ავტორები

მიხეილ თოქმაზიშვილი
გიორგი ბერულავა

მრჩეველთა ჯგუფი

იაცეკ ცუკროვსკი
კიმ ბურმანსი
გიორგი ნანოგაშვილი

უაღრესად დიდ მადლობას ვუხდით ფინეთის მთავრობას, რომლის დახმარებამ ინიციატივის: ფართო ევროპა: ვაჭრობის განვითარების ხელშეწყობა ცენტრალურ აზიაში, სამხრეთ კავკასიასა და დასავლეთის დამოუკიდებელ სახელმწიფოთა თანამეგობრობის ქვეყნებში - კონტექსტში, შესაძლებელი გახადა ამ ნიგნის გამოცემა.

შინაარსი

რეზიუმე _____ 7

შესავალი _____ 9

1. მაკროეკონომიკური განვითარება და სოციალური გარემო _____ 11

1.1 ეკონომიკის განვითარების მიმოხილვა “ვარდების რევოლუციამდე” _____ 11

1.2 ინსტიტუციონალური რეფორმები “ვარდების რევოლუციის” შემდგომ პერიოდში _____ 13

1.3 საქართველოს ეკონომიკის უახლოესი ტენდენციები _____ 18

1.4 სოციალური გარემო და ადამიანური განვითარების გამოწვევები _____ 23

1.5 განათლების სექტორის განვითარება _____ 32

1.6 ჯანდაცვის სექტორი საქართველოში _____ 34

2. ვაჭრობა და საინვესტიციო პოლიტიკა _____ 36

2.1 საგარეო სავაჭრო ურთიერთობების მიმოხილვა _____ 36

2.2 სავაჭრო პოლიტიკა და ადამიანური განვითარება _____ 39

2.3 საინვესტიციო პოლიტიკა _____ 48

3. ვაჭრობის განვითარების შესაძლებლობები _____ 51

3.1 ვაჭრობის განვითარების ინსტიტუციონალური ძალისხმევა და დაბრკოლებები _____ 51

3.2 ვაჭრობის ხელისშეწყობის ინფრასტრუქტურა _____ 53

4. შერჩეულ დარგებში ვაჭრობის გავლენა ადამიანურ განვითარებაზე _____ 60

4.1 სოფლის მეურნეობა და კვების მრეწველობა _____ 60

4.2 ღვინის სექტორი _____ 65

დასკვნები და რეკომენდაციები _____ 73

სამოქმედო გეგმა _____ 77

გამოყენებული ლიტერატურა _____ 80

დანართები _____ 84

რეზიუმე

2003 წლის “ვარდების რევოლუციის” შემდეგ საქართველოს ხელისუფლებამ განახორციელა ამბიციური ინსტიტუციური და ბიზნეს რეფორმები. ბიზნესის მარეგულირებელი წესების გამარტივებამ აამაღლა ქვეყნის კონკურენტუნარიანობა და გააადვილა საერთაშორისო ვაჭრობა. ბიზნეს რეფორმებს თან ახლდა კაპიტალის შემოდინება და მშპ-ს ზრდა. საქართველო გახდა მონიანე რეფორმატორი ქვეყანა, რომელმაც შეინარჩუნა ეკონომიკური ზრდა და მდგრადობა 2008 წლის რუსეთ-საქართველოს კონფლიქტის შემდგომ და გლობალური ფინანსური კრიზისის დროს.

საქართველოში ბიზნეს გარემოს გაუმჯობესებას დადებითი გავლენა ჰქონდა მწარმოებლურობის ზრდაზე. ეკონომიკის ზრდას ძირითადად ჰქონდა მაკროეკონომიკური ხასიათი და დაკავშირებული იყო როგორც კრედიტების, ასევე უცხოური ინვესტიციების გაფართოებასთან და მკვეთრ ზრდასთან, განსაკუთრებით არასავაჭრო სექტორებში.

გამოკვლევებმა აჩვენა, რომ ეკონომიკური ზრდის ხარისხი დარჩა დაბალ დონეზე სოციალური მდგრადობისა და ინოვაციების მიმართ. აღსანიშნავია, რომ ეკონომიკური ზრდა არ იყო დაკავშირებული ინოვაციებთან და ინვესტიციების დაბანდებასთან მაკროეკონომიკური დარგებში და მას არ მოუხდენია არსებითი ზეგავლენა დასაქმების გაზრდაზე და თანასწორობაზე შემოსავლების განაწილებაში.

ეკონომიკურმა რეფორმებმა მკვეთრად შეასუსტა ბიუროკრატიული ბარიერები, შესაბამისად ხელი შეუწყო სამენარჩეო საქმიანობის გაფართოებას, ახალი სამუშაო ადგილების შექმნას და მწარმოებლურობის დონის ამაღლებას. ამავდროულად ბიზნეს რეფორმები ნაკლებად შეეხო მცირე და საშუალო ბიზნესს და ვაჭრობის ისეთ მგრძობიარე და ყველაზე დიდი დასაქმების სფეროს, როგორც არის სოფლის მეურნეობა. მცირე და საშუალო ბიზნეს სექტორმა ვერ განიცადა მნიშვნელოვანი ცვლილებები, ხოლო სოფლის მეურნეობის სექტორში ინვესტიციების საკმაოდ დაბალმა დონემ და სავაჭრო პირობებმა წარმოაჩინა პოლიტიკური, ინსტიტუციონალური და ადამიანური რესურსების სფეროებში არსებული წინააღმდეგობები.

2006 წელს რუსეთმა, საქართველოს მთავარმა სავაჭრო პარტნიორმა შემოიღო მთელი რიგი სავაჭრო და სატრანზიტო ბარიერები ქართულ საქონელზე. ამან მკვეთრად შეანელა ექსპორტის ზრდა, განსაკუთრებით კი აგრო-სამრეწველო სექტორში. საქართველომ დაკარგა მთავარი აგრო-სამრეწველო პროდუქტების ბაზარი, ხოლო რეორიენტაცია ევროკავშირის ბაზრებთან გახდა რთული ქართული სანარმოების დაბალი კონკურენტუნარიანობის გამო.

უფრო მეტიც, საქართველოს საგარეო სავაჭრო ურთიერთობების ანალიზმა ცხადყო, რომ ვაჭრობის ლიბერალიზაციამ მართალია ასტიმულირა ექსპორტი, მაგრამ ფაქტიურად ექსპორტიორებმა ფართო საერთაშორისო სავაჭრო შეღავათებიდან ვერ მიიღეს შესაბამისი სარგებელი. ნათელი გახდა, რომ ბიზნეს რეფორმების მხარდაჭერა საერთაშორისო ვაჭრობის გაღრმავებისათვის და ექსპორტის სტიმულირებისათვის უნდა განხორციელდეს შესაბამისი ღონისძიებების გატარებით ადამიანური რესურსების სფეროში.

გამოკვლევებმა აჩვენა, რომ საქართველოში გადაუდებელ აუცილებლობას წარმოადგენს უთანასწორობის, სიღარიბისა და უმუშევრობის შემცირება, ასევე ახალი სამუშაო ადგილების შექმნა კერძო სექტორში, რომლის გარეშეც სოციალური კავშირები და ეკონომიკური განვითარება ვერ მიიღწევა. იმისათვის რომ ეს პრობლემები იქნეს დაძლეული, საჭიროა მწარმოებლურობის მაღალი დონის მიღწევა. იგი შეიძლება განხორციელდეს ეფექტურ რესტრუქტურულ ზაცეასა და ადამიანური კაპიტალის მოდერნიზაციაზე ორიენტირებული სტრატეგიების შემუშავების საფუძველზე მაღალი დასაქმების უზრუნველყოფის გზით.

ქართული სანარმოების საექსპორტო კურსის დივერსიფიკაციამ გამოავლინა სამუშაო ძალის ცოდნისა და გამოცდილების, ტექნოლოგიების, ინფრასტრუქტურის და ლოჯისტიკის გაუმჯობესების აუცილებლობა.

ხაზი უნდა გაესვას იმ ფაქტს, რომ თავისუფალი ვაჭრობის შეთანხმებასთან (FTA) წინასწარი მოლაპარაკების ფარგლებში საქართველოს მთავრობის მიერ ვაჭრობის ტექნიკური ბარიერების (TBT) პროგრამის და სტრატეგიის შემუშავების პარალელურად საჭირო გახდა სავაჭრო მომსახურების ინსტიტუტების საკანონმდებლო გარემოს გაუმჯობესება და მისი პრაქტიკული განხორციელება.

საქართველოს ეკონომიკის ერთ-ერთ მთავარ სექტორში გამოკვლევებმა აჩვენა, რომ დასაქმების ზრდა საქართველოში ძირითადად დაკავშირებულია სოფლის მეურნეობის სექტორთან და ბიზნეს გარემოს რეფორმებთან. სოფლის მეურნეობის პროდუქციას ესაჭიროება მხარდაჭერა და გარკვეული მოდიფიკაცია იმისათვის, რომ გაიზარდოს მენარმეების საექსპორტო პოტენციალი და გამოიხატოს გზები კონკურენტუნარიანობის ასამაღლებლად.

ქართული ღვინის წარმოების კვლევამ გამოავლინა ამ დარგის სპეციალისტებისა და შესაბამისი მეცნიერული კვლევების საჭიროება; ღვინის სპეციალისტების გადამზადების, განათლების, მეცნიერული და კვლევითი ღონისძიებების მხარდაჭერის, საბაზრო ინფორმაციული სისტემების დაარსების აუცილებლობა; დიფერენციაციის სტრატეგიის შემუშავება, რომელიც ფოკუსირებული იქნება ქართული ბრენდის შესახებ ცნობიერების ფორმირებაზე. სპეციალური პროგრამის გაცნობა, ისეთ სფეროში როგორცაა მექანიზაცია, სასუქების გამოყენება და ირიგაცია, სოფლის მეურნეობის მართვის პრაქტიკა, ორგანიზაცია, ხარისხისა და უსაფრთხოების კონტროლის უზრუნველყოფა ხელს შეუწყობს მეურნეობის ეფექტურობას და გააუმჯობესებს ვაჭრობის პერსპექტივებს, რომელიც მკვეთრად შეიზღუდა რუსეთის, როგორც საქართველოს მთავარი სავაჭრო პარტნიორის მიერ ემბარგოს დაწესების შემდეგ.

შედეგებმა აჩვენა, რომ ვაჭრობის ლიბერალიზაცია სასოფლო-სამეურნეო ბაზრისათვის იქნება მომგებიანი თუ მოხდება მცირე და საშუალო სანარმოების და მენარმოების მხარდაჭერა საკვანძო სექტორებში. სავაჭრო კონკურენტუნარიანობის ზრდა უნდა მოხდეს, ერთის მხრივ, მთავრობის მიერ ინსტიტუციური მექანიზმების დანერგვით და, მეორეს მხრივ, კერძო კომპანიების პარტნიორული ურთიერთობებით და გაერთიანებული ძალისხმევით. იმისათვის რომ მიღწეულ იქნას გრძელვადიანი ეკონომიკური განვითარება და სტაბილური ზრდა, უნდა გაუმჯობესდეს სოციალური ზეგავლენა და მოიშალოს პროდუქციის წარმოებისა და ექსპორტის ბარიერები.

ჩვენი რეკომენდაციები ეხება ინსტიტუციური ცვლილებების განხორციელებას, საორგანიზაციო ღონისძიებებს, პარტნიორული ურთიერთობების მიმართულებებს სახელმწიფო და თვითმმართველი ერთეულების ჩათვლით, შესაძლო რისკების სქემის შემუშავებასა და ფინანსური ინსტრუმენტების განვითარებას.

სამოქმედო გეგმაში მოცემულია პრიორიტეტული სფეროები, რომელიც მოიცავს ისეთ კომპონენტებს, როგორცაა საქართველოს მთავრობის მხარდაჭერა ეროვნული სავაჭრო პოლიტიკის განვითარებაში, კოორდინაციის გაძლიერება სახელმწიფო ინსტიტუტებს შორის, ინფორმაციის საიმედოობა, კვლევების ჩატარება სავაჭრო პოლიტიკის შემუშავების მიზნით, საზოგადოებრივი და კერძო სავაჭრო სექტორების განვითარების შესაძლებლობების გაძლიერება, საქართველოს აკრედიტაციის ცენტრის (GAC) განვითარება, სანიტარული და ფიტოსანიტარული (SPS) ინსტანციების გაუმჯობესება, ვაჭრობის ხელშეწყობის სერვისების გაუმჯობესება, კრედიტისა და დაზღვევის ხელმისაწვდომობის ზრდა, ლოჯისტიკისა და ტრანსპორტირების სისტემების დახვეწა, ქართული ღვინის ექსპორტის ხელშეწყობა და სექტორის განვითარება, რესურსების ზრდა სასოფლო სამეურნეო და აგრო სამრეწველო კვლევებისთვის. ყველა ეს საკითხი მნიშვნელოვანია საქართველოსთვის და იგი მთავრობისა და საერთაშორისო დონორების განხილვის საგანს წარმოადგენს.

შესავალი

საქართველო არის საშუალო შემოსავლის მქონე ქვეყანა 4.5 მილიონიანი მოსახლეობით. მას სამხრეთ კავკასიაში უკავია სტრატეგიული ადგილმდებარეობა. მისი შემოსავალი 2009 წელს ერთ სულ მოსახლეზე იყო 2,414 დოლარი, რაც 2.6-ჯერ აღემატებოდა 2003 წლის დონეს, როდესაც დიდი ხნის ეკონომიკური დაცემის შემდეგ მდგრადი ზრდა იქნა აღდგენილი.

1991 წელს დამოუკიდებლობის აღდგენის შემდეგ, საქართველომ დაიწყო გარდაქმნები კომუნისტური პერიოდიდან მემკვიდრეობით მიღებული საკმაოდ დაბალი შემოსავლების, არასაკმარისი ფისკალური რესურსების და სუსტი ინსტიტუციური და ადმინისტრაციული შესაძლებლობების პირობებში. კომუნიზმის დამხობასთან ერთად დაინგრა სოციალური დაცვის სისტემა, სოციალური ინფრასტრუქტურა და შრომის ბაზარი. ეკონომიკური და სოციალური პრობლემების გამწვავებას თან ახლდა სამოქალაქო კონფლიქტები, შიდა ომები, რასაც მოჰყვა სავაჭრო გზების ბლოკადა. 1991-1993 წლებში სამხრეთ ოსეთისა და აფხაზეთის ავტონომიურ რესპუბლიკებში ომებს მოყვა მიგრაცია, ეკონომიკური დანგრევა და დაცემა.

90-იანი წლების შუახანებში საქართველოს მთავრობამ სტაბილიზაციის პროგრამის დანერგვის გზით მიაღწია მაკროეკონომიკურ სტაბილურობას.

საქართველოს ეკონომიკამ განვითარების ახალი სტიმული მიიღო 2003 წლის “ვარდების რევოლუციის” შემდეგ. მთავრობამ განახორციელა საკმაოდ ამბიციური რეფორმები, რის შედეგად დამყარდა მაკროეკონომიკური სტაბილურობა და მშპ-ის ზრდა სწრაფი ტემპებით განხორციელდა.

ამჟამად საქართველოში მიმდინარე რეფორმები მიმართულია ადამიანური განვითარების საჭიროებებისკენ. საქართველომ დაიწყო სავაჭრო პოლიტიკის, რეგულირების რეფორმები და ინფრასტრუქტურის განვითარება, რომელიც მიზნად ისახავს მაკროეკონომიკური და ბიზნეს გარემოს გაუმჯობესებას. ამავდროულად საქართველო ცდილობს თავისუფალი სავაჭრო შეთანხმების მიღწევას ევროკავშირთან, რომელიც რეგიონში უკეთესი და ღრმა ინტეგრაციის მამოძრავებელი ძალა უნდა გახდეს.

საქართველო სარგებლობს პრეფერენციების განზოგადებული სისტემის (GSP+) უპირატესობებით ევროკავშირის ბაზარში შესასვლელად, მაგრამ ინსტიტუციური, ინფრასტრუქტურული, ინფორმაციული, ადამიანური კაპიტალის, ტექნოლოგიების და სხვ. სირთულეების გამო საქართველოსთვის დამახასიათებელია პროდუქციის ექსპორტის დაბალი ტემპები.

წინამდებარე მოხსენების **საერთო მიზანი** არის მთავრობის დახმარება, რათა შეიმუშაოს სავაჭრო პოლიტიკის, რეგულირების, ინფრასტრუქტურის და ადამიანური განვითარების გაუმჯობესების გეგმა ვაჭრობასთან დაკავშირებული საჭიროებების გამოვლენისა და პრიორიტეტების დადგენის გზით ეკონომიკური განვითარებისა და სიღარიბის დაძლევის სტრატეგიების კონტექსტში; იგი მიზნად ისახავს დაინტერესებული მხარეების (სამოქალაქო საზოგადოებისა და ბიზნეს ასოციაციების ჩათვლით) აქტიურად ჩართვას და მონაწილეობას მაკროეკონომიკური და ბიზნეს გარემოს გარდაქმნასა და ადამიანური განვითარების პროცესის რეგულირებაში; ორიენტირებულია იმ სფეროების გამოვლენაზე, სადაც სასიცოცხლოდ მნიშვნელოვანია დონორების დახმარება და სპონსორობა.

ეს მოხსენება დაინერა იმისათვის, რომ დაეხმაროს საქართველოს ვაჭრობასთან დაკავშირებული ინფრასტრუქტურის შექმნაში, გაზარდოს ვაჭრობის განვითარების შესაძლებლობები და მიიღოს სარგებელი სავაჭრო შეთანხმებებიდან.

მოხსენებაში მოცემულია ქვეყნის ეკონომიკური და ინსტიტუციური ანალიზი და მოიცავს პოლიტიკურ რჩევებს იმ სფეროების გაუმჯობესების თვალსაზრისით, რომლებიც დაკავშირებულია ვაჭრობასთან და მოსახლეობის კეთილდღეობასთან. მასში დეტალურად არის განხილული საქართველოს ეკონომიკის ბოლო პერიოდის მიღწევები. კერძოდ, **პირველი თავში** გაანალიზებულია მაკროეკონომიკური და ბიზნეს გარემოს თავისებურებები “ვარდების რევოლუციამდე” და მის შემდეგ. ყურადღება ეთმობა გლობალური კრიზისისა და რუსეთთან კონფლიქტის გავლენას საქართველოს ეკონომიკაზე. ამ თავში მიმოხილულია სოციალური გარემო და ადამიანური განვითარების საკითხები.

მეორე თავში განხილულია საგარეო სავაჭრო ურთიერთობები, რეგიონალური სავაჭრო საკითხები და საინვესტიციო პოლიტიკა. იგი ასევე მოიცავს სატარიფო და არასატარიფო პოლიტიკის, საბაჟო და სავაჭრო პროცედურების დახასიათებას, საერთაშორისო შეთანხმებებისა და ინვესტიციების გავლენას ქვეყნის ვაჭრობასა და ადამიანურ განვითარებაზე.

მესამე თავში განხილულია ვაჭრობის შემდგომი განვითარების შესაძლებლობები, ტექნიკური რეგულირების ზემოქმედება ვაჭრობაზე, სტანდარტები, სერთიფიცირება, ლაბორატორიული გამოცდები, სანიტარული და ფიტოსანიტარულ ნორმები და სხვ. საკითხები. ასევე დახასიათებულია ინფრასტრუქტურის სერვისები, ვაჭრობის ინსტიტუტები და ბარიერები. თავის ბოლოს მოცემულია ვაჭრობისა და ინვესტიციური გარემოს "სვოტ" ანალიზი.

მეოთხე თავში საქართველოში ვაჭრობის გაფართოებისა და ადამიანური განვითარების თვალსაზრისით გაანალიზებულია ისეთი მგრძობიარე სექტორები, როგორცაა სოფლის მეურნეობა და კვების მრეწველობა. ყურადღება არის გამახვილებული ვაჭრობის მოცულობის შეზღუდვებსა და იმ პრობლემებზე, რომლებიც დაკავშირებულია სავაჭრო ბარიერების გადალახვასთან ღვინისა და ალკოჰოლური სასმელების სექტორში.

მოსხენების ბოლოს მოცემულია **რეკომენდაციები** და ვაჭრობისა და ადამიანური განვითარების შემდგომი განვითარების **სამოქმედო გეგმა**.

1. მაკროეკონომიკური განვითარება და სოციალური გარემო

1.1. ეკონომიკური განვითარების მიმოხილვა „ვარდების რევოლუციამდე“

საქართველოში, ისევე როგორც მრავალ პოსტ-კომუნისტურ ქვეყანაში, საბჭოთა სისტემიდან საბაზრო ეკონომიკაზე გადასვლის პროცესს თან ახლდა სირთულეები. საქართველოში პოლიტიკური არასტაბილურობის, კერძოდ სეპარატისტულ რეგიონებში შეიარაღებული კონფლიქტებისა და შინაომების შედეგად წარმოიშვა წინააღმდეგობები, რომლებსაც დაემატა თავისუფალი საბაზრო ეკონომიკის დანერგვასთან დაკავშირებული პრობლემები. ამის შედეგად საქართველოში ეკონომიკური სიტუაცია გახდა კიდევ უფრო არასტაბილური. ეს კი აისახა პირადი შემოსავლების შემცირებაზე, გამოიწვია ეროვნული ვალუტის ჰიპერინფლაცია და სერიოზული ვარდნა განსაკუთრებით მრეწველობის, სოფლის მეურნეობის და სხვ დარგებში.

ოფიციალური ინფორმაციის თანახმად, 1994 წელს პროდუქციის გამოშვება შემცირდა 30 პროცენტით. 1993-1994 წლებში ყოველთვიური სამომხმარებლო ფასების ინფლაციამ კუპონებში საშუალოდ შეადგინა 60-70 პროცენტი. 1990 წლიდან 1994 წლამდე დასაქმება შემცირდა ერთი მესამედით. ამასთანავე, გაუარესდა ხელისუფლების მიერ სახელმწიფოს ადმინისტრაციული მართვა და ეკონომიკური პოლიტიკის წარმართვის უნარი.

1994 წელს საქართველოს მთავრობამ დაიწყო აქტიური თანამშრომლობა საერთაშორისო სავალუტო ფონდთან და მსოფლიო ბანკთან, რათა ქვეყნის ეკონომიკური პრობლემები გადაეჭრა სტაბილიზაციის პროგრამისა და სტრუქტურული რეფორმების განხორციელებით. ფართო მასშტაბის ანტიკრიზისულმა ეკონომიკურმა რეფორმებმა მოიცვა მთლიანად საქართველოს ეკონომიკა: დაიწყო მონეტარული პოლიტიკის რესტრუქტურირება და საბანკო სისტემის გარდაქმნა, დაჩქარდა პრივატიზაცია, განხორციელდა ფასების ლიბერალიზაცია, ფისკალური სისტემის ტრანსფორმაცია, საერთაშორისო ვაჭრობის ლიბერალიზაცია, გაიზარდა სახელმწიფო შემოსავლები, ჩამოყალიბდა სამართლებრივი გარემო და სხვ. საკმაოდ მოკლე დროში ამ რეფორმების განხორციელებამ მნიშვნელოვნად გააუმჯობესა გარემო პირობები. საქართველოს მშპ გაიზარდა სწრაფად და 1997 წელს მან 11 პროცენტს მიაღწია. უფრო მეტიც, ამ დროისათვის მიღწეულ იქნა პოლიტიკური სტაბილიზაცია და შემუშავდა ახალი კონსტიტუცია.

შთამბეჭდავი იყო პროგრესი ინფლაციური პროცესების მოთოკვაში. საშუალოდ თვიური ინფლაცია 1995 წელს ჰიპერინფლაციური 57 პროცენტიდან დაეცა 1997 წელს 7 პროცენტამდე. ეკონომიკური აღმავლობის პერიოდი ძალიან ხანმოკლე აღმოჩნდა და პროდუქციის წარმოების ორნიშნა რიცხვით ზრდა და ინფლაციის შემცირება გაგრძელდა მხოლოდ 1998 წლამდე. რუსეთში მიმდინარე ფინანსურმა კრიზისმა, ასევე 1998 და 2000 წლების გვალვამ, ენერჯო მიწოდებისა და სტრუქტურულმა პრობლემებმა 1998 წელს განაპირობა მშპ-ს შემცირება 3 პროცენტით, ხოლო 1999 წელს ინფლაციის კოეფიციენტი გაიზარდა 20 პროცენტამდე.

შემდგომ პერიოდში 2003 წლამდე საქართველოს ეკონომიკა იზრდებოდა 3 - 3.5 პროცენტით. 1998-2003 წლებში შემზღუდავი მონეტარული პოლიტიკის შედეგად, სტაბილური გაცვლითი კურისისა და მიწოდების მხრივ ზენოლის არარსებობის პირობებში ინფლაციის მაჩვენებელმა შეადგინა 4-5 პროცენტი. სახელმწიფო ინსტიტუტები, ისევე როგორც საბაზრო ინსტიტუტები, დარჩნენ განუვითარებელი. უნდა აღინიშნოს, რომ 2003 წელს საქართველოს ეკონომიკამ შეადგინა 1990 წლის დონის მესამედი.¹

ეკონომიკური ზრდის დაბალი ტემპი გამოიწვია სავაჭრო დეფიციტმა, რომელიც განსაკუთრებით 1996 და 1997 წლებში გაიზარდა. იმპორტის უპირატესი ზრდის ტენდენციის შედეგად ექსპორტთან შედარებით, რომელიც 2003 წლამდე გრძელდებოდა, ქართული ეკონომიკა გადააქცია იმპორტზე ორიენტირებულ ქვეყნად. კაპიტალის მოცულობა საკმაოდ მცირე იყო, რაც აისახა საკრედიტო რესურსების სიმცირეზე. იგი კომპენსირდებოდა პირდაპირი უცხოური ინვესტიციებით. 1996-1998 წლებში პირდაპირი უცხოური ინვესტიციების ზრდა დაკავშირებული იყო ბაქო-სუფსას ნავთობსადენის მშენებლობასთან.

¹ წყარო: საქართველოს სტატისტიკის ეროვნული სამსახური. www.geostat.ge.

1994 წელს საქართველოს ჰქონდა საკმაოდ დიდი საგარეო ვალი, დაახლოებით მშპ-ის 80 პროცენტი. ქვეყანას არ ჰქონდა იმის შესაძლებლობა, რომ დროულად დაეფარა ეს ვალი. 2000 წლის მიწურულს საგარეო ვალის მოცულობამ მთლიანობაში მშპ-ს 53 პროცენტს მიაღწია. საგარეო ვალი ქვეყნის საკმაოდ სერიოზულ პრობლემას წარმოადგენდა.

საქართველოს სუსტ საექსპორტო შესაძლებლობებს კიდევ უფრო ართულებდა ეროვნული ვალუტის რყევები. 1998 წელს რუსეთში მიმდინარე კრიზისმა და საქართველოს სუსტმა ფისკალურმა პოზიციამ გამოიწვია ლარის კურსის გაუფასურება. 2001 წელს მასზე იმოქმედა თურქეთის ფინანსურმა კრიზისმა. რუსეთის კრიზისმა და ფინანსურ ბაზარზე ეკონომიკური აგენტების ნდობის დაკარგვამ დალი დაასვა საბანკო სისტემის განვითარებას, მაგრამ როგორც საბანკო სისტემის, ასევე სავალო კრიზისი თავიდან იქნა აცილებული.

მკაცრი მონეტარული პოლიტიკის დანერგვით და ლარის გაუფასურებით, საქართველოს მთავრობამ დაძლია კრიზისი. ამ კრიზისმა გამოავლინა ის ფაქტი, რომ მაკროეკონომიკურ სტაბილიზაციის პროცესში მიღწევების მიუხედავად, საქართველოს ეკონომიკური სისტემა კვლავ მგრძობიარე რჩებოდა საგარეო შოკების მიმართ, ხოლო სტიმულები, რომელიც შეიქმნა საბაზრო რეფორმებით, ვერ იქნა გამოყენებული სრულფასოვნად.

1998-2003 წლებში ბიუჯეტის წლიურმა შემოსავალმა მშპ-ის 11-12 პროცენტი შეადგინა. ფისკალურ სფეროში არსებულმა მდგომარეობამ ქვეყანას არ მისცა იმის საშუალება, რომ დაძლეულიყო სოციალური პრობლემები და განვითარებულიყო ძირითადი ინფრასტრუქტურა. კორუფციის მაღალი დონე კი მხოლოდ აუარესებდა არსებულ მდგომარეობას.

სოციალური პრობლემისა და ადამიანური განვითარების დაბალი დონის შედეგად მაკროეკონომიკური განვითარება სუსტად მიმდინარეობდა. 1995-1997 წლებში ეკონომიკის ხანმოკლე აღორძინების დროს, სოციალური მაჩვენებლები გაუარესდა, ხოლო 1999 წელს რეცესიის აღმოფხვრის შემდეგ, ცხოვრების დაბალი დონე 2003 წლამდე თითქმის უცვლელი დარჩა.

დასაქმებულთა უმრავლესობა დაკავებული იყო დაბალანაზღაურებად და შრომის ბაზრის არასახარბიელო სეგმენტებში და ჰქონდათ შრომის არანორმალური პირობები. სამუშაო ადგილების უმრავლესობა შექმნილი იყო არაფორმალურ სექტორში და დასაქმების ისეთ ძირითად სფეროში, როგორცაა დაბალმწარმოებლური სოფლის მეურნეობა; შექმნილი სამუშაო ადგილის უმრავლესობა იყო დროებითი და დაბალანაზღაურებადი, რაც საშუალებას არ აძლევდა დასაქმებულს გაეუმჯობესებინა საოჯახო პირობები. არაფორმალური საქმიანობები, ძირითადად გაუთვინციობიერებელი და დაუფიქსირებელი მცირე მასშტაბის საქმიანობები, რომელთა შორის არარეგულირებადი თვითდასაქმება ჭარბობდა, გახდა მოსახლეობის გადარჩენის გზა. უფრო მეტიც, დასაქმებამ ინდუსტრიული სექტორიდან გადაინაცვლა სასოფლო სამეურნეო სექტორში. ამის შედეგად, დაბალმწარმოებლური სასოფლო სამეურნეო სექტორი გახდა დასაქმების ერთ-ერთი მთავარი სფერო.

უმუშევრობის ოფიციალურმა დონემ გადააჭარბა 14 პროცენტს, თვით დასაქმებულები კი მთლიანი სამუშაო ძალის 70 პროცენტს შეადგენდა.² უმუშევართა მთლიანი რაოდენობის თითქმის 85 პროცენტი თავს იყრდა ქალაქებში. ამან გააძლიერა დამატებითი ღირებულების რეგიონალური მომარაგების აქტიურობა, გაიზარდა ეკონომიკური წინააღმდეგობა ქალაქსა და სოფელს შორის, რომელმაც უარყოფითად იმოქმედა ორივეზე: დონორებზე, როგორც ქალაქებში დასაქმებულებზე, და მიმღებზე ანუ სოფლებში მცხოვრებლებზე. არათანასწორობა გაღრმავდა არა მარტო ქალაქებსა და სოფლებს, არამედ პატარა და დიდ ქალაქებს შორისაც. ამგვარი განვითარება განპირობებული იყო დასაქმების სხვადასხვა გეოგრაფიული სტრუქტურის ფორმირებით.

ამ პერიოდში **საშუალო ხელფასი** კვლავ დაბალი რჩებოდა. ყველაზე სავალალო სიტუაცია საბიუჯეტო ორგანიზაციებში შეიქმნა. მთლიანად საშუალო ხელფასი მინიმალური საარსებო საშუალებების ღირებულების 60-70 პროცენტს შეადგენდა. მთელი ამ პერიოდის განმავლობაში ხელფასები კლებულობდა. უმეტეს საჯარო სექტორში

2 მასში არ შედის სოფლის მოსახლეობა, რომელიც მთელი მოსახლეობის ნახევარს შეადგენს. საქართველოს კანონის მიხედვით, გლეხები, რომლებიც ფლობენ მიწის 0.8 ჰექტარზე მეტს, არ ითვლებიან უმუშევრებად. ასეთი გლეხების საშუალო წლიური შემოსავალი 150-500 ევრო იყო და თითქმის ორი გლეხიდან სამი იყო უმუშევარი; ფერმერები გახდნენ საქართველოს მოსახლეობის ყველაზე ღარიბი ნაწილი.

სიმბოლურად ხდებოდა დასაქმებულების ანაზღაურება და საკმაოდ გავრცელებული იყო აუნაზღაურებელი ხელფასების პრაქტიკა. სისტემატური იყო საბიუჯეტო თანამშრომლების ხელფასებზე დავალიანება, რომელიც შემდგომ ინფლაციის შედეგად უფასურდებოდა.

1998-2003 წლებში სახელმწიფო პენსია შემცირდა 10-დან 7 ამერიკულ დოლარამდე. პენსიებზე დანახარჯები დაეცა მშპ-ს 3.15 პროცენტამდე და შიდა ვალი (პენსიებსა და ხელფასებზე) გაიზარდა 60 მილიონი დოლარამდე.

სასოფლო სამეურნეო სექტორი გამოირჩეოდა სიღარიბის საკმაოდ მაღალი მაჩვენებლით. რაც განპირობებული იყო სამუშაო ძალის დაბალი მწარმოებლურობითა და განათლების დაბალი დონით.³

მთლიანობაში 1996-2003 წლებში დასაქმებულთა საერთო რაოდენობას კლებადი ტენდენცია ჰქონდა. მათი რიცხვი 15 პროცენტით შემცირდა, მაშინ, როდესაც მშპ გაიზარდა 2.2-ჯერ. სიღარიბის დაძლევა გახდა საქართველოს ერთ-ერთი ყველაზე მნიშვნელოვანი პრობლემა. ამისათვის მთავრობის მიერ შეიქმნა **ეკონომიკური განვითარებისა და სიღარიბის დაძლევის სტარეგიული გეგმა (პროგრამა)**. ეს იყო სტარეგიული განაცხადი, რომელიც მიზნად ისახავდა კრიზისის დაძლევისა და სამომავლო განვითარებას. მიუხედავად იმისა, რომ ეს პროგრამა დამტკიცდა, მისი განხორციელება ვერ მოხერხდა. ამ პერიოდისათვის პოლიტიკური ინსტიტუტებსა და ხელისუფლებას არ შესწევდა უნარი გადაეღობა სიღარიბე. ამის მიზეზი იყო ის, რომ ხელისუფლებას არ გააჩნდა საკმარისი შესაძლებლობები, რათა განეხორციელებინა თავისი გადამწყვეტილებები და განკარგულებები.

2003 წლის ნოემბრის “ვარდების რევოლუციის” მიზეზი უკიდურესი სიღარიბე და ეკონომიკური სტაგნაცია გახდა. ახალმა მთავრობამ მიზნად დაისახა რადიკალური გარდაქმნების განხორციელება სოციალურ, პოლიტიკურ და ინსტიტუციონალურ სფეროებში. შესაბამისი ცვლილებები განხორციელდა ქვეყნის ეკონომიკურ და სოციალურ ცხოვრებაში.

1.2. ინსტიტუციონალური რეფორმები „ვარდების რევოლუციის“ შემდგომ პერიოდში

2004 წლიდან ახალმა მთავრობამ დაიწყო რადიკალური სოციალური, პოლიტიკური და ინსტიტუციონალური ცვლილებები. ახალი ადმინისტრაციის ძირითადი მიზნები მოიცავდა ფისკალური დისციპლინის დამყარებას, ეკონომიკის სამართლებრივი საფუძვლების აღდგენას, რეგულირების გამარტივებას ბიზნეს ახალი კანონების შემოღებით, ჩრდილოეთი ეკონომიკის შემცირებას. ამ ცვლილებებმა გავლენა მოახდინა ქვეყნის ეკონომიკურ და სოციალურ ცხოვრებაზე.

მთავრობის მიერ გადადგმული პირველი ნაბიჯი სამოქალაქო რეფორმა იყო. რეფორმის შედეგად გაუქმდა ჭარბი სააგენტოები და შემცირდა დასაქმებული კადრები. სახელმწიფო სტრუქტურების გარდაქმნა ხდებოდა ბიუროკრატიული აპარატის შემცირების, სამთავრობო სექტორების ეფექტურობისა და საჯარო სექტორში დასაქმებულთა ანაზღაურების გაზრდის მიზნით. ამავე დროს მარეგულირებელ, მაკონტროლებელ და ინსპექტირების სფეროში ინსტიტუტების რიცხვი მკვეთრად შემცირდა. მთავრობამ დაიწყო ეფექტური ბრძოლა კორუფციის წინააღმდეგ და შემოიღო დასავლური სტილის საპატრონო პოლიციის სისტემა, რის შედეგადაც გზებზე არსებული მექრთამეობა აღმოიფხვრა.

საერთაშორისო გამოკვლევები (BEEPS, Doing Business) მოწმობენ, რომ მექრთამეობა მკვეთრად შემცირდა. გამოკვლევები მიუთითებენ როგორც არაოფიციალური გადახდების, ასევე საჯარო მოხელეებთან კანონები განმარტებისა და რეგულირებების თაობაზე დროითი დანახარჯების შემცირებაზე. ამ კვლევების მიხედვით, მაკონტროლებელი და ინსპექტირების სახელმწიფო ინსტიტუტების რიცხვი რადიკალურად შემცირდა. საქართველოში სახელმწიფო მართვის დერეგულირების პროცესმა მნიშვნელოვან შედეგებს მიაღწია.

3 საქართველოში პირველი სასოფლო სამეურნეო გამოკითხვის (2005 წ.) თანახმად, აგრარულ სექტორში მენეჯერულ თანამდებობებზე ადამიანების მხოლოდ 15-18 პროცენტს გააჩნდათ მაღალი ან საშუალო პროფესიული განათლება (წყარო: http://www.geostat.ge/cms/site_images/files/georgian/agriculture/census/1percent20zagadi.pdf).

საერთაშორისო გამჭვირვალობის კორუფციის აღქმის ინდექსი (CPI), რომელიც საქართველოში ბოლო წლებში საგრძობლად გაუმჯობესდა და საკმაოდ დაბალ დონეს მიაღწია, ავლენს კორუფციის დონეს საჯარო მოხელეებსა და პოლიტიკოსებს შორის. კორუფციასთან წინააღმდეგ ბრძოლის შეფასებისას 2005 წელს ქვეყანა იყო 130-ე ადგილზე 159 სახელმწიფოს შორის. ამ ბრძოლამ დადებითი გავლენა იქონია საქართველოში ადამიანების ყოფაზე და ხელისუფლების მიმართ მათ დამოკიდებულებაზე. 2009 წელს საქართველო იკავებს 66-ე ადგილს 180 ქვეყანას შორის.⁴ 2010 წლის გლობალური კორუფციის ბარომეტრის (GCB) მიხედვით, საქართველომ მსოფლიოში კორუფციის დონის შემცირების ყველაზე მაღალ მაჩვენებელს მიაღწია, გამოკითხულთა 78 პროცენტი ამტკიცებს, რომ კორუფცია “ძალიან შემცირდა” ან “შემცირდა” გასული სამი წლის განმავლობაში.⁵ ისეთი მაჩვენებელით, როგორცაა საზოგადოების დამოკიდებულება სახელმწიფოს მიერ კორუფციის წინააღმდეგ ბრძოლის ეფექტურობაზე, საქართველომ მსოფლიოში მეორე ადგილი დაიკავა. თბილისის მოსახლეობის 77 პროცენტი ადასტურებს, რომ საქართველოს მთავრობა ძალიან ეფექტური იყო კორუფციასთან ბრძოლაში. ეს იყო 86 ქვეყანას შორის ყველაზე მაღალი მაჩვენებელი.

საქართველომ წამყვანი ადგილი დაიკავა ყველაზე ნაკლებად კორუმპირებული ქვეყნების ჯგუფშიც. გამოკითხულთა მხოლოდ სამი პროცენტი აღიარებს, რომ მათ გადაიხადეს ქრთამი ბოლო 12 თვის განმავლობაში. ეს მაჩვენებელი არის ევროკავშირისა და ჩრდილო ამერიკის მაჩვენებლებზე (5 პროცენტი) დაბალი. კორუფციასთან ბრძოლამ და ინსტიტუციონალურმა რეფორმებმა დადებითად იმოქმედა ქვეყანაში ფინანსური ნესრიგის დამყარებაზე. ამის შედეგად საგადასახადო შემოსავლები მნიშვნელოვნად გაზარდა და საბიუჯეტო კრიზისი გადაილახა.

პრივატიზაცია. ვარდების რევოლუციის შემდეგ პრივატიზაციის ახალი სტრატეგია გამოცხადდა იმ მიზნით, რომ მეტი გასაქანი მიეცათ რეფორმებისათვის საქართველოში. შედეგად სახელმწიფოს მიერ დაახლოებით 1800 საწარმო, როგორც მცირე, საშუალო და მსხვილი, ასევე სტრატეგიული მნიშვნელობის ობიექტები, დაექვემდებარა პრივატიზაციას. პრივატიზაციისათვის გადასაცემი საწარმოების სიაში შედიოდნენ: მეტალურგიის, ავიაციის, კავშირგაბმულობის, სატრანსპორტო დაწესებულებებისა და სხვ. მნიშვნელოვანი დარგების საწარმოები. ახალმა რეფორმებმა გაითვალისწინა ის სირთულეები, რომლებსაც საქართველოს ხელისუფლება წააწყდა თავდაპირველად საშუალო და მსხვილი საწარმოების პრივატიზაციის დროს და თავის თავზე აიღო საპრივატიზაციო საწარმოების რესტრუქტურისა და გაკოტრების პროცედურებზე პასუხისმგებლობა. ამ სტრატეგიამ საპრივატიზაციო ობიექტები უფრო მიმზიდველი გახადა უცხოური ინვესტორებისათვის. ეს ნაჩვენებია დანართში, გრაფიკი 1, რომელიც გამოხატავს პრივატიზაციის დინამიკას და ქონების გაყიდვიდან მიღებულ შემოსავლებს. ვარდების რევოლუციის შემდეგ პრივატიზაციამ შესაძლებელი გახადა ისეთი პრაგმატული მიზნების მიღწევა როგორცაა მაგალითად: მაღალი საბიუჯეტო შემოსავლები, უკეთესი საინვესტიციო გეგმები და აქტივების უფრო ეფექტური გამოყენება. შემოსავალმა პრივატიზაციიდან მარტო 2004-2005 წლებში გადააჭარბა მთელი წინა წლების შემოსავალს ერთად აღებული (დანართი, გრაფიკი 1).

ბიზნეს გარემოს რეფორმები საქართველოში. 2003 წლის ნოემბრის შემდგომ პერიოდში ქვეყანაში მნიშვნელოვანი ძვრები მოხდა ბიზნეს გარემოს გასაუმჯობესებლად. ამ რეფორმებმა მაღალი შეფასება დაიმსახურა საერთაშორისო ორგანიზაციებში. ბიზნეს რეფორმების განვითარებაში მიღწეულ პროგრესს გამოხატავს მსოფლიო ბანკის/საერთაშორისო ფინანსური კორპორაციის (IFC) მიერ გაკეთებული მაღალი შეფასება. მსოფლიო ბანკის “ბიზნესის კეთების” მოხსენების თანახმად, 2007 წელს საქართველომ 178 ქვეყანას შორის 112-ე ადგილიდან 37-ე ადგილზე გადმოინაცვლა და მსოფლიოში ყველაზე მოწინავე ქვეყნის სტატუსი მიიღო.⁶ 2008 წლის მსოფლიო ბანკის “ბიზნესის კეთების” მოხსენების თანახმად, საქართველომ მე-18 ადგილი დაიკავა. 2011 წლის ამავე მოხსენების თანახმად, საქართველომ მე-12 ადგილზე გადაინაცვლა (ცხრილი 1).

4 წყარო: Transparency International. http://www.transparency.org/policy_research/surveys_indices/cpi/2009/cpi_2009_table.
5 http://transparency.org/policy_research/surveys_indices/gcb/2010
6 Doing Business. Measuring Business Regulations. <http://www.doingbusiness.org/ExploreEconomies/?economyid=74#StartingBusiness>

ცხრილი 1. ბიზნესი კეთების სივარტივე საქართველოში, 2010-2011

	ბიზნესის კეთება 2011	ბიზნესის კეთება 2010	ცვლილება
ბიზნესის კეთება	12	13	+1
ბიზნესის დაწყება	5	5	-2
ლიცენზირება/ ნებართვები	7	9	0
ქონების რეგისტრაცია	2	2	0
კრედიტების მიღება	15	30	+15
ინვესტორთა დაცვა	20	41	+21
გადასახადების გადახდა	61	61	0
საგარეო ვაჭრობა	35	31	-4
კონტრაქტები	41	41	0
ბიზნესის დახურვა	105	96	-9

წყარო: Doing of Business 2011: Making a Difference for Entrepreneurs. Available from <http://www.doingbusiness.org/reports/doing-business/doing-business-2011>.

ცხრილის ანალიზი გვიჩვენებს, რომ საქართველოში ბოლო 2 წლის განმავლობაში ბიზნეს გარემოში საკმაოდ მნიშვნელოვანი ცვლილებები განხორციელდა და ქვეყანამ გააუმჯობესა თავისი მდგომარეობა შემდეგ სფეროებში: კრედიტის მიღება, ინვესტორების დაცვა. საქართველოს რეიტინგი ისეთ სფეროებში, როგორცაა ქონების რეგისტრაცია, გადასახადების გადახდა, კონტრაქტები, მშენებლობაზე ნებართვა და ლიცენზირება, უცვლელი დარჩა. საქართველოს რეიტინგი გაუარესდა შემდეგ სფეროებში: ბიზნესის დაწყება, საგარეო ვაჭრობა, ბიზნესის დახურვა. უნდა აღინიშნოს რომ ბიზნესის დახურვა და გადასახადების გადახდა არის საქართველოს ყველაზე სუსტი წერტილი.

საქართველოში კანონმდებლობის რადიკალური გაუმჯობესება იყო ბიზნეს გარემოს გაუმჯობესების საწყისი ნაბიჯი. ცვლილებები განხორციელდა მას შემდეგ, რაც მიღებული იქნა ახალი საგადასახადო კოდექსი 2005 წლის იანვარში. გადასახადების ძველი სისტემა, რომელიც ძალაში შევიდა 1997 წელს, დიდ დაბრკოლებებს უქმნიდა მენარმეებს და საკმაოდ რთული იყო იყო მისი ადმინისტრირება მასში არსებული მრავალი “ხვრელისა” და ორმაგი ინტერპრეტაციისათვის. ყველა ეს ფაქტორი, საგადასახადო დაწესებულებების მიერ გადასახადების სუსტ ადმინისტრირებასთან ერთად აქეზებდა მენარმეებს დაემაღლათ გადასახადები ან გადაენაცვლათ ჩრდილოვან ეკონომიკაში. ძველ საგადასახადო კოდექსში არსებული გადასახადებისაგან განთავისუფლების, ნებართვებისა და საგადასახადო დაქვითების საკაოდ დიდმა რიცხვმა შექმნა არასახარბიელო კონკურენტული გარემო.

ახალმა საგადასახადო კოდექსმა (2005) მნიშვნელოვნად გაამარტივა გადასახადების გადახდა. კოდექსმა გააუქმა 12 გადასახადი 21-დნა. საკუთრების დარეგისტრირებისათვის პერიოდი შემცირდა 75 პროცენტით და დანახარჯი კი 70 პროცენტით.⁷ შემცირდა აგრეთვე მენარმეთა ფისკალური ტვირთი.

პარალელურად გაუმჯობესდა გადასახადების აკრეფის პრაქტიკა. ამგვარმა ცვლილებებმა შესაძლებელი გახადა გაზრდილიყო გადასახადებიდან მიღებული შემოსავლები და ბიუჯეტი. გადასახადების წილი მშპ-ში გაიზარდა 14.7 პროცენტადან 2000 წელს 25.8 პროცენტამდე 2007წელს. 2007 წელს გაუქმებული იქნა სოციალური გადასახადები, რომელსაც დამსაქმებელი იხდიდა 20 პროცენტის ოდენობით, ხოლო საშემოსავლო გადასახადი გაიზარდა 12 პროცენტიდან 25 პროცენტამდე. სამომავლოდ დაგეგმილი იქნა მისი თანდათანობით შემცირება 15 პროცენტამდე 2013 წლამდე.

- ძიორითადი საგადასახადო რეფორმები შეიძლება შეჯამდეს შემდეგნაირად:
- დაწესდა დღგ-ის გადამხდელთა სავალდებულო რეგისტრაცია იმ მენარმეთათვის, რომელთა ბრუნვა აღემატება 100 ათასს ლარს;
 - გაუქმდა მინიმალური საგადასახადო ბრუნვის აუცილებლობა ნებაყოფლობითი რეგისტრაციისათვის;

7 Doing Business in 2006.WB&IFC, p. 1-2.

- სამართლიანი კონკურენციის სტიმულირებისათვის საქონლისა და მომსახურების გარკვეულ ნაწილზე დღგ შემცირება. შედგა დღგ-ის გადახდის გრაფიკი. საგადასახადო კოდექსით საექსპორტო სამომხმარებლო საქონელზე ნულოვანი დღგ დაწესდა. ნულოვანი ტარიფი გავრცელდა ტრანსპორტირებასა და სხვა სერვისებზე, რომლებიც დაკავშირებული იყო საერთაშორისო ტვირთისა და მგზავრების გადაყვანასთან, იმ ტურისტულ ცენტრებზე, რომლებიც ემსახურებოდნენ უცხოელ ტურისტებს, უცხოელი მენარმეების მიერ საქართველოს ტერიტორიაზე ფიქსირებული კაპიტალის რეაბილიტაციაზე.

ხელისუფლებამ 2011 წლის 1 იანვარიდან ახალი საგადასახადო კოდექსი შემოიღო. ახალი საგადასახადო სისტემის მთავარი პრიორიტეტები არის უკეთესი ბიზნეს გარემოს ფორმირება, მენარმეების უკეთესად დაცვა და იმ დაბრკოლებების აღმოფხვრა, რომელიც არსებობს მთავრობასა და ბიზნესს შორის. ამ მიზნების განსახორციელებლად ახალი საგადასახადო კოდექსი მიხედვით შემოღებული იქნა “საგადასახადო ომბუდსმენის” ინსტიტუტი.

საქართველოში ბიზნესის ახალი კლასიფიკაცია მოიცავს: მიკრო, მცირე, საშუალო და მსხვილ ბიზნესს. მიკრო ბიზნესს შეადგენს ინდივიდუალური მენარმეები დასაქმებულების გარეშე, რომელთა წლიური ბრუნვა 30 000 ლარზე ნაკლებია. ასეთი ბიზნესი განთავისუფლებულია გადასახადებისაგან. მცირე ბიზნესი, რომელსაც აქვს წლიური ბრუნვა 200000 ლარი ან ნაკლები, იხდიან გადასახადს ბრუნვის 2-3 პროცენტის ოდენობით.

ახალი საგადასახადო კოდექსი ასევე მოიცავს რამოდენიმე ახალ პრინციპსა და მარეგულირებელ ნორმებს, რომლებიც მიზნად ისახავენ ბიზნესის წარმოების ხელშეწყობას საქართველოში. კონკრეტულად კი:⁸

- პატიოსნების პრინციპიდან გამომდინარე, თუ გადასახადის გადამხდელის ქმედება გამოწვეულია შეცდომით/ არცოდნით და მიზნად არ ისახავდა გადასახადების გადახდისაგან თავის არიდებას, გადამხდელი შესაძლებელია გათავისუფლდეს სანქციისაგან.
- შემოსავლების სამსახური მოტივაციას უქმნის პატიოსან გადამხდელს და ახალისებს სხვადასხვა დამატებითი მომსახურებით/შელავათით.
- გადამხდელს უფლება ენიჭება წინასწარ შეათანხმოს “თამაშის წესები” და დაბეგვრის პირობები შემოსავლების სამსახურს.
- პირადი საგადასახადო აგენტი იცავს გადამხდელის ინტერესებს შემოსავლების სამსახურში, უწევს მას კონსულტირებას და ეხმარება საგადასახადო ვალდებულების შესრულებაში.

კლიენტებისათვის მომსახურების სიტემის გაუმჯობესებისათვის სხვადასხვა ელექტრონული სერვისები (ელექტრონული დეკლარაციები, GPRS სისტემით აღჭურვილი ახალი სალარო აპარატები, შემოსავლების სამსახურის ვებ-პორტალი) იქნა შემოღებული.

საგადასახადო კოდექსის მნიშვნელოვანი სიახლე იყო საგადასახადო ომბუდსმენის ინსტიტუტის დაარსება. კანონის თანახმად, საგადასახადო ომბუდსმენი უზრუნველყოფს წლიურ ანგარიშებს გადამხდელის უფლებების დაცვის მიზნით საფინანსო და საბიუჯეტო კომიტეტებში. ამ ინსტიტუტის მთავარი მისია არის ის, რომ დაიცავს გადამხდელის უფლებები, აღადგინოს გაუქმებული უფლებები და ითანამშრომლოს საზოგადოებრივ და კერძო სექტორთან.

საბაჟო რეფორმა ერთ ერთი წარმატებული რეფორმა იყო საქართველოში. მან გაამარტივა პროცედურები იმპორტიორებისათვის და სავაჭრო პარტნიორებისათვის. ახალი საბაჟო კოდექსი მიღებული იქნა 2007 წელს და ადრე არსებული 16 სხვადასხვა ტიპის საბაჟო ტარიფი დაიყვანა სამამდე. ახალი საბაჟო ტარიფები დაწესდა ნულოვანი, 5 პროცენტისა და 12 პროცენტის ოდენობით და მან შეცვალა 1-დან 25 პროცენტამდე არსებული ტარიფები. საიმპორტი გადასახადების შემცირებამ სასოფლო სამეურნეო ნაწარმზე, სამშენებლო მასალებზე, ასევე სხვა საქონელზე გაზარდა საქართველოს კონკურენტუნარიანობა.

საქართველოში სხვა რეფორმებმა შეამცირა იმ ლიცენზიებისა და ნებართვების ⁸ http://www.finchannel.com/Main_News/Business/79143_%E2%80%9C6%25_Economic_Growth_is_Expected_in_2011_in_Georgia%E2%80%9D_-_Saakashvili

რაოდენობა, რომელიც ბაზარზე შესვლისათვის ქმნიდნენ სავაჭრო ბარიერებს. 2005 წელს ლიცენზირების ახალი კანონი იქნა დამტკიცებული, რომელმაც 950 ლიცენზიიდან მხოლოდ 150 დატოვა. რაციონალიზებული იქნა ლიცენზიის პროცედურები და შემცირდა მისი გაცემისათვის სავალდებულო პერიოდი. შესაბამისად, ბიზნესში ჩარევის სახელმწიფო ინტერვენციის ბერკეტები მკვეთრად შეიზღუდა.

საქართველოში მკვეთრად გაიზარდა მშენებლობის წარმართვისათვის ნებართვის მთხოვნელთა რიცხვი. საკმაოდ გამარტივდა მშენებლობის ექსპლოატაციაში შესვლის ნებართვების გაცემა სპეციალური კომისიების გაუქმებით და ნებართვის გაცემის პერიოდი შემცირდა 45 დან 30 დღემდე. წყლის მიმწოდებლები და ელექტროდენის მომმარაგებლები გაერთიანდნენ ერთ ადმინისტრაციულ ერთეულში. გაადვილდა მათ მიერ დოკუმენტების მომზადების პროცესიც. ყოველივე ამის შედეგად სამშენებლო ლიცენზიის გაცემის პერიოდი შემცირდა 227 დღიდან 98 დღემდე.

ახალი შრომის კოდექსი მიღებული იქნა 2006 წელს. მან მნიშვნელოვნად გაზარდა შრომის ბაზრის ელასტიურობა და დამქირავლებსა და დაქირავებულებს მისცა მეტი მოქნილობა და თავისუფლება სამუშაო ძალის დაქირავებისა და განთავისუფლების საქმეში. შრომის კოდექსმა დაარეგულირა ახალი ტიპის შრომითი შეთანხმებები, რომელიც საშუალებას იძლევა შრომის ბაზრის მოთამაშეებმა მიიღონ მეტი სარგებლი.

შესწორებები იქნა შეტანილი **საპროცესო კოდექსში**. შემოღებული იქნა სპეციალიზირებული კომერციული სექციები სასამართლოებში და აპელაციის პროცესის რეფორმების შედეგად მარტივი კომერციული დავების გადაწყვეტა დაყვანილი იქნა 375 დან 285 დღემდე.

ინვესტორთა დაცვა გაუმჯობესდა **ფასიანი ქაღალდების ბაზრის შესახებ** კანონში კორექტივების შეტანით და იმ ხვრელების გაუქმებით, რომლებიც ნებას რთავდა კორპორატიულ ინსაიდერებს მოეხდინათ მცირე წილის მქონე ინვესტორების წილის კონფისკაცია. კორექტირებული ფასიანი ქაღალდების ბაზრის შესახებ კანონი განმარტავს ფასიანი ქაღალდების ბაზრის შუამავლებს, რომელთა საქმიანობასაც ზედამხედველობას უწევს კომისია. კომპანიები ვალდებული არიან წარუდგინოს ზედამხედველობის კომისიას გარიგების შესახებ ინფორმაცია და კომპანიის წლიურ ანგარიში. კანონი ასევე მოითხოვს ინტერესთა კონფლიქტი იქნეს განხილული სამეთვალყურეო საბჭოზე მათი სამართლებრივი გადაწყვეტის მიზნით.

ახალი **კანონი გაკოტრების შესახებ** მიღებული იქნა 2009 წელს. მან შეამცირა დაუძღვრებული კომპანიების რეორგანიზაციისა და მევალებების აქტივების უკანდაბრუნების პერიოდი, რითაც გაზარდა აქტივების გამოყენების ეფექტიანობა.

რეფორმები, რომლებიც დაინერგა 2004 წლიდან 2008 წლამდე, იყო პროგრესული. მან შეცვალა ადრე არსებული ის პოლიტიკა, რომელიც ახრჩობდა კერძო ინიციატივას. საქართველოს სტრატეგია ორიენტირებული გახდა მინიმალური სახელმწიფოს ფორმირებაზე და იმ მარეგულირებელი პოლიტიკის გაუქმებაზე, რომელიც ზრდიდა კორუფციას და ბიუროკრატის. ეს რეფორმები მიზნად ისახავდა ბიზნესის რეგისტრაციისათვის პროცედურების გაადვილებას და ეკონომიკურ და ადმინისტრაციულ რეგულირებასთან დაკავშირებული ხარჯების შემცირებას.

ეს ინსტიტუციონალური რეფორმები ვაჭრობისათვის ხელსაყრელ გარემოს ქმნიდა. პირდაპირი უცხოური ინვესტიციები ასტიმულირებდა სამენარმეო აქტივობას, რომელიც თავის მხრივ, ხელს უწყობდა მშპ-ს ზრდას. 2004-2008 წლებში დარეგისტრირებული საწარმოების რიცხვი 2-ჯერ გაიზარდა. (დანართი, გრაფიკი 2).

მიუხედავად საგადასახადო განაკვეთის შემცირებისა, სამთავრობო ბიუჯეტი მკვეთრად გაიზარდა. ამან საშუალება მისცა ხელისუფლებას სერიოზული რეფორმები გაეტარებინა სოციალურ სექტორში, განევითარებინა ინფრასტრუქტურა, გაუმჯობესებინა ადამიანური განვითარების მაჩვენებლები და საბიუჯეტო ღონისძიებები მდგრადად და გამჭვირვალედ წარემართა ისეთი სფეროებისაკენ, როგორცაა ჯანდაცვა, განათლება და სოციალური დაცვა. ეს ღონისძიებები გრძელვადიანი მდგრადი განვითარების პირობებს ქმნიდა.

უნდა აღინიშნოს, რომ მიუხედავად მიღწევებისა ბიზნესის კეთებაში, ეროვნული ეკონომიკის კონკურენტუნარიანობა კვლავ დაბალი იყო. მსოფლიო ეკონომიკის ფორუმის მიხედვით, საქართველო არის მხოლოდ 90-ე ადგილზე მსოფლიოს 133 ქვეყანას შორის. 2009-2010 წლებში საქართველოს მთავარი მიღწევები იყო შემდეგი: 72-ე ადგილი ინსტიტუტებისა და ინფრასტრუქტურის ეფექტური განვითარებისათვის; 117-ე ადგილი მაკროეკონომიკური სტაბილურობისათვის; 78-ე ადგილი ჯანდაცვისა და დანყებითი

განათლების სექტორში; 84-ე ადგილი უმაღლესი განათლებისა და პროფესიული გადამზადებისათვის; 74-ე ადგილი სასაქონლო ბაზრის ეფექტურობისათვის; 17-ე ადგილი შრომის ბაზრის ეფექტურობისათვის; 95-ე ადგილი ფინანსური ბაზარზე სინელეებისათვის სიძნელეებისათვის; მე-100 ადგილი ტექნოლოგიური მიღწევებისათვის; 101-ე ადგილი ბაზრის გაფართოებისათვის; 113-ე ადგილი ბიზნესის განვითარებისათვის; 119-ე ადგილი ინოვაციებისათვის.⁹ ეს ციფრები გვიჩვენებს არსებული რესურსების ოპტიმალური გამოყენების მდგომარეობას, მატერიალურ და განსაკუთრებით ინტელექტუალურ სფეროებში, მწარმოებლობის გაზრდას და ქვეყნის სხვა უპირობესობებს. როგორც ჩანს, ინსტიტუციონალური რეფორმები არ იყო საკმარისი საქართველოში ბიზნესის კონკურენტუნარიანობის მკვეთრად გაუმჯობესებისათვის.

1.3. საქართველოს ეკონომიკის უახლოესი ტენდენციები.

“ვარდების რევოლუციის” შემდეგ ხელისუფლებამ წარმოადგინა ამბიციური პროგრამა, რომელიც მიზნად ისახავდა რეალური მშპ-ს ზრდას. უნდა აღინიშნოს, რომ მნიშვნელოვანი წინსვლა იქნა მიღწეული ბიზნეს გარემოს რეფორმის განხორციელების პროცესში. ეს პროგრესი საგრძნობი იყო განსაკუთრებით გლობალურ ფინანსურ კრიზისამდე და რუსეთთან შეიარაღებულ კონფლიქტამდე 2008 წელს. ქვემოთ ჩვენ მოკლედ განვიხილავთ ძირითადი ეკონომიკური სექტორების განვითარებას.

რეალური სექტორი

2004-2008 წლებში მაკროეკონომიკური და ინსტიტუციონალური რეფორმების პარალელურად კორუფცია და ეკონომიკაში სახელმწიფო ჩარევა მკვეთრად იქნა შეზღუდული, ინვესტიციური კლიმატი გაუმჯობესდა, ხოლო საშუალო წლიური მშპ-ს ზრდამ მიაღწია 9.3 პროცენტს. (დანართი, ცხრილი 1). 2008 წლის მეორე ნახევარში წლიური მშპ-ს ზრდა დაეცა მკვეთრად 2.3 პროცენტამდე. ეკონომიკის დაცემაზე იმოქმედა რუსეთთან კონფლიქტმა 2008 წლის აგვისტოში, რომელსაც დაემატა გლობალური ფინანსური კრიზისი და არსებული საგარეო საფრთხეები.

გლობალურ ფინანსურ კრიზისამდე საქართველოში რეალური მშპ იზრდებოდა, განსაკუთრებით კი სამრეწველო და სამშენებლო დარგებში, ფინანსურ შუამავლობაში, ტრანსპორტსა და კავშირგაბმულობაში, სასტუმროებისა და რესტორნების მომსახურებაში, ხოლო სოფლის მეურნეობა კი უარყოფითად მოქმედებდა მშპ-ს ზრდაზე (ცხრილი 2 და დანართი, ცხრილი 2). 2008 წლის კრიზისის შემდგომ პერიოდში დაცემა შეინიშნებოდა თითქმის ყველა სექტორში.

ცხრილი 2. ეკონომიკის ზრდა ძირითადი დარგების მიხედვით, 2003-2009 (პროცენტებში)

	2003	2004	2005	2006	2007	2008	2009
სოფლის მეურნეობა	100	92.1	103.2	91.1	94.1	89.9	83.8
მრეწველობა	100	103.42	114.5	132.2	152.0	151.7	148.0
მშენებლობა	100	135.9	155.0	169.3	192.9	171.5	166.0
ვაჭრობა	100	108.2	118.3	141.7	155.3	173.6	145.3
ტრანსპორტი და კავშირგაბმულობა	100	107.1	118.2	137.7	152.2	149.4	167.9
სასტუმროები და რესტორნები	100	103.5	120.7	133.3	148.5	155.7	148.9

წყარო: საქართველოს სტატისტიკის ეროვნული სამსახური. www.geostat.ge.

⁹ The Global Competitiveness Report 2009-2010. 2009 World Economic Forum. <http://www.weforum.org/documents/GCR09/index.html>

ეკონომიკური განვითარება ემყარებოდა როგორც კერძო, ასევე საზოგადოებრივ სექტორებში მოხმარებისა და ინვესტიციების მნიშვნელოვნად ზრდას. მშპ-ს ანალიზმა აჩვენა, რომ მოხმარება და ინვესტიციები ერთდროულად პროპორციით იზრდებოდა. თუმცა 2007 წელს მოხმარების წილი მთლიან მშპ-ში აჭარბებდა ინვესტიციებს თითქმის 3-ჯერ. 2009 წელს სხვაობა მოხმარებასა და ინვესტიციებს შორის კიდევ უფრო გაღრმავდა და ინვესტიციების დონე 2003 წლის დონეზე უფრო დაბლა დაეცა. მე-3 ცხრილის თანახმად, 2009 წელს ინვესტიციების შემცირება იყო მშპ-ს დაცემის მთავარი მიზეზი. თუმცა ვარდნა კომპენსირებული იყო წმინდა ექსპორტის ზრდით.

ცხრილი 3. მშპ-ს სტრუქტურა, 2003-2009 (მლნ ლარი)

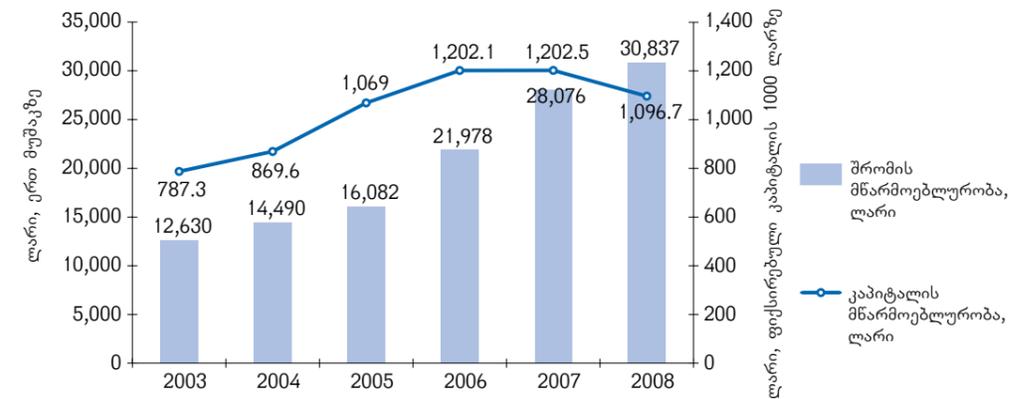
	2003	2004	2005	2006	2007	2008	2009
კერძო მოხმარება*	6192.6	7194.7	7780.2	10855.9	12014	14659.5	14675.8
სახელმწიფო მართვის ორგანოები	836.2	1379.1	2014.0	2116.0	3717.9	4936.3	4399.5
მთლიანი კაპიტალის ფორმირება	2682.3	3134.8	3891.5	4255.3	5447.5	4951.6	2342.9
წმინდა ექსპორტი	-1249	-1633.5	-2070.8	-3330.5	-4545	-5681.2	-3492.3
სტატისტიკური განსხვავება	102	-250.8	6.0	-106.8	359.4	208.7	20.2
მთლიანი მშპ	8,564.1	9,824.3	11,620.9	13,789.9	16,993.8	19,074.9	17,948.6

წყარო: საქართველოს სტატისტიკის ეროვნული სამსახური. www.geostat.ge.

*მოიცავს არაკომერციული ორგანიზაციების დანახარჯებს შინამეურნეობებზე.

რეალური მშპ-ს ზრდის მამოძრავებელი ძალა იყო ქვეყნის ეკონომიკის ეფექტიანობის ამაღლება. 2008 წელს 2003წ-თან შედარებით შრომის მწარმოებლობა გაიზარდა 2.5-ჯერ და კაპიტალის ნაყოფიერება კი - 1.5-ჯერ (გრაფიკი 1).

გრაფიკი 1. შრომისა და კაპიტალის მწარმოებლობა საქართველოში, 2003-2008.

წყარო: მენარმეობა საქართველოში, 2009. საქართველოს სტატისტიკის ეროვნული სამსახური. www.geostat.ge

ეკონომიკის დარგები

სოფლის მეურნეობა საქართველოში ყოველთვის საკვანძო სექტორი იყო. 1996 წლიდან მისი წილი მშპ-ში მცირდებოდა წლიდან წლამდე. 2009 წელს სოფლის მეურნეობის წილი მშპ-ში მიაღწია 9.4 პროცენტს, მაშინ როდესაც 2003 წელს იყო 20.6 პროცენტი.

(დანართი, ცხრილი 2). მკვეთრად შემცირდა სოფლის მეურნეობის ისეთი ძირითადი პროდუქტების წარმოება, როგორცაა ხორბალი, თამბაქო, ბოსტნეული, ხილი, ყურძენი, ჩაი და სხვ. (დანვრილებით იხილეთ მესამე თავში).

საქართველოში 2000 წლიდან მრეწველობა სწრაფად განვითარდა და პიკს მიაღწია 2007 წელს (14 პროცენტი),¹⁰ თუმცა შემდგომ მისი აღმავლობა შემცირდა. მისი წილი მშპ-ში 14.2 პროცენტიდან 2003 წელს დაეცა 12.1 პროცენტამდე 2009 წელს. ძირითად სამრეწველო პროდუქციას მიეკუთვნება სამთო მოპოვება, ქიმიური ნივთიერებები, კვების პროდუქტები. საქართველოში განვითარებულია ქვანახშირის მოპოვება. მთავარი საქსპორტო პროდუქტებია მანგანუმი და სხვა ფერადი ლითონები, მინერალური სასუქები, სინთეტიკური ბოჭკოვანი პროდუქტები, ფარმაცევტული ნაწარმი და სხვ.

საქართველოში ენერჯო სექტორი არის სტრატეგიულად მნიშვნელოვანი დარგი, თუმცა მისი წილი სამრეწველო წარმოებაში შემცირდა სხვა სექტორებში ზრდის მაღალი ტემპების გამო. ხელისუფლება დიდ ძალისხმევას ახმარს ინვესტიციების მოსაზიდად გაზის მინოდების ქსელში და ელექტრო სადგურებში ტექნიკური პირობების გასაუმჯობესებლად.

2003-2007 წლებში დადებითი ზრდა შეინიშნებოდა ეკონომიკის ყველა სექტორში. სწრაფად გაიზარდა მომსახურების წილი (განსაკუთრებით ფინანსური შუამავლობის) მშპ-ში, რომელიც მის თითქმის ნახევარს შეადგენს.

ვაჭრობა არის ეკონომიკის ერთ-ერთი ყველაზე მსხვილი სექტორი, რომელსაც 15.1 პროცენტი უკავია მშპ-ში. მისი წილი მშპ-ში მკვეთრად გაიზარდა 2008 წელს, რაც განპირობებული იყო ნავთობით საცალო ვაჭრობისა და ავტომანქანებისა და მისი სათადარიგო ნაწილებით ვაჭრობის ზრდით.¹¹ სწრაფი ზრდა შეინიშნებოდა გადამამუშავებული კვების პროდუქტების მინოდებაში, ავეჯისა და საოჯახო ინვენტარის, ასევე მსუბუქი ავტომობილების საბითუმო ვაჭრობაში. 2009 წელს ვაჭრობა შემცირდა წინა წლებთან შედარებით.

სამშენებლო სექტორი ასევე სწრაფად იზრდებოდა, მიუხედავად იმისა, რომ მასში ნავთობსადენის მშენებლობას საკმაოდ მცირე წილი უკავია. იგი გახდა ერთ-ერთი მთავარი სექტორი ზრდის მაღალი ტემპებით, მაგრამ 2008 და 2009 წლებში მისი წილი მშპ-ში შემცირდა 6.4 პროცენტიდან 6.5 პროცენტამდე.

2009 წელს ტრანსპორტის სექტორი საგზაო და სარკინიგზო ტვირთების შეფერხებების შედეგად გაუარესდა, რაც განპირობებული იყო ეკონომიკური კრიზისითა და 2008 წლის აგვისტოს ომით.

საბანკო სექტორი და მონეტარული პოლიტიკა

ეკონომიკური სექტორების ზრდა განპირობებული იყო საბანკო სფეროს სწრაფი განვითარებით. 2004 წლიდან ეკონომიკური ლიბერალიზაციისა და პირდაპირი უცხოური ინვესტიციების ზრდის შედეგად კომერციული ბანკების აქტივები, დეპოზიტები და სესხები მნიშვნელოვნად გაიზარდა. რაციონალურმონეტარულმა პოლიტიკამ და საბანკო სფეროს აღორძინებამ ეკონომიკური ზრდის საკმაოდ ძლიერი პირობები შექმნა.

მაკროეკონომიკური სტაბილურობის აღდგენასა და სტაბილურ ეკონომიკურ განვითარებასთან ერთად გაფართოვდა საკრედიტო ფონდების გამოყენება (დანართი, ცხრილი 3). 2003 წლიდან კრედიტების წილი მშპ-ში გაიზარდა 4-ჯერ და 2008 წლის ბოლოს მიაღწია 30.6 პროცენტს. კრედიტების ზრდის კოეფიციენტი საშუალოდ წელიწადში იყო 42.2 პროცენტი იყო და უკვე 2005 წელს მან მიაღწია 83.2 პროცენტს. 2007 და 2008 წლებში კრედიტები გაიზარდა შესაბამისად 70 და 31 პროცენტით, თუმცა 2009 წელს გლობალური ფინანსური კრიზისის გამო კრედიტების წილი მშპ-ში 14 პროცენტით შემცირდა. მთელი ამ პერიოდის განმავლობაში საკრედიტო "ბუმის" მთავარ წყაროს დეპოზიტები შეადგენდა. 2003-2009 წლებში მისი წილი მშპ-ში გასამაგდა. საკრედიტო რესურსების ზრდის სხვა წყაროს შეადგენდა ნასესხები სახსრები საზღვარგარეთიდან (უცხოური აქტივები და დამატებითი კაპიტალი).

საქართველოში საკრედიტო ექსპანსია დაიწყო საკრედიტო რესურსებზე მაღალი მოთხოვნისა და და სესხებსა და დეპოზიტების განაკვეთებს შორის დიდ სხვაობის

10 საქართველოს სტატისტიკის ეროვნული სამსახური. www.geostat.ge

11 Georgian Economic Trends. Quarterly Review, October 2008, Georgian-European Policy and Legal Advice Center.

პირობებში. მართალია 2009 წლისათვის სესხებზე საპროცენტო განაკვეთი და სპრედი სესხებსა და დეპოზიტების განაკვეთებს შორის მკვეთრად შემცირდა, მაგრამ კვლავ მაინც საკმაოდ მაღალი დარჩა.

2003-2009 წლებში საბანკო აქტივები გასამაგდა და 2009 წელს კომერციული ბანკების აქტივებმა მშპ-ს 46.2 პროცენტი შეადგინა. დანართში მოცემული ცხრილის მიხედვით (დანართი, ცხრილი 4), მშენებლობასა და მრეწველობას სხვა სექტორებთან შედარებით სესხებში წამყვანი ადგილი ეკავა, თუმცა 2003-2008 წლებში მათ სხვადასხვა ტენდენციები ჰქონდათ. კერძოდ, მშენებლობის წილი კომერციული ბანკების მიერ გაცემულ მთლიან სესხებში გაიზარდა 10 ჯერ, მაშინ როდესაც მრეწველობის წილი შემცირდა დაახლოებით 10 პროცენტით. კრიზისის შემდგომ პერიოდში მრეწველობის, ტრანსპორტისა და კავშირგაბმულობის წილი გაიზარდა მთლიან სესხებში, ხოლო მშენებლობის წილი კი შემცირდა. სოფლის მეურნეობა კვლავინდებურად იზიდავდა მცირე რაოდენობის ინვესტიციებს, მიუხედავად იმისა, რომ ამ დარგში დასაქმებულია საშუალო ძალის თითქმის 50 პროცენტი.

საკრედიტო ექსპანსია და მონეტარიზაციის დონის მკვეთრი ზრდა არის საფინანსო შუამავლობის დაბალი დონიდან გამოსვლის შედეგი. საკრედიტო რესურსების ზრდასთან ერთად იზრდებოდა მოთხოვნა სესხებზე, განსაკუთრებით კერძო სექტორში.

ინფლაცია წარმოადგენს ეკონომიკური ზრდის სერიოზულ საშიშროებას. 2004 წლიდან, მას შემდეგ რაც ეკონომიკური გარემო გახდა უფრო აქტიური და დინამიური, იგი გაიზარდა განსაკუთრებით. 2000-2003 წლებში მშპ-ს წლიური ზრდა შეადგენდა საშუალოდ 4 პროცენტს, ხოლო საშუალო წლიური ინფლაცია კი - 3.5 პროცენტს. ამ პერიოდში საზოგადოებრივი დანახარჯები იყო მცირე. 2003-2007 წლებში საშუალო წლიური მშპ გაიზარდა 9.6 პროცენტამდე, რომელიც ორჯერ უფრო მაღალი იყო 2000-2003 წლების მაჩვენებელთან შედარებით, ხოლო ინფლაციის საშუალო წლიური მაჩვენებელი კი გაიზარდა 11.1 პროცენტამდე, რაც უკვე 3-ჯერ აღემატებოდა 2000-2003 წლების დონეს. 2009 წელს ენერჯეტიკულ რესურსებზე ფასების მკვეთრი დაცემისა და რეცესიის შედეგად ოფიციალურმა წლიურმა ინფლაციამ შეადგინა 3.0 პროცენტი, ყველაზე დაბალი მაჩვენებელი "ვარდების რევოლუციის" შემდეგ.

ფისკალური სექტორი

2004-2009 წლებში ერთ-ერთი ყველაზე დიდი წარმატება საბიუჯეტო შემოსავლის ზრდა იყო. ამ პერიოდში იგი 6-ჯერ გაიზარდა 2000-2003 წლებთან შედარებით. მთლიანი სახელმწიფო შემოსავლები 2003 წელს 15.7 პროცენტიდან გაიზარდა 2008 წელს კი 30.7 პროცენტამდე. ასეთი ზრდა გადასახადების აკრეფით იყო გამოწვეული. საბიუჯეტო შემოსავლების ზრდამ ქვეყანას საშუალება მისცა გაესტუმრებინა საშინაო ვალეები და გაეზრდა პენსიები და ხელფასები. აღნიშნულ პერიოდში სახელმწიფოს ვალი წილი მშპ-ში მკვეთრად შემცირდა 53.8 პროცენტიდან 27 პროცენტამდე. 2004-2007 წლებში ფისკალური ბალანსი იყო დადებითი (დანართი, ცხრილი 5). პოსტ-კრიზისულ პერიოდში მიუხედავად იმისა, რომ ფისკალური ინდიკატორები გაუარესდა, მთლიანი სახელმწიფო და საგადასახადო შემოსავლები მცირედით შემცირდნენ, ხოლო დანახარჯები გაიზარდა. შედეგად შეიქმნა ფისკალური დეფიციტი, რომელიც 2008 და 2009 წლებში შეადგინა, შესაბამისად მშპ-ს 2 პროცენტი და 6.5 პროცენტი. სახელმწიფო ვალი წინა წლებთან შედარებით გაიზარდა.

საგარეო სექტორი

2003-2008 წლებში მნიშვნელოვანი ძვრები მოხდა საგარეო სექტორში: სავაჭრო ბალანსის დეფიციტი გაიზარდა და მიმდინარე ბალანსი გაუარესდა, უცხოური პირდაპირი ინვესტიციების (პრივატიზაციიდან მიღებულ შემოსავლების ჩათვლით), ფულადი გზავნილების ნაკადები და საერთაშორისო რეზერვები გაუმჯობესდა (დანართი, ცხრილი 6). პროდუქტის ექსპორტი და მომსახურება მშპ-ს 32.3 პროცენტით 2003 წელს 44 პროცენტამდე გაიზარდა 2008 წელს, იმპორტი გაორმაგდა და მიაღწია მშპ-ს 89.5 პროცენტს 2008 წელს. ასეთმა გარდაქმნებმა გამოიწვია ვაჭრობისა და მიმდინარე ბალანსის გაუარესება. 2008 წელს საბაჭრო ბალანსის დეფიციტი და მიმდინარე ანგარიში შეადგენდა შესაბამისად მშპ-ს 45.5 პროცენტს და 34.7 პროცენტს. შედარებისათვის 2003 წელს იყო შესაბამისად 14.5 პროცენტი და 9.6 პროცენტი.

მიუხედავად მიმდინარე ანგარიშის დეფიციტის ზრდისა ლარის გაცვლითი კურსს მყარდებოდა. რეალური გაცვლითი კურსი (REER) იზრდებოდა მთელი ამ პერიოდის

განმავლობაში და თავის ყველაზე დაბალ დონეს მიაღწია 2003 წელს. ეს ზრდა გამოწვეული იყო დოლართან მიმართებაში ორმხრივი რეალური გაცვლითი კურსის (BRER) გამყარებით. ამავე დროს იგი შემცირდა რუსულ რუბლის გაცვლითი კურსის (BRER) გაუაფასურების გამო. მის მიზეზი იყო ის, რომ მიმდინარე ანგარიში და სავაჭრო დეფიცი ფინანსდებოდა უცხოეთიდან ტრანსფერებისა და პირდაპირი უცხოური ინვესტიციების ხარჯზე. 2003-2008 წლებში ტრანსფერები საზღვარგარეთიდან გაიზარდა 10-ჯერ. 2002 წლიდან საქართველოში მნიშვნელოვანი რაოდენობის პირდაპირი უცხოური ინვესტიციები შემოდიოდა ბაქო-თბილისი-ჯეიჰანის ნავთობსადენის პროექტის განხორციელებიდან, პრივატიზაციიდან, რომელიც 2003 წლიდან გამოცოცხლდა და ამ პროცესში საშუალო და მსხვილი ფირმების ჩართვის შედეგად. 2003-2007 წლებში პირდაპირი უცხოური ინვესტიციების მოცულობა ეკონომიკაში 5-ჯერ გაიზარდა. ის ფაქტი, რომ მიმდინარე ანგარიშის დეფიციტი ფინანსდებოდა არა სესხებიდან, არამედ პირდაპირი უცხოური ინვესტიციებიდან, ზემოქმედებდა სავაჭრო ბალანსის მდგრადობაზე, რადგან პირდაპირი უცხოური ინვესტიციები გრძელვადიან შეთანხმებებს გულისხმობს და ეკონომიკისადმი გარკვეულ ნდობას გამოხატავს.

2008 წლის რუსეთთან კონფლიქტის შემდეგ საქართველოს ეკონომიკა მდგრადი დარჩა. კონფლიქტმა და გლობალურმა ფინანსურმა კრიზისმა ქვეყანას ახალი გამოწვევების წინაშე დააყენა. იგი მოითხოვდა: ომისგან მიყენებული ეკონომიკური ზარალის აღდგენას, საბანკო სექტორში მოსალოდნელი კრიზისისგან თავის არიდებას, მაღალი ინფლაციისგან თავის დაღწევას და ეროვნული ვალუტის სტაბილურობის მიღწევას. 2009 წელს პირდაპირი უცხოური ინვესტიციების შემოღინება ორჯერ გაუარესდა 2007 წელთან შედარებით, როდესაც მან თავის ზენიტს მიაღწია (მშპ-ს 22.9 პროცენტი). გლობალური ფინანსური ბაზრებიდან სხვა კაპიტალური ნაკადები და ფულადი გზავნილები მკვეთრად შემცირდა. უცხოეთიდან კაპიტალური ნაკადების დაცემამ ქვეყნის შიგნით მიწოდების შემცირება გამოიწვია.

ეკონომიკური რეცესია და განსაკუთრებით ქვეყნის შიგნით მიწოდების დაცემა იყო იმპორტის უარყოფითი ზრდის შედეგი. იმ ფაქტის გათვალისწინებით, რომ ექსპორტის შემცირება იყო ნაკლებად არსებითი, ვიდრე იმპორტის შემცირება, სავაჭრო დეფიციტი 45.5 პროცენტიდან 2008 წელს 28.8 პროცენტამდე დავიდა 2009 წელს, ხოლო ამავე პერიოდში მიმდინარე ანგარიშის დეფიციტი შემცირდა ორჯერ. ცენტრალურმა ბანკმა გააგრძელა ეროვნული ვალუტის მსუბუქად გაუფასურება, რამდენადაც კერძო კაპიტალის ნაკადები შემცირდა. ეკონომიკის სირთულეები გამო წარმოიშვა სოციალური განვითარების პრობლემები.

გლობალური ფინანსური კრიზისისა და რუსეთთან შეიარაღებული კონფლიქტის გავლენა საქართველოს ეკონომიკაზე

2004 წლამდე რუსეთი იყო საქართველოს ყველაზე მსხვილი სავაჭრო პარტნიორი. ეს ურთიერთობები ამ ორ ქვეყანას შორის გაუარესდა 2000 წლის შუა პერიოდისათვის და რუსეთმა, როგორც სავაჭრო პარტნიორმა, გადაინაცვლა მესამე ადგილზე თურქეთისა და აზერბაიჯანის შემდეგ. ნატოში და ევროკავშირში საქართველოს განევრიანების ინიციატივას თან მოყვა პოლიტიკური დაპირისპირების გამწვავება და რუსეთის ბაზრებზე ქართული პროდუქციის აკრძალვა, რომელიც მოიცავდა ლეინოსა და მინერალურ წყლებსაც. ამან საქართველო ეკონომიკა დააყენა მნიშვნელოვანი გამოწვევების წინაშე და გარდამტეხი ცვლილებები დაიწყო სავაჭრო ვაჭრობის სტრუქტურაში.

2008 წლის აგვისტოს კონფლიქტი გახდა ქვეყნის ეკონომიკაზე უარყოფითი ზემოქმედების მეორე პოტენციური ძალა. იგი დაემუქრა ქვეყნის სტაბილურობას. ხუთდღიანი ომის შემდეგ მთლიანი ზარალის ღირებულება ერთ მილიარდ ამერიკულ დოლარს შეადგენდა. ხოლო პოლიტიკური რისკების გამწვავება კი გამოიწვია ბიზნეს საქმიანობებისა და ინვესტიციების შემცირება. 2008 წლის აგვისტოში რუსეთთან შეიარაღებული კონფლიქტის შემდეგ იძულებით გადაადგილებული მოსახლეობის რაოდენობამ მიაღწია 127 000 კაცს. იძულებით გადაადგილებული პირების რიცხვის ზრდამ სახელმწიფო აიძულა სოციალური საჭიროებებისათვის დანახარჯები გაეზარდა. უფრო მეტიც, ამ კონფლიქტის უარყოფითი გავლენა შემდგომ კიდევ უფრო გაამწვავა გლობალურმა ფინანსურმა კრიზისმა.

ამ თავში განხილული იყო კონფლიქტითა და გლობალური ფინანსური კრიზისით გამოწვეული მაკროეკონომიკური შედეგები. ზოგადად კონფლიქტამდე და კონფლიქტის შემდგომ მაკროეკონომიკური ინდიკატორები შედარება გვიჩვენებს, რომ კონფლიქტის

შედეგები არის ძალზედ შესამჩნევი. (ცხრილი 4). მოსახლეობის სოციალურ ცხოვრებაზე ყველა აღნიშნულ ფაქტორს ჰქონდა მნიშვნელოვანი გავლენა.

ცხრილი 4. მაკროეკონომიკური მაჩვენებლები კონფლიქტამდე და კონფლიქტისშემდგომ პერიოდებში

	კონფლიქტამდე პერიოდი		კონფლიქტის შემდგომი პერიოდი	
	2007	2008	2008	2009
ზრდა (პროცენტი)	12.3	2.3		-3.9
ინფლაცია (პროცენტი)	11.0	5.5		3.0
ფისკალური ბალანსი (პროცენტი მშპ-ში)	0.31	-2.01		-6.5
პირდაპირი უცხოური ინვესტიციები (მლრდ აშშ დოლ.)	1.6	1.4		0.7
მიმდინარე ანგარიშის ბალანსი (პროცენტი მშპ-ში)	-27.5	-34.7		-17.5
ვალი (პროცენტი მშპ-ში)	23.06	27.02		34.69

წყარო: გაანგარიშებულია საქართველოს სტატისტიკის ეროვნული სამსახურის მონაცემების მიხედვით. www.geostat.ge

2010 წლისათვის და შემდგომი პერიოდისთვის ეკონომიკური პროგნოზები პოზიტიური გახდა. საერთაშორისო სავალუტო ფონდი იმედოვნებს, რომ საქართველო დაუბრუნდება დადებით მშპ-ს ზრდის ტემპს და 2011 წელს იგი მიაღწევს 4 პროცენტს, ხოლო ინფლაცია კი დავა ნორმალურ დონემდე 5 პროცენტის ფარგლებში¹².

და ბოლოს, მიუხედავად სავაჭრო შოკებისა საქართველოს ეკონომიკა იყო მოქნილი. ლიბერალიზაციამ და საერთაშორისო მხარდაჭერამ უზრუნველყო ქვეყნის ეკონომიკის სტაბილურობა და ხელი შეუწყო შემდგომ მის განვითარებას. მნიშვნელოვანმა პროგრესმა ეკონომიკური რეფორმების დანერგვის საკითხებში, რაციონალურმა მაკროეკონომიკურმა და ფინანსურმა პოლიტიკამ, საერთაშორისო დონორი ორგანიზაციების მხარდაჭერამ და საქართველოს ეკონომიკას მისცა შესაძლებლობა შეენარჩუნებინა წონასწორობა ზემოთ აღნიშნული შოკების მიმართ.

კონფლიქტის შემდგომი ეკონომიკის გამოჯანმრთელების გადამწყვეტი ფაქტორი იყო საერთაშორისო ორგანიზაციებისა და სახელმწიფოების მხარდაჭერა. 2008 წლის ოქტომბერში მსოფლიო ბანკისა და ევროკავშირის კონფერენციაზე ბრიუსელში 38-მა ქვეყანამ და 15-მა საერთაშორისო ორგანიზაციამ საქართველოს გამოუყო 4.5 მილიარდი დოლარი (2 მილიარდი გრანტი და 2.5 მილიარდი - სესხი) დახმარების სახით იმისათვის, რომ აღედგინათ პოსტკონფლიქტური ეკონომიკა 3 წლის განმავლობაში. საერთაშორისო დონორების მიერ გამოყოფილი ფონდები 2011 წლამდე გაგრძელდება და შემდგომ კი ხელისუფლებას მოუწევს დიდი ძალისხმევა გასწიოს ახალი ფონდების მოსაზიებლად, იმისათვის რომ დაფაროს სასესხო ვალდებულებები და თან დაიცვას მოსახლეობის სოციალური უსაფრთხოება.

1.4. სოციალური გარემო და ადამიანური განვითარების გამოწვევები

სოციალური სფეროს განვითარება და სიღარიბე

სიღარიბე და უთანასწორობა. 2003 წელს, სტატისტიკის ეროვნული სამსახურის მონაცემების თანახმად, მოსახლეობის 54.5 პროცენტი იყო ოფიციალური სიღარიბის დონის ქვემოთ. მოგვიანებით საარსებომ მინიმუმის გაანგარიშების ახალი მეთოდოლოგიური მიდგომებით, სიღარიბის ზღვარს ქვემოთ მოსახლეობის რაოდენობა 2-ჯერ შემცირდა.

¹² Georgia: Sixth Review Under the Stand-By Arrangement and Requests for Modification of Performance Criteria, Waiver of Nonobservance of Performance Criterion, Waiver of Applicability of Performance Criterion, and Rephrasing of Purchase - Staff Report; Staff Statement; Press Release on the Executive Board Discussion; and Statement by the Executive Director for Georgia. Country Report No. 10/219. July 16, 2010. <http://www.imf.org/external/pubs/ft/scr/2010/cr10219.pdf>

“ვარდების რევოლუციის” შემდეგ, მიუხედავად ეკონომიკური ზრდის მაღალი ტემპებისა, შეინიშნებოდა სიღარიბის მაჩვენებლების არარსებითი შემცირება სიღარიბის დონის, სიღრმისა და სიმწვავის მიხედვით (ცხრილი 5).

ამავე დროს დასაქმების სტრუქტურის ცვლილების შედეგად სიღარიბის მხრივ მკვეთრად გაღრმავდა უთანასწორობა როგორც სოფელი-ქალაქის ჭრილში, ასევე მცირე და დიდ ქალაქებს შორის. უმუშევრობის გავრცელებასთან ერთად ღარიბებთან ერთად გაჩნდა უკიდურესად ღარიბების ფენა. უკიდურესად ღარიბი ადამიანები შეადგენდნენ სიღარიბის მაჩვენებლის ერთ მეხამედს. სიღარიბე შეეხო განათლებულ ადამიანებსაც. გაჩნდა ე.წ. “ახალი ღარიბები” ფენაც.

ცხრილი 5. სიღარიბის მაჩვენებლები, 2004-2009, პროცენტით

	2004	2005	2006	2007	2008	2009
სიღარიბის დონე						
მედიანური მოხმარების 60 პროცენტის მიმართ	24.6	24.1	23.3	21.3	22.1	21.0
მედიანური მოხმარების 40 პროცენტის მიმართ	10.9	10.1	9.4	9.2	9.5	8.8
სიღარიბის სიღრმე						
მედიანური მოხმარების 60 პროცენტის მიმართ	8.1	7.6	7.2	6.9	7.0	6.6
მედიანური მოხმარების 40 პროცენტის მიმართ	3.4	3.1	2.8	2.7	2.7	2.6
სიღარიბის სიმწვავე						
მედიანური მოხმარების 60 პროცენტის მიმართ	4.0	3.6	3.3	3.2	3.2	3.1
მედიანური მოხმარების 40 პროცენტის მიმართ	1.7	1.5	1.3	1.3	1.2	1.2

წყარო: საქართველოს სტატისტიკის ეროვნული სამსახური. www.geostat.ge.

სიღარიბის პრობლემა გამწვავდა შედარებით მაღალი უთანასწორობის დონის გამოც. 2004-2008 წლებში ჯინის კოეფიციენტი გაიზარდა (დანართი, ცხრილი 7). როგორც ქვეყნების შედარებები გვიჩვენებს, საქართველო ერთ-ერთი სუსტი ქვეყანაა ცენტრალურ და აღმოსავლეთ ევროპისა და ყოფილ საბჭოთა ქვეყნებს შორის შემოსავლების უთანასწორობის მხრივ.¹³ ამის მნიშვნელოვანი მიზეზი არის ის, რომ რეფორმებმა, რომელიც ეფუძნებოდა პრივატიზაციას, ვერ უზრუნველყო დასაქმების სტიმულირება და უმუშევრობის შემცირება. საგარეო ფაქტორებიდან კი გამოვყოფდით რუსული ბაზრის დახურვას, რომელიც ადრე ხელმისაწვდომი იყო საქართველოს მწარმოებლისათვის და ბუნებრივი კლიმატის გაუარესებას და უბედურებებს, რომელმაც მნიშვნელოვნად დააზარალა მოსახლეობა¹⁴.

სოციალური პოლიტიკა. სოციალური დაცვის ძველი არაეფექტური სისტემა, შეზღუდულ სამთავრობო დაფინანსებასთან ერთად ზრდიდა უმუშევრობას, რომელიც განაპირობებდა სიღარიბის ზრდას. 2004 წლამდე ხელისუფლება იყო უუნარო სოციალური დაცვაში რადიკალური ზომების განსახორციელებლად. ამის შედეგად მოსახლეობის 50 პროცენტზე მეტი სიღარიბის საზღვრებს ქვემოთ აღმოჩნდა. მიუხედავად ეკონომიკის ზრდის ზომიერი ტემპებისა, სოციალური დაცვის გაუმჯობესებისათვის სახელმწიფო ინსტიტუტები არ მოქმედებდნენ ეფექტურად, რომ დახმარებოდნენ სოციალურ ჯგუფებს სიღარიბის დაძლევაში და შეექმნათ მათთვის გარანტირებული, სტაბილური ცხოვრების პირობები.

2007 წლამდე ხელისუფლება ფულად სახსრებს გამოყოფდა შემდეგი სოციალური მიზნებისთვის: დახმარება უმუშევრობაზე, პროფესიული გადამზადება, უმუშევრების და-

13 International human development indicators. Income Gini coefficient. <http://hdrstats.undp.org/en/indicators/67106.html>.
14 Georgia: Human Development Report, The Reforms and Beyond, (2008). Tbilisi, p.36-37.

საქმება და სოციალური დახმარების განწევა სოციალურად დაუცველი მოსახლეობისათვის, მათი მონიტორინგი და ანალიზი.

სოციალური დახმარება (გარკვეული აზრით გაიცემოდა როგორც საოჯახო დახმარება) ფოკუსირებული იყო შრომისათვის უუნარო ადამიანებზე და მარტოხელა პენსიონერებზე. მათი დახმარების პაკეტი (პენსია, საოჯახო დახმარება, ჯანმრთელობის დაზღვევა, ელექტრო ენერჯის გადახდა, სხვადასხვა საერთაშორისო ორგანიზაციებიდან, კერძოდ, ნიუელი ჯვარი და სხვ. დახმარებები) უახლოვდებოდა მინიმალური მოხმარების კალათას. 2007 წელს საშუალოდ მინიმალური სამომხმარებლო კალათა შეადგენდა 105 ლარს, ხოლო შრომისუნარიანი ადამიანისთვის საარსები მინიმუმი კი იყო 118 ლარი, სხვა კატეგორიის ოჯახებისათვის დახმარება იყო მხოლოდ სიმბოლური და მას არავითარი მნიშვნელოვანი გავლენა არ ჰქონდა საოჯახო ბიუჯეტზე. სოციალური დაცვის სიტემამ ვერ მოიცვა ყველა კატეგორიის ბენეფიციარი, ხოლო დახმარებები კი იყო არასაკმარისი.

უთანასწორობა შეინიშნებოდა იძულებით გადაადგილებულ პირებზე დახმარების განაწილების დროს. მათი დახმარება იყო ერთიანი, არ განისაზღვრებოდა ოჯახების ფინანსური მდგომარეობის მიხედვით და არ წარიმართებოდა პრიორეტიტულად გაჭირვებული ოჯახებისკენ.

2003-2006 წლებში ეკონომიკის რეალურ სექტორში მიღწევების შედეგად მშპ-ში სოციალური ხარჯების წილი სწრაფად იზრდებოდა (ცხრილი 6). 2007-2008 წლებში ეს მაჩვენებელი მნიშვნელოვნად შემცირდა, განსაკუთრებით სოციალურ დაცვის სფეროში. 2009 წელს კი სოციალური დანახარჯების წილი მშპ-ში გაუმჯობესდა სამივე სფეროში.

ცხრილი 6. სოციალური ხარჯები (წილი მშპ-ში), 2004-2009

	2003	2004	2005	2006	2007	2008	2009
განათლება	2.1	2.9	2.5	3.0	2.7	2.9	3.2
ჯანდაცვა	0.4	1.0	1.8	1.6	1.5	1.6	2.0
სოციალური დაცვა	4.0	4.7	5.4	5.0	3.0	1.7	2.6
სულ	6.5	8.6	9.7	9.6	7.2	6.2	7.8

წყარო: Georgian Economic Review 2009, GEPLAC, p. 12.

სახელმწიფო ბიუჯეტის ზრდამ სოციალური დაცვის სისტემაზე დადებითი გავლენა მოახდინა. თუმცა ფრაგმენტული სოციალური რეფორმების შედეგად სოციალური უთანასწორობა მაინც კვლავ მაღალი დარჩა. (დანართი, ცხრილი 7). ზოგიერთ სოციალურ ჯგუფში სიმდიდრის ზრდის პარალელურად არ ხდებოდა სიღარიბის საერთო დონის შემცირება. მოსახლეობის სოციალური სეგრეგაცია იყო ფართოდ გავრცელებული და იგი ხელისუფლებისგან მოითხოვდა მიზანდასახული პოლიტიკისა და დაცვის სიტემის შემუშავებას სახელმწიფოს განაწილებითი მექანიზმების მოდერნიზაციის საფუძველზე.

ბოლო ორი წლის განმავლობაში, იმ მოსახლეობის სოციალური დაცვის მიზნით, რომლებიც სიღარიბის ზღვარს ქვემოთ იმყოფებიან, სამთავრობო პროგრამა ფოკუსირებულია უკიდურესი სიღარიბის ზღვარს ქვემოთ მყოფი საოჯახო მეურნეობების სოციალურ-ეკონომიკური პირობების იდენტიფიკაციაზე და შეფასებაზე. ამის საფუძველზე შესაბამისი მონაცემთა ბაზა შეიქმნა და თვითონ მონეტარული დახმარებები დაინერგა.

სოციალური დაცვის ახალი სისტემა მოწოდებულია სარგებელი მისცეს იმ ადამიანებს, რომლებიც ტესტირების შედეგად აღმოჩნდებიან უკიდურესად სიღარიბის ზღვარს ქვემოთ და სხვადასხვა კატეგორიის ადამიანებს - იძულებით გადაადგილებულ პირებს, ომის ვეტერანებს, მრავალშვილიან ოჯახებს და ა.შ.

დემოგრაფიული ტენდენციები. საქართველოს დემოგრაფიულ განვითარებას მრავალი უარყოფითი ტენდენცია ახასიათებს. შობადობის მკვეთრი შემცირებისა და სიკვდილიანობის ზრდის, განსაკუთრებით ახალდაბადებულებში, შედეგად შეფერხდა მოსახლეობის ზრდა. 1990-2008 წლებში საქართველოს მოსახლეობა შემცირდა 19.5 პროცენტით, ხოლო 1975-1990 წლებში კი ეს მაჩვენებელი 11 პროცენტს შეადგენდა.¹⁵ პარალელურად გაძლიერდა მოსახლეობის დაბერების პროცესი და თაობების განახლებას სერიოზული საფრთხე დაემუქრა.

15 World Bank Database: <http://devdata.worldbank.org/hnpstats/query/default.html>

მოსახლეობის დემოგრაფიულმა დაბერებამ გამოიწვია ის, რომ ეკონომიკური და დემოგრაფიული ტვირთი შრომიუნარიან ადამიანებს დაანვა, განსაკუთრებით დასაქმებულებს. საქართველოში სხვის კმაყოფილებაზე მყოფი შრომის უუნარო მოსახლეობის თანაფარდობა ყოველ ათას შრომისუნარიან ადამიანზე გაიზარდა. თუ მხედველობაში მივიღებთ რომ უმუშევრობის მაჩვენებელი არის პერმანენტული, მაშინ კიდევ უფრო მწვავე ხდება დემოგრაფიული ტვირთის პრობლემის სიმძიმე.

დემოგრაფიული ტვირთის სიმძიმის მაჩვენებლის თვალსაზრისით, იმ პირების რაოდენობა, რომლებსაც ჯერ არ მიუღწევიათ დასაქმების ასაკამდე, მკვეთრად მცირდება, ხოლო საპენსიო ასაკს მიღწეული პირების რიცხვი კი მატულობს. 16 წელს ქვემოთ მყოფი ბავშვების რიცხვი მცირდება როდესაც საპენსიო ასაკს მიტანებული მოსახლეობის წილი მკვეთრად მატულობს.

დაბერების ფაქტი მტკიცეულია განსაკუთრებით შრომის ბაზრისა და სოციალური დაცვის სისტემისათვის, რადგან სოციალური დანახარჯები იზრდება. ეს კი ზრდის დასაქმებული მოსახლეობის ტვირთს. ადღეს ყოველ 100 პენსიონერზე მოდი 75 დასაქმებული, როდესაც ოპტიმალური ანაფარდობა არის 350-400 დასაქმებული 100 პენსიონერზე.

მიგრაცია. მოსახლეობის დაბერების საერთო ტენდენცია სხვა ფაქტორებს შორის უმთავრესად არის იმის შედეგი, რომ ბოლო წლებში ეკონომიკური პირობების შედეგად ინტენსიურ მიგრაციას აქვს ადგილი, რომელიც 1990 წელს დაიწყო და დღემდე გრძელდება. სტატისტიკის ეროვნული სამსახურის ცნობით, იმ მოსახლეობის 85 პროცენტმა, რომლებმაც დატოვა ქვეყანა, იყო შრომის უნარის მქონე ასაკში. ამ ასაკის მოსახლეობა მთლიანი მოსახლეობის მხოლოდ 2/5-ს შეადგენს.

ბოლო წლებში გენდერული უთანასწორობა იზრდებოდა. საქართველოში მცხოვრებ ახალგაზრდებს შორის, რომლებმაც საქართველოს ტერიტორია დატოვა, ქალი უფრო მეტია, ვიდრე მამაკაცი, რაც გრძელვადიან პერიოდში სერიოზული სოციალურ-დემოგრაფიული პრობლემების მიზეზი შეიძლება გახდეს.

საქართველოში მიგრაციის (განსაკუთრებით ახალგაზრდების მიგრაციის) გამო დემოგრაფიული გარემო სხვა ფაქტორებთან ერთად არის გაუარესებული. არასათანადო რეგისტრაციის შედეგად იმ ხალხის რიცხვი, რომლებიც მიგრირებულნი არიან საქართველოდან, არ არის იდენტიფიცირებული. თუმცა სხვადასხვა ექსპერტების ცნობით, ამ რიცხვმა დაახლოებით 1 მილიონს მიაღწია, რომელიც, ისეთი პატარა ქვეყნისათვის როგორც საქართველოა, ძალიან მაღალი მაჩვენებელია. ეკონომიკური თვალსაზრისით, შრომის რესურსების ამგვარი კლება კომპენსირებულია იმ ფაქტით, რომ ფულადი გზავნილები, რომელიც გადმოგზავნილია შრომითი მიგრანტების მიერ თავიანთი ოჯახებისათვის, არის მათი ყოველდღიური საარსებო საშუალება და გადამწყვეტ როლს თამაშობს სიღარიბესთან ბრძოლაში. ფულადი გზავნილების მოცულობა იზრდება ყოველ წელს. 2008 წელს ეს მაჩვენებელი გაიზარდა 15.8-ჯერ 2000 წელთან შედარებით და მიაღწია 917.9 მილიონ დოლარს.

განსაკუთრებით ყურადსაღებია ახალგაზრდების ემიგრაციული პროცესი. 2005 წლის კვლევებმა აჩვენა, რომ ჭარბი მიგრაცია შეინიშნება სტუდენტებში.¹⁶ კვლევის მიხედვით, ემიგრაციის მიზეზები არის შემდეგი: განათლების მიღება - 31.8 პროცენტი, უცხო ენების შესწავლა - 15.4 პროცენტი, სამშობლოში დასაქმების მწირი შესაძლებლობანი - 8.8 პროცენტი, ფინანსური პირობების გაუმჯობესება- 41 პროცენტი.

იძულებით გადაადგილებული მოსახლეობა (IDP). დოკუმენტში, რომელიც მომზადებული იქნა გაეროს მუდმივი წარმომადგენლობის ჰუმანიტარული საქმეთა გუნდის მიერ 2006 წელს, აღნიშნულია, რომ მთლიანად 245 000 იძულებით გადაადგილებული მოსახლეობის 45 პროცენტზე, რომლებიც 1990 წლის ეთნიკური კონფლიქტის შედეგად გადასახლდნენ, არანაირი ცვლილებები არ შეინიშნებოდა მათი სოციალურ-ეკონომიკური სტატუსი გასაუმჯობესებლად. 32000 ადამიანი კვლავ კოლექტიურ თავშესაფარ ცენტრებში ცხოვრობს. ეს ცენტრები არანაირ საცხოვრებელ სტანდარტებს არ აკმაყოფილებს და მისი ინფრასტრუქტურა არის სრულიად მოშლილი.

2008 წლის ბოლოს მთავრობამ 16000 ოჯახი მოამარაგა ახალაშენებული სახლებით. ამავე დროს მოხდა სოციალური ინფრასტრუქტურისა და იძულებით გადაადგილებული მოსახლეობის დასაქმების პრობლემების იდენტიფიცირება. აღსანიშნავია ის, რომ

16 ქელიძე, ნ. (2008). საქართველოს უმაღლესი სასწავლებლების სტუდენტთა სასწავლო შრომითი მიგრაციული განწყობა. ნაშრომი: მიგრაცია, (რედ. მ. ტუხაშვილი), თსუ შრომების კრებული, თბ. გვ. 98-103.

რუსეთთან კონფლიქტის შედეგად იძულებით გადაადგილებული პირთა დახმარებასთან ერთად საჭიროა დახმარების პროგრამების განახლება 1990-იან წლებში აფხაზეთიდან იძულებით გადაადგილებული მოსახლეობისთვისაც.

პენსიები. მოსახლეობის დემოგრაფიული დაბერება და მიგრაცია მწვავედ მოქმედებს სოლიდარობის საპენსიო სიტემაზე და მოითხოვს მთავრობის ხარჯების პერმანენტულ ზრდას სოციალურ დაზღვევაზე. ეკონომიკური ზრდა მთავრობას საშუალებას აძლევდა გაეორმაგებინა პენსიები. 2005წ-ს საშუალო პენსიები გაიზარდა 18 დან 37.3 ლარამდე და 2009 მიაღწია 77.6 ლარს. აბსოლუტურ მაჩვენებლებში 2003-2009 წლებში პენსიები გაიზარდა 4.7-ჯერ (დანართი, ცხრილი 8).

პენსიების ზრდა არ ხდებოდა დასაქმებული ადამიანების რიცხვის გაზრდის ხარჯზე. ერთ პენსიონერზე მოდის 0.7 დასაქმებული. ეს კი დასაქმებულთათვის დიდი ტვირთია, რომელიც მომავალში სერიოზულ საფრთხეებს შეუქმნის სახელმწიფო საპენსიო სიტემას, თუ კი იგი არ იქნება განეიტრალებული საშუალო ხელფასის სწრაფი ზრდით როგორც კერძო, ასევე საზოგადოებრივ სექტორებში.

ტენდენციები შრომის ბაზარზე

1990-2003 წლებში დასაქმების სფეროში მდგომარეობა მკვეთრად გაუარესდა. ეკონომიკის დარგებში სტრუქტურული ცვლილებების, დემოგრაფიულ მდგომარეობის, მიგრაციისა და მცირე და საშუალო ბიზნესის განუვითარებლობის შედეგად სამუშაო ძალა გადაადგილდა სასოფლო სამეურნეო სექტორში.

2003-2008 წლებში ეკონომიკის მკვეთრი ზრდა არ გახდა დასაქმების სფეროს აღმავლობის მიზეზი. დასაქმებისა და შრომაში მონაწილეობის დონის შემცირება და უმუშევრობის კოეფიციენტის ზრდა იყო დასაქმების ძირითადი ტენდენციები (დანართი, ცხრილი 9).

2000-2009 წლებში ეკონომიკურად აქტიური მოსახლეობის წილი შემცირდა ქვეყნის მთლიან მოსახლეობაში თითქმის 4%-ით, რაც გამოწვეული იყო მოსახლეობის ბუნებრივი მატების შემცირებითა და მიგრაციის უარყოფითი ბალანსით. დასაქმების შემცირება თვალნათლივ შესამჩნევია იყო შრომისუნარიანი ასაკის მოსახლეობაში. ამასთანავე ეკონომიკურად აქტიური მოსახლეობის რიცხვმა, სიევე როგორც დაქირავებულთა რიცხვმა, მკვეთრად იკლო. ოფიციალური მონაცემების თანახმად, დასაქმებულთა რიცხვი შემცირდა 596 ათასიდან 2009 წელს 654.3 ათასამდე 2001 წელს. ეს განპირობებული იყო მთლიანი მოსახლეობის 0.8 პროცენტის კლებით, რაც მიუთითებს ეკონომიკის არაოპტიმალური სტრუქტურაზე და ეკონომიკურად აქტიური მოსახლეობის ნეგატიურ ტენდენციებზე.

პრივატიზაციის პროცესის გაფართოებასთან ერთად თვითდასაქმებულთა წილი დასაქმების სტრუქტურაში გაიზარდა პრივატიზებულ სანარმოებში შტატების შემცირების შედეგად დასაქმებულთა წილის შემცირების ხარჯზე.

განვითარებული ქვეყნებისაგან განსხვავებით საქართველოში თვითდასაქმებულთა წილის ზრდა დაკავშირებულია სასოფლო სამეურნეო სექტორის საქმიანობასთან.

იმის გათვალისწინებით, რომ სასოფლო სამეურნეო სექტორში საქმიანობა ორიენტირებულია თვითმომარებაზე და დასაქმებულების შრომას შინამეურნეობებში არ აქვს ფულადი ანაზღაურების ფორმა, შეიძლება დავასკვნათ, რომ საქართველოში თვითდასაქმების ზრდა ნიღბავს უმუშევრობას.

2003-2009 წლებში დასაქმების სტრუქტურამ მნიშვნელოვანი ცვლილებები განიცადა (დანართი, ცხრილი 10). დასაქმებულთა წილი შემცირდა სახელმწიფო სექტორსა და ვაჭრობაში და გაიზარდა მრეწველობაში. ეკონომიკის გამოცოცხლება, განსაკუთრებით მშენებლობაში, უზრუნველყოფდა დასაქმების ზრდას. ზოგადად მშენებლობა და ფინანსური შუამავლობა იყო ის დარგები, სადაც ეკონომიკურად აქტიური მოსახლეობის ზრდა საგრძნობი იყო.

2009 წელს 2001 წელთან შედარებით დასაქმებული ადამიანების წილი სახელმწიფო სექტორში თითქმის 2-ჯერ შემცირდა (ცხრილი 7), თუმცა სახელმწიფო სექტორის წილი დაქირავებულთა რაოდენობის მიხედვით, კვლავ მაღალი დარჩა. არაფორმალურ სექტორში თვითდასაქმებულთა და აუნაზღაურებელ მომუშავეთა რაოდენობა უმრავლესობას შეადგენდა.

ცხრილი 7. დასაქმება ბიზნის სექტორში საქართველოს ფორმების მიხედვით (პროცენტით მთლიანად)

	2001	2004	2005	2006	2007	2008	2009
სახელმწიფო სექტორი	50.1	44.7	37.3	29.6	26.5	23.8	24.5
კერძო სექტორი	49.9	55.3	62.7	70.4	73.5	76.2	75.5

წყარო: საქართველოს სტატისტიკის ეროვნული სამსახური. www.geostat.ge.

2008 წელს, ფინანსურ კრიზისამდე, ოფიციალური უმუშევრობა გაიზარდა და შეადგინა 16.5 პროცენტს. მისი დონე, მიუხედავად ეკონომიკურად აქტიური მოსახლეობის შემცირებისა, მაინც მაღალია დარჩა. 2009 წელს 2001 წელთან შედარებით მისი დონე გაიზარდა 1.5-ჯერ. ეს მიუთითებს იმაზე, რომ უმუშევრობა იყო არა დემოგრაფიული, არამედ ნომერ პირველი სოციალურ-ეკონომიკური პრობლემა.

შრომის ბაზრის ასეთი მდგომარეობის ერთი-ერთი მიზეზი მოსახლეობის დაბერებასთან ერთად მიმდინარე ინტენსიური მიგრაციაა, რასაც უმთავრესად არახელსაყრელი ეკონომიკური გარემო განაპირობებდა. მიგრანტებს შორის 85 პროცენტი შრომის უნარიანი გადაადგილებული პირი იყო.

ამისმეორე მიზეზი მცირე და საშუალო ბიზნისის არაეფექტური განვითარებაა. ეკონომიკური რეფორმები მენარმეობისათვის ბარიერების დაძლევა შეესაძლებელს ხდის გაფართოვდეს მცირე და საშუალო ბიზნისის საქმიანობა, შეიქმნას ახალი სამუშაო ადგილები, გაიზარდოს დასაქმება და სახელმწიფო შემოსავლები. თუმცა საქართველოში ეს ასე არ მოხდა. მცირე და საშუალო ბიზნისის წილი მნიშვნელოვნად არ გაუმჯობესებულა, მიუხედავად იმისა, რომ საქართველოში ბოლო 5 წლის განმავლობაში რეგისტრირებულ მენარმეთა რიცხვი გაიზარდა 2.2-ჯერ და მათი ზრდის კოეფიციენტი გადააჭარბა მშპ-ს ზრდას.

მცირე და საშუალო ბიზნისი აღმოჩნდა რეცესიაში. 2003 წელს მთლიანი ამ სანარმოებში სამუშაო ძალის დაახლოებით 50.6 პროცენტი იყო დასაქმებული, მცირე სანარმოების წილი 27.3 პროცენტს შეადგენდა და საშუალო სანარმოების წილი კი - 23.3 პროცენტს და საერთო ბრუნვაში მცირე დასაშუალო სანარმოების წილი შეადგენდა 24 პროცენტს. 2003-2009 წლებში მცირე და საშუალო სანარმოების წილი სახელმწიფო შემოსავლებში და დასაქმებაში დაეცა. 2009 წელს სამუშაო ადგილების რიცხვმა მცირე და საშუალო ბიზნის სექტორში შეადგინა მხოლოდ 38 პროცენტი და მისი წილი საერთო ბრუნვაში შემცირდა 14.4 პროცენტამდე. მათ შორის, მცირე სანარმოების წილი იყო 6.6 პროცენტი და საშუალო სანარმოების წილი კი - 7.8 პროცენტი (ცხრილი 8).¹⁷

2003-2008 წლებში ეკონომიკური ზრდა ემყარებოდა მსხვილი სანარმოების საქმიანობის გაფართოებას, ხოლო მცირე და საშუალო ბიზნისი რჩებოდა დაბალკონკურენტუნარიანი და დაბალეფექტური. მისი დონე სულ უფრო ეცემოდა.

17 საქართველოს ეკონომიკური და მდგრადი განვითარების სამინისტრო, სტატისტიკის ეროვნული სამსახური. მაგალითად, ევროკავშირის წევრ ქვეყნებში ეს მაჩვენებელი 60 პროცენტზე მეტია ეკონომიკურ ლიტერატურაში აღიარებულია, რომ ქვეყანა განვითარებულია თუ მცირე და საშუალო სანარმოების წილი შეადგენს მშპ-ს არანაკლებ 40 პროცენტს.

ცხრილი 8. დასაქმება სანარმოების ზომის მიხედვით, მცირე და საშუალო სანარმოების წილი მთლიან ბრუნვაში და პროდუქციის გამოშვებაში

	2003	2004	2005	2006	2007	2008	2009
მცირე და საშუალო სანარმოების ბრუნვა (პროცენტი, სულ ბრუნვაში)	24	22.5	23.0	18.7	14.5	12.3	14.4
მცირე და საშუალო სანარმოების წილი პროდუქციის გამოშვებაში (პროცენტი მთლიანი გამოშვებაში)	20.3	21.5	18.9	16.1	14.3	16.0	20.3
(პროცენტი, სულ დასაქმებულებში)							
დასაქმება მცირე სანარმოებში	27.3	25.5	25.8	23.4	18.7	18.7	18.3
დასაქმება საშუალო ზომის სანარმოებში	23.3	21.8	22.5	23.3	25.4	21.3	19.7
დასაქმება მსხვილ სანარმოებში	49.4	52.6	51.7	53.3	55.9	60.0	61.9

წყარო: საქართველოს სტატისტიკის ეროვნული სამსახური. www.geostat.ge.

ხელფასები. მიმდინარე პერიოდში დასაქმების სტრუქტურაში ცვლილებებმა და სოციალური პრობლემების გაუმჯობესებამ ასახვა ჰპოვა დასაქმებულების ხელფასებსა და შემოსავლებზე.

ხელფასის სიდიდეში მნიშვნელოვანი ცვლილებები განხორციელდა “ვარდების რევოლუციის” შემდგომ პერიოდში. საშუალო ნომინალური ხელფასი 2001 წელს იყო 94.6 ლარი და 2003 წელს 125.9 ლარი. შემდგომ იგი გაიზარდა 556.8 ლარამდე 2009 წელს (დანართი, ცხრილი 11). ამ პერიოდის განმავლობაში ნომინალური საშუალო ხელფასი გაიზარდა 6-ჯერ. ქვეყნის ეკონომიკის ყველა დარგს შორის ყველაზე მაღალი ანაზღაურება იყო ფინანსურ სექტორში, სახელმწიფო მართვაში, მოპოვებით და დამამუშავებელ მრეწველობაში. ყველაზე ცუდი მდგომარეობა აღმოჩნდა სოფლის მეურნეობაში და ჯანდაცვაში. სოფლის მეურნეობა, სადაც დასაქმებული იყო სამუშაო ძალის დაახლოებით 50 პროცენტი, გამოირჩეოდა ყველაზე დაბალი ხელფასებით სხვა დარგებთან შედარებით, რაც მიუთითებდა სოციალური კლიმატის გაუარესებაზე.

აღნიშნული პერიოდის განმავლობაში სახელმწიფო სექტორში კერძო სექტორთან შედარებით ნომინალური ხელფასი იყო საშუალოზე დაბალი (დანართი, ცხრილი 12). თუმცა 2000-2009 წლებში ამ სექტორებს შორის მნიშვნელოვანი განსხვავება ნომინალურ ხელფასში შემცირდა, რამაც ხელფასების ზრდამ სახელმწიფო სექტორში შეასრულა მნიშვნელოვანი როლი.

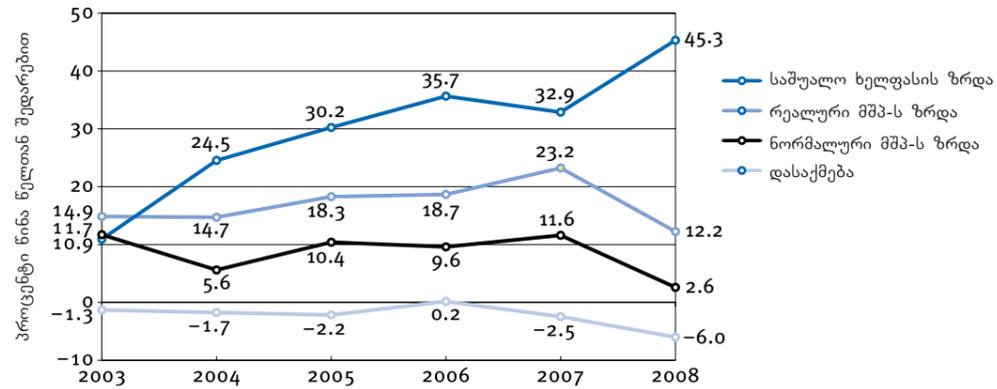
შესაბამისად, საშუალო ხელფასი სწრაფად გაიზარდა. ისი ზრდის დონე მნიშვნელოვნად აჭარბებდა არამართო რეალურ არამედ ნომინალური მშპ-ს მაჩვენებელს. (გრაფიკი 2). 2003-2008 წლებში საშუალო ხელფასი 3-ჯერ უფრო მეტად გაიზარდა ვიდრე რეალური მშპ და დაახლოებით 1.5-ჯერ უფრო მეტად ვიდრე ნომინალური მშპ. ხელფასების ასეთი სწრაფი ზრდის მიზეზი იყო ის, რომ ეკონომიკური აღმავლობა არ იყო დაკავშირებული დასაქმების ზრდასთან. უფრო მეტიც, აღნიშნულ პერიოდში დასაქმების ზრდას ჰქონდა უარყოფითი ტენდენცია. ამ პირობებში დაქირავებით დასაქმებულთა ხელფასები იზრდებოდა.

2004-2009 წლებში მუშებისა და მოსამსახურეების რეალური თვიური ხელფასი იზრდებოდა ეკონომიკის ყველა დარგში. 2009 წელს 2004 წელთან შედარებით საშუალოდ რეალური ხელფასი გაიზარდა 2.5-ჯერ. სოფლის მეურნეობაში, ვაჭრობაში და სახელმწიფო მართვაში იყო ზრდის ყველაზე მაღალი ტემპები, მაშინ როდესაც ფინანსურ შუამავლობაში იყო ყველაზე დაბალი. ამის შედეგად შინამეურნეობებში ხელფასის წილი შემოსავლების მთლიან სტრუქტურაში გახდა მზარდი და 2004 წელს თუ შეადგინა 67.8 პროცენტი, 2009 წელს იგი უკვე 83.5 პროცენტი იყო (დანართი, ცხრილი 13).

ხელფასები განსხვავდებოდა სანარმოთა ზომის მიხედვით. მსხვილ სანარმოებში ხელფასი იყო 3 ჯერ უფრო მაღალი ვიდრე მცირე სანარმოებში. მსხვილ სანარმოებში ერთ მომუშავეზე იქნებოდა 5 ჯერ მეტი დამატებითი ღირებულება ვიდრე მცირე

საწარმოებში. ჩვენ შეგვიძლიან დავასკვნათ, რომ მიუხედავად მცირე საწარმოებში მსხვილ საწარმოებთან შედარებით დაბალი ხელფასებისა, მცირე საწარმოებში ხელფასები იყო სტრატეგიულად მნიშვნელოვანი და მათი წილი მთლიან დანახარჯებში იყო უფრო მეტი მსხვილ საწარმოებთან შედარებით.

გრაფიკი 2. საშუალო ნომინალური ხელფასი, დასაქმება და ნომინალური და რეალური მშპ, 2003-2008

წყარო: საქართველოს სტატისტიკის ეროვნული სამსახური. www.geostat.ge.

გენდერული უთანასწორობა. ქალები უმთავრესად სახელმწიფო სექტორში არიან დასაქმებულნი, ხოლო კერძო სექტორში დასაქმებულ ყოველ 100 კაცზე მოდის 57 ქალი. ქალებისათვის სახელმწიფო სექტორი არის უფრო მომხიბვლელი, მიუხედავად იმისა, რომ საშუალოდ ხელფასები სახელმწიფო სექტორში კერძო სექტორთან შედარებით დაბალია. ამის ერთ ერთი მიზეზი არის ის, რომ სახელმწიფო სექტორში დასაქმებულების უფლებები უფრო სტაბილური და დაცულია, ვიდრე კერძო სექტორში. მეორეს მხრივ, კერძო სექტორი უპირატესობას მამაკაცებს ანიჭებს, ვიდრე ქალებს, იმ მიზეზით, რომ თავიდან აიცილონ ბავშვთა ზრუნვასთან დაკავშირებული პრობლემები და ფეხმძიმე მუშაკთა დასაქმებასთან დაკავშირებული ხარჯები და სხვა.

დასაქმებულთა საერთო რაოდენობაში 161 მაღალკვალიფიციური სპეციალისტი ქალია და 100 მამაკაცი.¹⁸ კვალიფიციურ სპეციალისტებს შორის 159 არის ქალი, ხოლო არაკვალიფიციურ სპეციალისტებს შორის 5 ქალია და 100 მამაკაცი.¹⁹

მიუხედავად იმ ფაქტისა, რომ ხელფასებში არ არსებობს არანაირი პორიზონტალური უთანასწორობა, ვერტიკალური იერარქიის მიხედვით ქალებს აქვთ უფრო დაბალი სამუშაო თანამდებობა, ამიტომ ქალები იღებენ ნაკლებ ანაზღაურებას ვიდრე მამაკაცები. 2007 წელს ქალის ანაზღაურება გადამამუშავებელ მრეწველობაში შეადგენდა მამაკაცების ანაზღაურების 57.3 პროცენტს, ვაჭრობაში, ჯანდაცვაში და სოციალურ მომსახურებაში - 37-40 პროცენტს, მშენებლობაში - 67.0 პროცენტს, სასტუმროებსა და რესტორნების მომსახურებაში - 55.0 პროცენტს, ტრანსპორტისა და კავშირგაბმულობის სექტორში - 78 პროცენტს და ფინანსურ შუამავლობაში - 73 პროცენტს.²⁰

1990-იან წლებში ეროვნულ ეკონომიკაში დასაქმებული ქალის საშუალო ხელფასი შეადგენდა მამაკაცის ხელფასის 75 პროცენტს. 1990-იანი წლების ბოლოს ეს მაჩვენებელი შემცირდა 52 პროცენტამდე, ხოლო ამჟამად იგი შეადგენს 48.6 პროცენტს. ეს დაკავშირებულია ქალის აუნაზღაურებელი შრომის წილის ზრდასთან საოჯახო მეურნეობებში, რაც ადექვატურად აისახება საქართველოს შრომის ბაზარზე გენდერულ განსხვავებებში.

დასაქმებული ქალების რიცხვის ზრდას პოზიტიური ტენდენცია აქვს. ყოველ 100 მენარმე მამაკაცზე მოდის 23 მენარმე ქალი, მაშინ როდესაც ყოველ 100 დასაქმებულ მამაკაცზე 91 დასაქმებულ ქალია. გაეროს პროექტის "გენდერი და პოლიტიკა სამხრეთ კავკასიაში" კვლევების მიხედვით, თუ 2006 წელს კერძო სექტორში დასაქმებულთა

18 იგულისხმება, უმაღლესი განათლების მქონე.

19 Labor market in Georgia. (2006), pp. 11,31,33,35,41.

20 Men and Women in Georgia. (2008), p. 53-54.

38 პროცენტი ქალი იყო, მომავალ წელს ეს რიცხვი გაიზარდა 42 პროცენტამდე. იგივე ტენდენცია შეინიშნება კერძო ინსტიტუტებში წამყვანი თანამდებობების განაწილებაში. კვლევამ აჩვენა, რომ ქალის ჩართულობა გაიზარდა 22.3-38.2 პროცენტამდე.²¹ ქალები თანდათანობით იკავებენ მაღალ იერარქიულ თანამდებობებს ბიზნეს მენეჯმენტში. ეს ტენდენცია განპირობებულია ეკონომიკის ლიბერალიზაციის პროცესით, რომელმაც გააუადვილა ქალებს ჩაერთონ ბიზნესის კეთებაში.

მაკროეკონომიკური გავლენა დასაქმების ეფექტიანობაზე

ეკონომიკის დარგებში ეფექტიანობის დინამიკა ერთ დასაქმებულზე წარმოებული დამატებული ღირებულების მიხედვით მოცემულია დანართში, ცხრილი 14. 2009 წელს საშუალოდ თვითოეული დასაქმებული ქმნიდა დაახლოებით 7000 ლარის ოდენობით დამატებულ ღირებულებას. ეს მაჩვენებელი წინა წელთან შედარებით ცოტათი მცირეა, მაგრამ დამატებული ღირებულება ერთ მომუშავეზე დღეს თითქმის 2-ჯერ და 4 ჯერ მაღალი ვიდრე ეს იყო შესაბამისად 2003 და 1996 წლებში. სახელმწიფო მართვაში, ჯანდაცვაში და სოციალურ მომსახურებაში მწარმოებლურობა იზრდება (დანართი, ცხრილი 15). ერთ მომუშავეზე წარმოებული დამატებული ღირებულება სამთავრობო დაწესებულებაში იყო 4 ჯერ უფრო მაღალი ვიდრე მთლიანად ეკონომიკაში (დანართი, ცხრილი 16). ამ დარგებში განსახილველ პერიოდში პროგრესი შეიძლება აიხსნას ფინანსური და სტრუქტურული ოპტიმიზაციის დანერგვით.

ეკონომიკის სხვა დარგებში ფინანსურ შუამავლობასთან ერთად ეფექტიანობა სწრაფად იზრდებოდა უძრავი ქონების სექტორში, ტრანსპორტსა და კავშირგაბმულობაში, სასტუმრო და რესტორნების მომსახურებაში, მშენებლობაში და სამთომოპოვებით და გადამამუშავებელ მრეწველობაში. 2009 წელს წინა წლებთან შედარებით თითქმის ყველა დარგში ეფექტიანობა ცირედით შემცირდა. მაგალითად სამთომოპოვებით სექტორში ეფექტიანობამ პიკს 2006 წელს მიაღწია და 20 ათასი ლარის დამატებული ღირებულება აწარმოა ერთ მუშაკზე, მაშინ როდესაც 2009 წელს ამ მაჩვენებელმა მისი ნახევარი შეადგინდა.

ყველაზე დაბალი ეფექტიანობით კვლავ სოფლის მეურნეობა გამოირჩეოდა (1630 ლარი), შემდეგ განათლება (4860 ლარი). ამ დარგებში დამატებული ღირებულება ერთ მომუშავეზე ეკონომიკის დანარჩენ დარგებთან შედარებით შეადგენდა შესაბამისად 23 პროცენტს და 70 პროცენტს. თუმცა თუ განათლებაში ზრდა საშუალოზე მაღალი იყო, სოფლის მეურნეობაში ზრდა ყველაზე დაბალი იყო. 1996 წელთან შედარებით იგი გაიზარდა მხოლოდ 126.3 პროცენტით. თვითდასაქმება, რომელიც გავრცელებული იყო მთელ სექტორში, ძირითადად ემყარებოდა ფიზიკურ და დაბალკვალიფიციურ შრომას. სოფლის მეურნეობის ზრდის მაჩვენებელი ძალიან ჩამორჩებოდა ქვეყნის საშუალო მაჩვენებელს.

იმის გათვალისწინებით, რომ სოფლის მეურნეობას ეკავა ყველაზე მაღალი წილი საერთო დასაქმებაში (დასაქმებულთა საერთო რიცხვის 50 პროცენტზე მეტი), ამ სექტორში შრომის დაბალ ეფექტიანობას უარყოფითი გავლენა ჰქონდა მთლიანად ჰუმანურ განვითარებაზე. მის საპირისპიროდ, სახელმწიფო მართვა და მრეწველობა ხასიათდებოდნენ შრომის ეფექტიანობის ზრდითა და დასაქმებულთა რიცხვის შემცირებით.

საქართველოში მაკროეკონომიკური განვითარების მნიშვნელოვანი მახასიათებელია ეკონომიკის დარგებში როგორც ხელფასების ასევე დასაქმების სწრაფი ზრდა. მაღალი ეფექტიანობითა და საშუალო თვიური ანაზღაურებით ხასიათდებიან შემდეგი დარგები: სამთომოპოვებითი მრეწველობა, სახელმწიფო მართვა, ოპერაციები უძრავი ქონებით, ტრანსპორტი და კავშირგაბმულობა, ფინანსური შუამავლობა, აირისა და წყლის წარმოება და განაწილება. ეს დარგები უზრუნველყოფენ დასაქმების ძალზედ მცირე წილს. ეკონომიკას მაღალი დასაქმებით უზრუნველყოფენ ისეთი დარგები, როგორცაა სოფლის მეურნეობა, განათლება, მაგრამ. მათ გააჩნიათ დაბალი მწარმოებლურობა და გამოირჩევიან ყველაზე დაბალი ხელფასებით. მხოლოდ რამოდენიმე დარგში (მაგალითად, მშენებლობაში) შესამჩნევი იყო დასაქმებაში მაღალი ზრდისა და მაღალი საშუალო ხელფასების კომბინაცია. შესაბამისად, მაკროეკონომიკურ ზრდას და ეფექტიანობის ამაღლებას თან არ სდევდა დასაქმების ზრდა და უმუშევრობის დონის შემცირება და გავლენა არ მოუხდენია შრომის ბაზრის რადიკალურ ცვლილებებსა

21 Report on the sociological research for revealing organization with the best gender balance "Gender and Politics in the South Caucasus", p. 2-4.

და გაუმჯობესებაზე. შრომისა და სოციალური მაჩვენებლების გაუმჯობესებაზე მნიშვნელოვანი მაკროეკონომიკური გავლენა მიიღწევა მხოლოდ იმ სექტორებში, სადაც დასაქმებულთა რიცხვი საკამოდ მაღალია და დაინერგება განვითარების სტრატეგიები, რომელიც ორიენტირებული იქნება ეფექტურ რესტრუქტურისა და ტექნოლოგიების, განათლებისა და უნარ-ჩვევების განახლებაზე და უზრუნველყოფს მწარმოებლობის ზრდას.

1.5. განათლების სექტორის განვითარება

ისტორიულად საქართველოში განათლება და ცოდნა არის მაღალი ღირებულების მატარებელი. ამის თვალნათელი ილუსტრაციაა ქვეყნის განათლების მაღალი მაჩვენებელი (0.91) და მოზარდების წერა-კითხვის კოეფიციენტი (100 პროცენტი).²² თუმცა 1990 წლებში სოციალურ-ეკონომიკური ტრანსფორმაციის პროცესში ქვეყანა აღმოჩნდა მძიმე საგანმანათლებლო კრიზისში. ეკონომიკურმა სიღუბლივმა გამოიწვია განათლების სექტორის დაფინანსების შემცირება, რამაც უარყოფითი გავლენა მოახდინა მთლიანად ამ სექტორზე. განათლების სისტემის მთავარი ბარიერი იყო განადგურებული საგანმანათლებლო ინფრასტრუქტურა, მასწავლებლების დაბალი მოტივაცია, კორუფცია, სასწავლო ნივთების, აღჭურვილობების ნაკლებობა, მოძველებული სასწავლო გეგმები. ამასთან, ახალ სოციალურ-ეკონომიკურ სისტემაზე გადასვლის პროცესში საგანმანათლებლო სტრატეგიასა და მეთოდებში არ გატარებულა მნიშვნელოვანი ცვლილებები.

საგანმანათლებლო სისტემის პრობლემების გამოვლენის შედეგად, საქართველოს მთავრობამ მსოფლიო ბანკის მხარდაჭერით განახორციელა საკმაოდ ამბიციური რეფორმა. ამ რეფორმის მთავარი მიზანი იყო უმაღლესი საგანმანათლებლო სტანდარტების დაარსება მენეჯმენტის ახალი მეთოდების გამოყენებით და მასზე ფინანსური და ხარისხის კონტროლის განწესება. ამ რეფორმებს საფუძველი დაუდო კანონებმა „უმაღლესი განათლების შესახებ“ (2004 წელი), „ზოგადი განათლების შესახებ“ (2005 წელი) და „პროფესიული განათლების შესახებ“ (2007 წელი). ახალი საკანონმდებლო ნორმები მიზნად ისახავდა საქართველოს საგანმანათლებლო სისტემის დაახლოებას ევროპულ სისტემასთან.

რეფორმების შედეგად საბჭოთა პერიოდიდან შემკვიდრებით მიღებული ელემენტები გაუქმდა და დაიწყო საგანმანათლებლო სისტემის გარდაქმნა. რეფორმებმა შეცვალეს ის ტენდენციები, რომლებიც დაკავშირებული იყო სიღარიბესთან და ყველა სოციალური ფენისათვის უზრუნველყო თანასწორობა ხარისხიანი განათლების მიღებაში.

განათლების დაფინანსება. 2005 წლიდან დაწყებითი განათლებაში საბიუჯეტო სახსრების განაწილება ახალი სისტემის მიხედვით განხორციელდა. ზოგად საგანმანათლებლო სკოლებში ხარჯების დაფინანსების ნაცვლად შემოღებული იქნა სტუდენტების დაფინანსების ახალი სისტემა, რომელსაც მიეზღო მასწავლებლების ხელფასები. ამასთანავე, სკოლები გარდაიქმნენ საჯარო სამართლის იურიდიულ პირებად და საბიუჯეტო სახსრების გამოყენებაზე კონტროლის მიზნით დაარსდა საზოგადოებრივი მონიტორინგისა და მენეჯმენტის სისტემა. პრაქტიკულად სკოლებმა და პროფესიული განათლების ინსტიტუტებმა გადაინაცვლეს პროგრამულ დაფინანსებაზე, ხოლო უმაღლესი საგანმანათლებლო დაწესებულებებმა გადაინაცვლა საგრანტო დაფინანსების სისტემაზე და გაუქმდა ხარჯებზე დაფუძნებული დაფინანსების პრაქტიკა.

დაფინანსების ახალი სისტემა ნაკლებად შეეხო შეზღუდული შრომითი შესაძლებლობების მქონე პირებს საუნივერსიტეტო განათლებისადმი ხელმისაწვდომის გაზრდის თვალსაზრისით, ღარიბ ფენებს და სოფლის ღარიბებს ქალაქთან შედარებით. **აარსებობს** რამოდენიმე პროგრამა, რომელიც მიზნად ისახავს ამ ჯგუფების მხარდაჭერას და ითვალისწინებს ოჯახის საჭიროებებს შვილის სწავლების უზრუნველსაყოფად, მაგრამ ასეთი გრანტების ქვოტა შეადგენს ყველა ტიპის გრანტის მხოლოდ 10 პროცენტს. შესაბამისად შეჭირვებული ჯგუფების მხოლოდ მცირე რაოდენობა სარგებლობს ამ პროგრამებით. მდგომარეობა მკვეთრად განსხვავებულია ეთნიკური უმცირესობის ჯგუფებში, სადაც სტუდენტებს დამთავრებული აქვთ აზერბაიჯანული ან სომხური სკოლები. მართალია სტიპენდიები ხელმისაწვდომია მათთვისაც, მაგრამ ამ უმცირესობიდან ძალიან მცირე რაოდენობის სტუდენტს ძალუძს საქართველოში

უმაღლეს საგანმანათლებლო ინსტიტუტში მოხვედრა და უფრო მცირე ჯგუფს შეუძლიან დააკამყოფილოს საუნივერსიტეტო მოთხოვნები.

2004-2009 წლებში საშუალოდ მთლიანი სახელმწიფო ხარჯები საგანმანათლებლო სიტემაზე შეადგენდა მშპ-ს დაახლოებით 2.8 პროცენტს. საქართველოს განათლებისა და მეცნიერების სამინისტროს მიერ განუხლები დაფინანსების მთავარი სეგმენტები მოცემულია მე-9 ცხრილში. დაწყებითი განათლების წილი განათლებასა და მეცნიერებაზე განუხლებ დაფინანსებაში ყველაზე დიდია. უნდა აღინიშნოს რომ 2006 წლამდე ეს სეგმენტი ფინანსდებოდა ტერიტორიული ერთეულების (რეგიონების) ბიუჯეტებიდან. 2006 წლიდან მას აფინანსებს ცენტრალური ბიუჯეტი და შესაბამისად გაიზარდა განათლების სამინისტროს ბიუჯეტი. უმაღლესი განათლება დაფინანსების მეორე მნიშვნელოვანი მიმართულებაა, ხოლო პროფესიული განათლებასა და გადამზადებას ყველაზე დაბალი წილი აქვს განათლებისა და მეცნიერების სამინისტროს ბიუჯეტში.

ცხრილი 9. განათლების სხვადასხვა სეგმენტის წილი განათლებისა და მეცნიერების სამინისტროს დაფინანსებაში, 2003-2009

	2003	2004	2005	2006	2007	2008	2009
(ათასი ლარი)							
განათლებისა და მეცნიერების სამინისტრო	14966.7	67676.7	80941.1	358165.1	410828.8	458177.5	537967.7
დანახარჯი დაწყებით განათლებაზე	958.4	14157.4	21827.6	281,319.4	314533.0	340580.1	397635.1
დანახარჯი პროფესიულ განათლებასა და გადამზადებაზე	2778.1	7152.5	3699.7	7779.1	12960.0	10058.0	9800.0
დანახარჯი უმაღლეს განათლებაზე	5036.5	26151.1	22061.0	33840.8	43746.6	51891.6	66030.9
(პროცენტი)							
დანახარჯი დაწყებით განათლებაზე	6.4	20.9	27.0	78.5	76.6	74.3	73.9
დანახარჯი პროფესიულ განათლებასა და გადამზადებაზე	18.6	10.6	4.6	2.2	3.2	2.2	1.8
დანახარჯი უმაღლეს განათლებაზე	33.7	38.6	27.3	9.4	10.6	11.3	12.3
სულ პროცენტი *	58.6	70.1	58.8	90.2	90.4	87.9	88.0

* 2006 წლამდე საშუალო სკოლები ფინანსდებოდა რეგიონალური ბიუჯეტიდან.

წყარო: გაანგარიშებულია განათლებისა და მეცნიერების სამინისტროს მონაცემების მიხედვით: "Black Sea Labour Market Reviews - Georgia country report", ETF report by Eduarda Castel Branco – 2010, (p.40) available at [http://www.etf.europa.eu/pubmgmt.nsf/\(getAttachment\)/B8B57962E91F8695C12576EF002E304F/\\$File/NOTE868FGP.pdf](http://www.etf.europa.eu/pubmgmt.nsf/(getAttachment)/B8B57962E91F8695C12576EF002E304F/$File/NOTE868FGP.pdf)

მართალია, საქართველოში წინა წლებთან შედარებით განათლების სფეროში სახელმწიფო დაფინანსება მნიშვნელოვნად გაიზარდა, მაგრამ ეს მაჩვენებელი განვითარებულ ქვეყნებთან შედარებით ძალიან დაბალია. ეკონომიკური თანამშრომლობისა და განვითარების ორგანიზაციის (OECD) ქვეყნებში ეს ინდიკატორი მშპ-ს 4.5 პროცენტს აჭარბებს (ცხრილი 10).

22 UNDP. Human Development Report 2008. http://hdrstats.undp.org/countries/data_sheets/cty_ds_GEO.html

ცხრილი 10. საქართველოს შედარებით: სახელმწიფოს დანახარჯი საგანმანათლებლო ინსტიტუტებზე დაფინანსების წყაროსა და განათლების საფეხურების მიხედვით, 2006 (მშპ-ს პროცენტით)

	დაწყებითი, საშუალო და შუამდგომი საფეხურის უმაღლესი განათლება	უმაღლესი განათლება	განათლების ყველა საფეხური, სულ
ეკონომიკური თანამშრომლობისა და განვითარების ორგანიზაცია (OECD), საშუალო	3.4	1.0	4.9
ეკონომიკური თანამშრომლობისა და განვითარების ორგანიზაცია (OECD), სულ	3.4	0.9	4.7
ევროკავშირის ქვეყნები - 19, საშუალო	3.4	1.1	5.0

წყარო: OECD, Education at a glance, 2009. Available from http://www.oecd.org/document/24/0,3343,en_2649_39263238_43586328_1_1_1_1.00.html#4

განათლების სექტორში არსებული წინააღმდეგობები. განათლების ყველა სფეროში რეფორმისტულ პროგრამების განხორციელებას ჰქონდა სერიოზული დაბრკოლებები. შედეგად რეფორმების თანხვედრი შედეგები მკვეთრად სცილდება სასურველ მიზანს. შრომის ბაზრის განვითარების ანალიზმა ცხადყო, რომ არსებობს შეუსაბამისობა უნივერსიტეტ და სხვა საგანმანათლებლო დაწესებულებების კურსდამთავრებულთა კომპეტენციებსა და იმ კვალიფიკაციასა და უნარ-ჩვევებს შორის რომელსაც შრომის ბაზარი ითხოვს. ეს კი გამოწვეულია საგანმანათლებლო ინსტიტუტებსა და კერძო ბიზნესს შორის თანამშრომლობის დეფიციტით. მთლიანობაში, საგანმანათლებლო სისტემა, მიუხედავად რეფორმებისა, ქვეყანას სათანადოდ ვერ უზრუნველყოფს განათლებული და კვალიფიციური ადამიანური რესურსებით, რომელთაც ექნებათ შესაძლებლობა მოახდინონ სწრაფი ადაპტაცია ცვალებად გარემოსთან.

1.6. ჯანდაცვის სექტორი საქართველოში

ეროვნული ჯანდაცვის სისტემის გაუმჯობესება არის ეკონომიკის გრძელვადიანი ზრდის საკვანძო მიმართულება. ტრანსფორმაციის წინა პერიოდში საბჭოთა კავშირის რესპუბლიკებს შორის საქართველოს მოსახლეობას გააჩნდა ყველაზე მაღალი მინიმალური საარსებო პირობები და გარანტირებული უფასო ჯანდაცვის სისტემა. გარდაქმნის პროცესში მკვეთრად შემცირდა მინიმალური საარსებო პირობები და შეუძლებელი გახდა უფასო ჯანდაცვის სისტემის შენარჩუნება. ამ პროცესების შედეგად ჯანდაცვის სისტემისათვის დამახასიათებელი იქნა მომსახურების დაბალი ხარისხი, არაეფექტიანი მართვა, ტექნიკური ეფექტურობის დაბალი დონე, მოძველებული აღჭურვილობა, დაფინანსების ნაკლებობა, მომსახურების დაბალი დონე. საქართველოში ამ სისტემის განვითარება ეკონომიკისა და ადამიანური განვითარების ერთ ერთ გამოუყენებელ შესაძლებლობას ქმნის.

აღნიშნულ პერიოდში ორი უარყოფითი ტენდენცია გამოვლინდა: ჯანდაცვის მომსახურების დონის შემცირება და მოსახლეობის ჯანმრთელობის სტატუსის გაუარესება. ჯანმრთელობის დაბალი სტატუსი განსაკუთრებით აშკარად გამოვლინდა დემოგრაფიულ ტენდენციებში. ამ მხრივ აღსანიშნავი იყო ახალდაბადებულთა და დედობრივი სიკვდილიანობის მაღალი დონე.

თუმცა აქვე უნდა აღვნიშნოთ, რომ ამ პერიოდში სიცოცხლის მოსალოდნელი ხანგრძლიობა, როგორც ჯანდაცვის სისტემის მდგომარეობის ერთ-ერთი მაჩვენებელი, არ დაეცა მნიშვნელოვნად (ცხრილი 11). ეს მაჩვენებელი მკვეთრად შემცირდა 1993 წელს შინაო ომების დროს. შემდგომ პერიოდში სიცოცხლის საშუალო ხანგრძლიობა იზრდებოდა.

ცხრილი 11. სიცოცხლის საშუალო ხანგრძლიობა

	1990	1991	1992	1993	1994	2001	2002	2003	2004	2005	2006	2007	2008
კაცი	67.5	67.1	66	66.4	66	68.1	68.0	68.7	67.9	70.0	69.8	70.5	69.3
ქალი	75	75	74.6	73.3	74.1	74.9	74.9	75.3	75.1	77.6	78.5	79.4	79.0
სულ	71.4	71.2	70.3	68.9	70.2	71.6	71.5	72.1	71.6	74.0	74.3	75.1	74.2

წყარო: ჯანმრთელობის მსოფლიო ორგანიზაცია

ჯანმრთელობის მსოფლიო ორგანიზაციის თანახმად, ინვალიდობისას სიცოცხლის საშუალო ხანგრძლიობის (disability-adjusted life expectancy - DALE) მაჩვენებლის მიხედვით საქართველოს ჯანდაცვის სისტემა 191 ქვეყანას შორის 44-ე ადგილზეა. 2002 წელს ეს მაჩვენებელი შეადგენდა 64.4 წელს, ხოლო სიცოცხლის საშუალო ხანგრძლიობა კი ამავე პერიოდში იყო 71.5 წელი.²³ საქართველოში სიცოცხლის საშუალო ხანგრძლიობისორივე მაჩვენებელი საკმაოდ დამაკმაყოფილებელია სხვა პოსტ საბჭოთა ქვეყნებთან შედარებით.

გარდამავალ პერიოდამდე შედარებით მშპ-ში ჯანდაცვაზე საზოგადოებრივი დანახარჯები მნიშვნელოვნად შემცირდა (10-ჯერ უფრო მეტად). “ვარდების რევოლუციის” შემდეგ ჯანდაცვაზე საზოგადოებრივი დანახარჯები გაიზარდა მშპ-ს 0.4 პროცენტთან 2003 წელს 1.8 პროცენტამდე 2009 წელს. ეს მაჩვენებელი საერთაშორისო სტანდარტების მიხედვით საკმაოდ დაბალია (ცხრილი 12). ჯანდაცვაზე უფრო მეტს ხარჯავენ არა მარტო მაღალმემოსავლიანი ევროპული და ამერიკული ქვეყნები (თითქმის 4 ჯერ უფრო მეტს), არამედ სხვა რეგიონებიც სამხრეთ-აღმოსავლეთ აზიური ქვეყნების გარდა.

ცხრილი 12. ჯანდაცვაზე სახელმწიფო ხარჯები რეგიონების მიხედვით (მშპ-ს პროცენტით), 2007.

	ჯანდაცვაზე სახელმწიფო ხარჯები (მშპ-ს პროცენტით)
საქართველო	1.5
აფრიკა	2.8
ამერიკა	6.4
აღმოსავლეთ ხმელთაშუაზღვისპირეთი	2.3
ევროპა	6.7
სამხრეთ-აღმოსავლეთ აზია	1.3
წყნარი ოკეანის დასავლეთი	4.4
გლობალური	5.8

წყარო: ჯანმრთელობის მსოფლიო ორგანიზაცია

ზემოთ მოყვანილი მონაცემები მეტყველებს იმაზე, რომ სახელმწიფო დაფინანსება ჯანდაცვაში არის საქართველოს ჯანდაცვის სისტემის ერთ-ერთი საკვანძო პრობლემა, თუმცა იგი არ არის ერთადერთი. მთლიანად ჯანდაცვის სისტემის ადმინისტრირების დონე და ტექნიკური და მენეჯმენტის დაბალეფექტურობა სერიოზულ დაბრკოლებას ქმნის სისტემის ეფექტიანი ფუნქციონირებისათვის.

23 წყარო: ჯანმრთელობის მსოფლიო ორგანიზაცია, <http://data.euro.who.int/hfad/>

2. ვაჭრობა და საინვესტიციო პოლიტიკა

2003 წლის ნოემბრის “ვარდების რევოლუციის” შემდგომ, მთავრობის მიერ რეფორმების აქტიური განხორციელება მიზნად ისახავდა რეორგანიზაციას, ლიბერალიზაციას, სავაჭრო რეგულირების გამარტივებასა და დანერგვას და ქვეყნის განვითარების ძირითადი მიმართულება იყო.

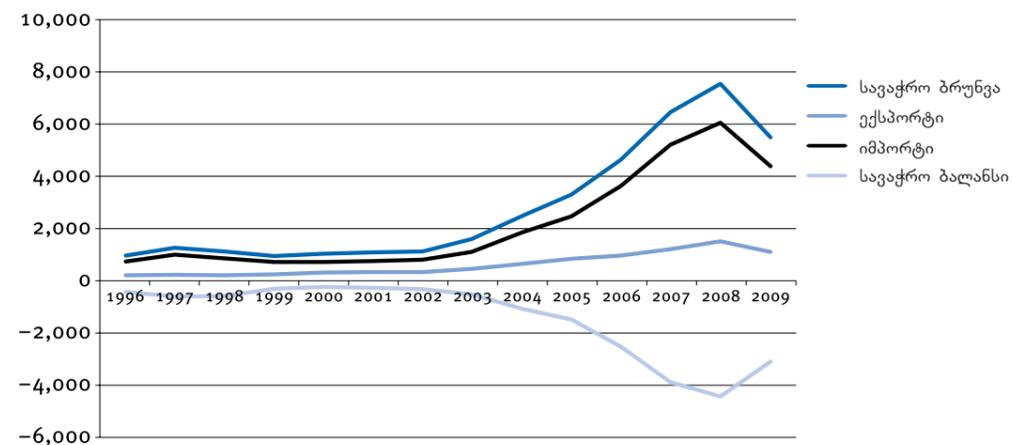
2003 წლამდე ბიზნეს ოპერაციებთან დაკავშირებული მაღალი დანახარჯები გამოწვეული იყო არაეფექტური ადმინისტრაციით, ინსტიტუციონალური განვითარების დაბალი დონითა და ბიზნეს პრაქტიკისა და შესაბამისი რეგულირების მექანიზმების ნაკლებობით. არსებული გარემო, განსაკუთრებით, მენარმეებისათვის იყო ერთგვარი დაბრკოლება, რომლისთვისაც დამახასიათებელი გახდა სუსტად განვითარებული ინფრასტრუქტურა, საკანონმდებლო და მარეგულირებელი სისტემის მიერ დაწესებული შეზღუდვები. ეკონომიკის ინვესტირებისა და ეფექტიანობის დონე იყო დაბალი და ვაჭრობის ხარჯები კი მაღალი სახელმწიფოს ეკონომიკაში ფართოდ ჩარევისა და სატარიფო და არასატარიფო ბარიერების არსებობის გამო. ეს კი, ბიზნეს ოპერაციებს ახანგრძლივებდა დროში და მკვეთრად ზრდიდა მასზე დანახარჯებს.

2004 წლიდან მთავრობამ დაიწყო ვაჭრობაში სატარიფო და არასატარიფო ბარიერების შემცირება. რეფორმების შედეგად ბაზრებზე კონკურენტუნარიანობა გაიზარდა, ბიზნეს გარემო გაუმჯობესდა და ხელი შეეწყო საერთაშორისო ვაჭრობის დივერსიფიცირებასა და ეკონომიკის ზრდას.

2.1 საგარეო სავაჭრო ურთიერთობების მიმოხილვა

საქართველოს ეკონომიკაში უცხოური ინვესტიციები გაფართოვდა მას მერე, რაც განხორციელდა ბიზნეს გარემოს გაუმჯობესების ინსტიტუციონალური რეფორმები. 2008-2009 წლებში ქვეყნის მშპ-ს ზრდის ტემპები შენედა. 2008 წლის აგვისტოს კონფლიქტმა რუსეთთან, გლობალურ რეცესიასთან ერთად, გამოიწვია უცხოური პირდაპირი ინვესტიციებისა და საზღვარგარეთის ქვეყნებიდან დასაქმებული რეზიდენტების მიერ ფულადი გზავნილების შემცირება. მთლიანად კი 2003-2009 წლებში, ვაჭრობა გაიზარდა 4-ჯერ უფრო მეტად, ვიდრე 1996-2003 წლებში. 2003 წლიდან პოლიტიკის რადიკალური რეფორმების შედეგად, რომლის მიზანი იყო ვაჭრობის გამარტივება და სავაჭრო დანახარჯების შემცირება, საგარეო ვაჭრობა სწრაფი ტემპით იზრდებოდა.

გრაფიკი 3. სავაჭრო ბრუნვა (მილიონი აშშ დოლარი)

წყარო: საქართველოს სტატისტიკის ეროვნული სამსახური, www.geostat.ge

მიუხედავად სავაჭრო ბარიერების გაუქმებაში განხორციელებული სავაჭრო რეფორმებისა და რეგიონალური და თავისუფალი სავაჭრო შეთანხმების დანერგვაში მიღწეული წარმატებებისა, 2003-2009 წლებში რეფორმამდე 1996-2003 წლებთან შედარებით ექსპორტის ზრდის მაჩვენებელი დარჩა უცვლელი, ხოლო იმპორტის მოცულობა და საშუალო სავაჭრო ბრუნვა გაიზარდა ორჯერ უფრო მეტად. ამის შედეგად, თუ 1996-2003 წლებში სავაჭრო ბალანსის დეფიციტი გაიზარდა 1.24-ჯერ, 2003-2009 წლებში იგი კიდევ უფრო მეტად გაღრმავდა და გაიზარდა 4.77-ჯერ. 2004-2008 წლებში მშპ-ში უცხოეთთან ვაჭრობის წილი 53 პროცენტთან 90 პროცენტამდე გაიზარდა, ხოლო 2009 წელს კი ეს მაჩვენებელი შემცირდა 77 პროცენტამდე.

ტრადიციულად, საქართველოს საექსპორტო პროდუქტებს მიეკუთვნება სასოფლო სამეურნეო ნაწარმი (მინერალური წყალი, ღვინო, თხილი, ხილი, ციტრუსები) და სამრეწველო პროდუქტები (ფერო-შენადნობები, სპილენძის მადანი, ჯართი, ოქრო, სასუქი, ავტომანქანები). საქართველოს მთავარი საიმპორტო სასაქონლო ჯგუფებია ბუნებრივი აირი, ნავთობპროდუქტები, მანქანის ნაწილები, სატრანსპორტო აღჭურვილობანი, სანავიგო, ფარმაცევტული ნაწარმი, მარცვლეული და სხვა.

ისტორიულად, რუსეთი საქართველოს მთავარი სავაჭრო პარტნიორი იყო. 2005 წლის დეკემბრიდან ქართულ საექსპორტო საქონელზე ემბარგოს დაწესების შედეგად ვაჭრობა ამ ორ ქვეყანას შორის საგრძობლად შემცირდა. ქვეყნის სავაჭრო კურსის შეცვლა განპირობებული იყო საქართველოს საიმპორტო პროდუქციაზე დაწესებული აკრძალვებით, ფინანსური კრიზისით და სატრანსპორტო ბლოკადით.

ამჟამად, თურქეთი საქართველოს მთავარი სავაჭრო პარტნიორი გახდა. შემდეგ მოდის აზერბაიჯანი და უკრაინა.

2009 წელს მთავარი საექსპორტო პარტნიორები იყვნენ: თურქეთი (20 პროცენტი), აზერბაიჯანი (14.5 პროცენტი), უკრაინა (7.4 პროცენტი), კანადა (10 პროცენტი), ბულგარეთი (7.2 პროცენტი), ამერიკა (7.2 პროცენტი), ხოლო საიმპორტო პარტნიორები: თურქეთი (17.9 პროცენტი), უკრაინა (9.5 პროცენტი), აზერბაიჯანი (8.6 პროცენტი), გერმანია (6.8 პროცენტი), რუსეთი (6.6 პროცენტი), ამერიკა (5.1 პროცენტი), ჩინეთი (3.9 პროცენტი)²⁴.

2009 წელს თურქეთიდან იმპორტირებული იყო შემდეგი პროდუქტები: მედიკამენტები, ცემენტი, ქაღალდი და მუყაო, პოლიმერული ნაწარმი, პლასტიკური ქაღალდი და სხვა. საქართველოში მრავალფეროვანია თურქეთიდან შემოსული საქონელი, მასთან შედარებით სხვა ქვეყნებიდან იმპორტული საქონელი კი ძალზედ მწირია. აზერბაიჯანი არის საქართველოს მეორე მსხვილი სავაჭრო პარტნიორი უმთავრესად ნავთობ პროდუქტებში: ნავთობი, ბენზინი, გაზი და სხვა. საქართველო აზერბაიჯანში უმთავრესად ახორციელებს მანქანების, ცემენტის, მსხვილფეხარქოსანი ცხოველების ექსპორტს.

უკრაინა არის საქართველოს მესამე მსხვილი სავაჭრო პარტნიორი. საქართველოში ექსპორტირდება ალკოჰოლური სასმელები, ღვინო, ციტრუსი, მინერალური წყალი, ფერო-შენადნობები. უნდა აღინიშნოს, რომ ქართულ პროდუქციაზე - ღვინოზე, ალკოჰოლურ სასმელებზე, მინერალურ წყალზე, ასევე ციტრუსების მნიშვნელოვან ნაწილზე - რუსული ემბარგოს შემოღების შემდგომ ამ პროდუქტების ექსპორტი მნიშვნელოვნად გაიზარდა უკრაინაში. უკრაინიდან კი ძირითადი საიმპორტო საქონელია სიგარეტი, მზესუმზირა, ზეთი, შოკოლადის ნაწარმი და სხვა პროდუქტები.

ბოლო წლებში, ევროკავშირის წევრ ქვეყნებთან სავაჭრო ურთიერთობების გაფართოების შედეგად ევროკავშირის წევრი ქვეყნების წილი საქართველოს სავაჭრო ბრუნვაში თანდათანობით იზრდებოდა. გაძლიერდა სავაჭრო კავშირები ევროკავშირის წევრ ქვეყნებთან.

2009 წელს ევროკავშირის წევრ ქვეყნებთან სავაჭრო ბრუნვა შეადგენდა 27.8 პროცენტს, იმპორტი - 30.5 პროცენტს და ექსპორტი კი - 16.9 პროცენტს. საქართველოს ათ უახლოეს სავაჭრო პარტნიორს შორის ოთხი მათგანი - გერმანია, ბულგარეთი, იტალია და რუმინეთი - არის ევროკავშირის წევრი.

ბოლო წლებში საქართველოს სავაჭრო პარტნიორების რიცხვი სულ უფრო იზრდებოდა. ამჟამად იგი 132 ქვეყანას მოიცავს.

საქართველოს ევროკავშირის წევრ ქვეყნებში გააქვს შემდეგი პროდუქტები: თხილი, კაკალი, ძმარი, ამონიუმ ნიტრატი, უალკოჰოლო სასმელები, იზოტოპები და ფერო-შენადნობები. 2007 წლიდან პირველად საქართველომ ევროკავშირის წევრ ქვეყნებში

24 წყარო: საქართველოს სტატისტიკის ეროვნული სამსახური.

განახორციელა ექსპორტი ისეთი პროდუქციისა, როგორცაა თაფლი, მწვანეულობა და ეკალიპტის ცოცხი.

2009 წელს მთლიანი ექსპორტის 60 პროცენტს მხოლოდ 10 ტიპის საქონელი შეადგენდა, რაც მიუთითებს იმაზე, რომ საქართველოში ექსპორტი კონცენტრირებულია მხოლოდ რამოდენიმე სახის პროდუქტზე. ამავე წელს სავაჭრო ბრუნვაში ჩაერთო ახალი საქონელი, რომელიც წინა წლებში საერთოდ არ იყო ან ძალიან მცირე მოცულობით გადიოდა ქვეყნიდან, მაგალითად, ჩაი, მედიკამენტები, იზოტოპები, რქოსანი საქონელი, ცხვარი და სხვა მრავალი.

სავაჭრო ბალანსი.

უარყოფითი სავაჭრო ბალანსი საქართველოს ეკონომიკის განვითარების სერიოზულ დაბრკოლებას, რომელიც რუსეთის მიერ ქართულ პროდუქტებზე შემოღებულმა ემბარგოს შემდგომ იგი კიდევ უფრო დამძიმდა. 2000-2009 წლებში მართალია მთლიანობაში გაიზარდა საგარეო ვაჭრობა, მაგრამ იმპორტის მაჩვენებელი უფრო სწრაფად გაიზარდა, ვიდრე ექსპორტი, ხოლო ექსპორტ-იმპორტის გადაფარვის მაჩვენებელი თანდათანობით შემცირდა და 2009 წელს 44.1 პროცენტს მიაღწია. 2003 წელს ეს მაჩვენებელი ყველაზე მაღალი იყო და შეადგინა 56.6 პროცენტი. 2003-2009 წლებში სავაჭრო დეფიციტი გაიზარდა 3.7-ჯერ, ხოლო მიმდინარე ანგარიშის დეფიციტი გაიზარდა 3.3-ჯერ და 2009 წელს მიაღწია ქვეყნის მშპ-ს 17.7 პროცენტს, მაშინ როდესაც 2008 წელს იგი დაახლოებით 34.7 პროცენტს შეადგენდა. შემოსავლის მიღებისა და დეფიციტის დაფარვის მთავარი წყარო იყო პირდაპირი უცხოური ინვესტიციები და საზღვარგარეთიდან შემოსული ტრანსფერები. 2000-2009 წლებში პირდაპირი უცხოური ინვესტიციები გაიზარდა 5.8-ჯერ, ხოლო საზღვარგარეთიდან ტრანსფერები კი - 4-ჯერ.

ცხრილი 13. საგადასახდელო ბალანსი საქართველოში (მილიონი აშშ დოლარი)

	2003	2004	2005	2006	2007	2008	2009
მიმდინარე ბალანსი	-383.3	-353.5	-709.5	-1174.6	-2009.1	-2915.3	-1274.6
ა.სავაჭრო ბალანსი	-638	-915.5	-1214.2	-2019.4	-2895.8	-3833.2	-2399.5
საქონლის ექსპორტი	830.6	1092.1	1472.4	1666.5	2088.3	2428	1893.2
საქონლის იმპორტი	-1468.6	-2007.7	-2686.6	-3685.9	-4984.1	-6261.1	-4292.7
ბ.მომსახურეობის ბალანსი	61.2	69.7	83.5	158	161.3	22.7	331.9
მომსახურეობის ექსპორტი	458	554.8	715	885	1094.1	1260.5	1306
მომსახურეობის იმპორტი	-396.7	-485.1	-631.5	-727	-932.8	-1237.8	-974.1
გ.წმინდა შემოსავლის ფაქტორი	13.5	78.5	62.1	162.8	37	-165.2	-158.5
დ.წმინდა მიმდინარე ტრანსფერები	180	413.9	359	523.9	688.5	1060.4	951.6
კაპიტალური და ფინანსური ანგარიში	389.3	342.4	682.8	1240.6	2043.5	2971.6	1261.5
კაპიტალის ანგარიში	19.9	40.7	58.6	171.2	127.6	112.3	178.5
ფინანსური ანგარიში	369.5	301.7	624.2	1069.4	1915.9	2859.3	1083
პირდაპირი ინვესტიციები	330.9	482.8	542.2	1185.9	1674.9	1523	764.6

წყარო: საქართველოს სტატისტიკის ეროვნული სამსახური, www.geostat.ge.

ამგვარად, საქართველოს საგარეო ვაჭრობა უმთავრესად ორიენტირებული იყო იმპორტზე. ამჟამად სავაჭრო ბრუნვის გაფართოების მთავარ მამოძრავებელ ძალას წარმოადგენს იმპორტის ზრდა. ექსპორტსა და იმპორტს შორის სხვაობით ძირითადად სარგებლობენ იმპორტიორები. მიუხედავად საერთაშორისო ბაზრებზე ტრადიციულ საქონელთან ერთად ახალ საქონელზე პროდუქციის გამოჩენისა, ქართველი მწარმოებლის

კონკურენტუნარიანობა და საქონელი შესაძლებლობანი კვლავ რჩება დაბალ დონეზე და იგი გაუმჯობესებას საჭიროებს. მოკლევადიანი ფინანსური ნაკადების შემოდინებები სავაჭრო დეფიციტთან ერთად კაპიტალის ანგარიშის ფორმირებას განსაზღვრავდა. ამასთან იგი ინიცირებდა საერთაშორისო გადახდების კრიზისსა და მოქმედებდა ეროვნული ვალუტის ღირებულების გარღვევაზე. თუ ფინანსური ნაკადების ზრდა ინვესტიციების კურსის გამყარებას, მის შემცირებასთან ერთად ლარი უფასურდებოდა.

ცხრილი 14. ლარი/აშშ დოლ. გაცვლითი კურსი

	2003	2004	2005	2006	2007	2008	2009
საშუალო	2.14	1.91	1.81	1.77	1.67	1.48	1.67
პერიოდის დასასრული (დეკემბერი)	2.07	1.82	1.79	1.71	1.59	1.66	1.68

წყარო: საქართველოს ეროვნული ბანკი

2.2 სავაჭრო პოლიტიკა და ადამიანური განვითარების ურთიერთობები

სავაჭრო პოლიტიკა. საქართველომ გააუქმა თავისუფალი კონკურენციის ბარიერები საბაჟო გადასახადების, ლიცენზიებისა, ნებართვების და ქონების რეგისტრაციის გამარტივებით, შრომის რეგულირებითა და ფინანსურ რესურსებთან ხელმისაწვდომობის გაზრდით.

2006 წელს მთავრობამ მიიღო ახალი საბაჟო კოდექსი და გააუქმა ბიუროკრატიული რეგულირების პრაქტიკა. ახალმა საბაჟო კოდექსმა ადრე არსებული 16 სახეობის საბაჟო გადასახადი სამამდე დაიყვანა. ისინი კლასიფიცირდება 0.5 პროცენტთან 12 პროცენტამდე, ხოლო მანამდე კი კლასიფიცირდებოდა 1-დან 30 პროცენტამდე. ბმული ტარიფები 30 პროცენტიდან შემცირდა 12 პროცენტამდე, 12 პროცენტიდან - 5 პროცენტამდე და მრავალი საბაჟო გადასახადი საერთოდ გაუქმდა. საქართველოში გაუქმდა საიმპორტო საქონელზე გადასახადების 90 პროცენტი, გარდა სასოფლო-სამეურნეო საქონლისა და სამშენებლო მასალისა. 2006 წელს, ტარიფების მიუხედავად, საქართველოში ვაჭრობა მთლიანად იყო ლიბერალიზებული არასასოფლო-სამეურნეო პროდუქტებზე (გარდა აღნიშნული გამონაკლისისა) და მნიშვნელოვან სასოფლო-სამეურნეო პროდუქტებზე.

ამჟამად საქართველოს გააჩნია ყველაზე დაბალი სატარიფო კოეფიციენტი მსოფლიოში. საქართველოს MFN საშუალო სატარიფო კოეფიციენტი შეადგენს 1.4 პროცენტს, სასოფლო-სამეურნეო პროდუქტებზე - 8.3 პროცენტს და არასასოფლო-სამეურნეო პროდუქტებზე კი - 0.3 პროცენტს.²⁵ 2006 წელს საშუალო MFN ტარიფი გაუტოლდა 7.0 პროცენტს, რომელიც მოიცავდა სასოფლო სამეურნეო პროდუქტებზე - 11.5 პროცენტს და არასასოფლო სამეურნეო პროდუქტებზე - 6.4 პროცენტს.²⁶

საქართველოს სავაჭრო რეჟიმი ხასიათდება გამარტივებული სავაჭრო პროცედურებით, არ არსებობს არანაირი რაოდენობრივი შეზღუდვები ექსპორტსა და იმპორტზე და არანაირი სატარიფო ქვოტა. საერთაშორისო ვაჭრობაში საქართველოს კანონმდებლობა არ ითვალისწინებს არასატარიფო შეზღუდვებს (ლიცენზირება, აკრძალვები), გარდა იმ სფეროებისა, რომელიც ჯანდაცვას, უსაფრთხოებას და გარემოს დაცვას ეხება. იმ პროდუქციის წილი, რომელიც ექვემდებარება არასატარიფო შეზღუდვებს შეადგენს მთელი ნომენკლატურის ერთ პროცენტს.²⁷ ლიცენზიები საჭიროა მხოლოდ ექსპორტ-იმპორტის რვა სახეობის ჯგუფისათვის.

საქართველოს კანონმდებლობის, თანახმად ექსპორტი ან საქართველოდან რეექსპორტი არ იბეგრება სატარიფო გადასახადებით. ექსპორტი განთავისუფლებულია ასევე დამატებული ღირებულების გადასახადიდან. საქართველო არ იყენებს მინიმალური საქონლის ფასების პრაქტიკას და დისკრიმინაციულ საქონელზე სუბსიდიებს.

25 წყარო: http://www.wto.org/english/thewto_e/countries_e/georgia_e.htm
 26 იქვე
 27 Trade Policy Review. Report By Georgia. WTO. WT/TPR/G/224, 3 November 2009. (09-5397). p.10. http://www.wto.org/english/tratop_e/tp_r_e/tp324_e.htm

ახალი საბაჟო კოდექსის შემოღებით გამარტივდა საბაჟო ანგარიშსწორების პროცედურები და შეიქმნა საბაჟო მოსაკრებლების მიღების საუკეთესო მექანიზმი. ამის შედეგად საბაჟო და საგადასახადო სააგენტოებში კორუფციის, ასევე სხვადასხვა მაკონტროლებელი დაწესებულებებში (აგრეთვე პოლიციაში) გამოძალვისა და თანამდებობის ბოროტად გამოყენების შემთხვევები მკვეთრად შემცირდა. კონტრაბანდის აღკვეთის ღონისძიებების გატარებით, საზღვრის გამშვები პუნქტების მოდერნიზაციით, საბაჟო დეპარტამენტების რეგიონალური და ცენტრალური სტრუქტურების რეორგანიზებით საბაჟო ადმინისტრაციის საქმიანობა გაუმჯობესდა.

ახალმა საბაჟო კოდექსმა საბაჟო წესები გამარტივდა და მოიცვანა ოპტიმიზაციაში. 15 საბაჟო რეჟიმის ნაცვლად დატოვა მხოლოდ 7. საზღვრის გადაკვეთისას საბაჟო მომსახურებისათვის საბაჟო მოსაკრებელი შეადგენს საქონლის საბაჟო ღირებულების მხოლოდ 0.2 პროცენტს. ყველა აღნიშნული ღონისძიება მნიშვნელოვანი წინგადადგმული ნაბიჯი იყო კორუფციის შემცირებისაკენ საბაჟო პროცედურების ოპტიმიზაციისაკენ და საერთაშორისო სტანდარტებთან მიახლოებისაკენ.

2008 წელს ყველა საბაჟო დაწესებულებაში დაინერგა რისკ მენეჯმენტის სიტემა და ყველა საბაჟო გამშვები პუნქტი იქნა მოდერნიზებული. ამასთან, საქართველომ დაიწყო ახალი ჰარმონიზირებული სიტემის შემოღება, რომელიც მოიცავდა სავაჭრო პროცედურებსაც.

წარმოშობის სერტიფიკატი, ანგარიშფაქტურა და სხვა ადმინისტრაციული მოთხოვნები აღარ შეადგენს პრობლემას, რადგა მათი მონესრიგება მოითხოვს უმნიშვნელო ხარჯებს (მათ შორის ისეთ ტრანსაქციულ ხარჯებს, როგორცაა მაგალითად, ბიუროკრატიასთან ურთიერთობა, დოკუმენტირება და სხვ.). საქონლის წარმოშობის დამადასტურებელი დოკუმენტების მომზადება გახდა სწრაფი და მარტივი. თითოეულ კომპანიას შეუძლია მიიღოს ისინი ეკონომიკისა და მდგრადი განვითარების სამინისტროსაგან სამი დღის განმავლობაში საფასურის გადახდის გარეშე.

ყველა ამ ცვლილებაზე დადებითად იმოქმედა 2001 წლიდან ვაჭრობის მსოფლიოს ორგანიზაციაში საქართველოს წევრობამ. ამ ორგანიზაციაში შესვლისთანავე საქართველომ მისი წევრი ყველა ქვეყნისაგან მიიღო ყველაზე სასურველი ერისათვის (MFN) განკუთვნილი რეჟიმი. საქართველოში ბმული ტარიფები დაწესდა თითქმის ყველა საქონელზე.

1994 წლიდან საქართველო სარგებლობდა თავისუფალი სავაჭრო რეჟიმით დამოუკიდებელ სახელმწიფოთა თანამეგობრობის ქვეყნებთან (დსთ). საქართველოსა და ამ ქვეყნებს შორის საქონლითა და მომსახურებით ვაჭრობა განთავისუფლებულია საბაჟო გადასახადისაგან. ეკონომიკური ურთიერთობები დამოუკიდებელ სახელმწიფოთა თანამეგობრობის ქვეყნებში რეგულირდება მათი მრავალმხრივი შეთანხმებით “თავისუფალი ეკონომიკური ზონის შექმნის შესახებ”. თანამეგობრობის ყველა ქვეყანამ, რუსეთის ფედერაციის გარდა, მოახდინა ამ შეთანხმების რატიფიკაცია, რომელიც შემდგომში გახდა ქვეყნებს შორის თავისუფალი სავაჭრო რეჟიმის შესახებ ორმხრივი მოლაპარაკებების საფუძველი. საქართველოს თავისუფალი ვაჭრობის შესახებ ორმხრივი შეთანხმება აქვს დამოუკიდებელ სახელმწიფოთა თანამეგობრობის შემდეგ რვა ქვეყანასთან: რუსეთი, აზერბაიჯანი, თურქმენეთი, სომხეთი, უკრაინა, ყაზახეთი, მოლდოვა და უზბეკეთი. (უზბეკეთთან ეს შეთანხმება არ არის რატიფიცირებული). ორმხრივი შეთანხმება არ იქნა მიღებული საქართველოსა და ყირგიზეთს, ტაჯიკეთსა და ბელორუსიას შორის. 2009 წლიდან საქართველო აღარ არის დამოუკიდებელ სახელმწიფოთა თანამეგობრობის წევრი ქვეყანა, მაგრამ ორმხრივი თავისუფალი ვაჭრობა 7 წევრ ქვეყანასთან (აზერბაიჯანი, თურქმენეთი, სომხეთი, უკრაინა, ყაზახეთი, მოლდოვა და უზბეკეთი) შენარჩუნებულია.

ევროკავშირი საქართველოს პრიორიტეტული მიმართულებაა ვაჭრობაში. ევროკავშირთან კოოპერაციის გასამყარებლად როგორც ვაჭრობაში, ასევე პოლიტიკურ, გარემოსდაცვით და კულტურულ საკითხებში, შეთანხმება პარტნიორობისა და თანამშრომლობის შესახებ (PCA) იქნა მიღებული. გარდა ამისა, 2006 წლის ნოემბრში ევროპის სამეზობლო პოლიტიკის სამოქმედო გეგმა (ENP AP) იქნა მიღებული, რომელიც ითვალისწინებს ორმხრივი სავაჭრო ურთიერთობების გაუმჯობესებას საქართველოსა და ევროკავშირის შორის მომავალში შესაძლო თავისუფალი სავაჭრო შეთანხმების ჩათვლით. ინტენსიური ორმხრივი კონსულტაციები ევროკავშირთან და მოსამზადებელი სამუშაოები ღრმა და ყოვლისმომცველი თავისუფალი სავაჭრო ხელშეკრულების (DCFTA) დასადავებლად მოლაპარაკებები დაწყებულია.²⁸

28 Trade Policy Review. Report By Georgia. WTO. WT/TPR/G/224, 3 November 2009. (09-5397). p.11. http://www.wto.org/english/tratop_e/tp_r_e/tp324_e.htm.

2008 წლიდან აღმოსავლეთ პარტნიორობის ინიციატივის (EaP) ფარგლებში ევროკავშირი მხარს უჭერს თანამშრომლობას და რეფორმებს აღმოსავლურ მეზობლებთან (სომხეთი, აზერბაიჯანი, მოლდოვა, უკრაინა და საქართველო) იმ მიზნით, რომ გაამჯობესოს ინსტიტუციონალურ ეკონომიკური და სოციალური გარემო და შექმნას სტაბილური და სასარგებლო ურთიერთობები ევროკავშირთან დახმარების პროგრამების განხორციელების გზით.²⁹

1999 წლიდან საქართველო ევროკავშირის სავაჭრო პრეფერენციათა განზოგადებული სისტემის (GSP) ბენეფიციარია. საქართველოს მრავალი საექსპორტო პროდუქცია განთავისუფლებულია საბაჟო გადასახადისაგან ევროკავშირის ბაზარზე. ევროკავშირის სავაჭრო პრეფერენციათა განახლებული განზოგადებული სისტემის (GSP+) მიხედვით, რომელიც ძალაშია 2006 წლის იანვრიდან, საქართველომ მდგრადი განვითარებისა და ქვეყნის მართვაში წარმატებების შედეგად მიიღო ევროკავშირის ბაზრებზე შეღწევის მეტი უპირატესობები. იგი უზრუნველყოფს პრეფერენციულ ტარიფს საქართველოდან იმპორტირებულ პროდუქციაზე და გულისხმობს დაახლოებით 7200 დასახელების პროდუქტის იმპორტზე საბაჟო გადასახადის გარეშე სავაჭრო კავშირს. ევროკავშირის სავაჭრო პრეფერენციათა განზოგადებული სისტემის მეშვეობით საქართველოს აქვს ევროპულ ამერიკის, კანადის, იაპონიის, შვეიცარიის და ნორვეგიის ბაზრებზე შეღწევის ხელსაყრელი შესაძლებლობა.

საქართველოს აქვს დადებული რამდენიმე თავისუფალი სავაჭრო შეთანხმება მეზობელ ქვეყნებთან. 2006 წლის 1 იანვრიდან საქართველო გახდა თურქეთთან სავაჭრო პრეფერენციათა განზოგადებული სისტემის ბენეფიციარი (GSP+). 2007 წლის ნოემბერში საქართველოსა და თურქეთს შორის ხელი მოეწერა თავისუფალი სავაჭრო ხელშეკრულება. ამ შეთანხმების მიხედვით საბაჟო ტარიფები სამრეწველო პროდუქტებზე მთლიანად გაუქმდა, ხოლო ზოგიერთ სასოფლო-სამეურნეო პროდუქტზე სატარიფო ქვოტები არის დაწესებული.

საქართველოს აქვს დადებული ორმხრივი სავაჭრო და ეკონომიკური თანამშრომლობის შესახებ შეთანხმება 46 ქვეყანასთან. საქართველოსა და ევროკავშირს შორის ორმხრივი მოლაპარაკება სასოფლო-სამეურნეო და სხვა კვების პროდუქტების გეოგრაფიული აღნიშვნების ურთიერთაღიარებისა და აღრიცხვის შესახებ არის მნიშვნელოვანი წინგადადგმული ნაბიჯი სასოფლო-სამეურნეო პროდუქციის ხარისხის დაცვისა და განვითარებისათვის. მოსალოდნელია ამ შეთანხმების ხელი მოეწეროს უახლოეს მომავალში.

საქართველო შეუერთდა მრავალმხრივ სავაჭრო შეთანხმებებს და საერთაშორისო კონვენციებს. მათ შორის ყველაზე მნიშვნელოვანია პარიზის კონვენცია სამრეწველო ქონების დაცვის შესახებ, მადრიდის შეთანხმება სავაჭრო ნიშნების რეგისტრაციის შესახებ, შეთანხმება პატენტების დაცვაზე, ვენის კონვენცია საქონლის ყიდვისა და შესყიდვების ხელშეკრულებებზე.

2003 წლიდან საქართველო არის დემოკრატიისა და ეკონომიკური განვითარების ორგანიზაციის სუამ-ის (საქართველო, უკრაინა, აზერბაიჯანი, მოლდოვა) ფარგლებში მოქმედი “თავისუფალი სავაჭრო ზონის შექმნის შესახებ” მრავალმხრივი შეთანხმების მონაწილე ქვეყანა. ეს ორგანიზაცია მიზნად ისახავს ლიბერალური სავაჭრო გარემოს ჩამოყალიბებისათვის პირობების შექმნას.

2007 წლიდან საქართველოს დადებული აქვს ამერიკის შეერთებულ შტატებთან სავაჭრო და საინვესტიციო ჩარჩო შეთანხმება (TIFA), რომელიც მიზნად ისახავს კომერციული და ინვესტიციური შესაძლებლობების გაზრდას ვაჭრობისა და ინვესტიციების ნაკადების სფეროში არსებული ბარიერების გამოვლენისა და გადალახვის გზით. 2009 წლის იანვარში ამერიკა-საქართველოს სტრატეგიული პარტნიორობა იქნა ხელმოწერილი და თავისუფალი სავაჭრო შეთანხმების შესაძლებლობების საკითხი დაისვა.

საქართველო შავი ზღვის ეკონომიკური თანამშრომლობის (BSEC) წევრი ქვეყანაა, რომელიც ვაჭრობისა და ეკონომიკური განვითარების სხვადასხვა დარგში თანამშრომლობას უჭერს მხარს.

29 Eastern partnership: Communication from the European Commission to the European Parliament and the Council, COM(2008) 823, December 3, 2008, http://ec.europa.eu/external_relations/eastern/docs/com08_823_en.pdf

საერთაშორისო კონვენციების და შეთანხმებების გავლენა ვაჭრობაზე და ადამიანურ განვითარებაზე.

სავაჭრო შეთანხმებების საფუძველზე ხელისუფლება ცდილობდა გაეუმჯობესებინა მართვა და მიეღწია ქვეყნის მდგრადი განვითარებისათვის. ამას მოითხოვდა ევროკავშირის კონვენციები სავაჭრო პრეფერენციათა განზოგადებული სისტემის განსახორციელებლად. საერთაშორისო ვალდებულებების შესრულება GSP+ და თავისუფალი სავაჭრო ხელშეკრულებებიდან სარგებლის მიღების ნინაპირობა იყო. 2005-2009 წლებში საქართველომ მიიღო კანონები მართვის, ადამიანის უფლებებისა და გარემოს სიტემების გაუმჯობესებისათვის.³⁰

მსოფლიო ბანკის მოხსენების თანახმად, კერძო სექტორის ინვესტირებისათვის სახარბიელო გარემოს ფორმირებისა და განვითარების ზრდის სტრატეგიის განსაზღვრისას ხელისუფლებამ უნდა სრულყო ბიზნესის პრაქტიკა და რეგულირება და მაქსიმალურად განავითაროს კონკურენცია და გამჭვირვალობა. საკანონმდებლო ორგანოების რეფორმირებისა და სასამართლო სისტემის რეორგანიზაცია მოითხოვს მოსამართლეების გადამზადებას და კადრების განახლებას, იმ მიზნით რომ საზოგადოებრივ ცნობიერებაში გაძლიერდეს რწმენა მათი მიუკერძოებლობის შესახებ. გადაწყვეტილების მიღებისა და პროგრამის განხორციელების პროცესში გამჭვირვალობის გაზრდის მიზნით ყველაზე მნიშვნელოვანი პირობად რჩება დიალოგის გაღრმავება მთავრობასა და სამოქალაქო საზოგადოებას შორის.³¹

ზოგიერთი კონვენციის განხორციელება, რომლებიც ქალთა უფლებებს შეეხება, წარმატებული იყო. შეიქმნა კანონი გენდერული თანასწორობის შესახებ და პირველი ინსტიტუციონალური მექანიზმი - საქართველოს პარლამენტის თავმჯდომარესთან არსებული გენდერული საკონსულტაციო საბჭო დაარსდა იმისათვის, რომ ქალთა უფლებები გათანაბრებულიყო მამაკაცის უფლებებთან სახელმწიფო საქმიანობაში გადაწყვეტილების მიღებაში როგორც ეროვნულ, ასევე რეგიონალურ დონეზე. კანონი "ადამიანთა ვაჭრობის (ტრეფიკინგის) წინააღმდეგ ბრძოლის შესახებ" მიღებული იქნა 2007 წელს. იგი პროგრესული წინადადებად მიიჩნევა იყო საზოგადოებაში ადამიანის უფლებების განმტკიცებაში. შეიქმნა სპეციალური ქალთა თავშესაფრები მას შემდეგ, რაც 2006 წელს მიღებული იქნა კანონი ოჯახში ძალადობის აღკვეთის, ოჯახში მსხვერპლთა დაცვისა და დახმარების შესახებ.

საქართველოს კანონმდებლობის მიხედვით მამაკაცსა და ქალს შორის გარანტირებულია თანაბარი უფლებები საერთაშორისო პრინციპების შესაბამისად, თუმცა ქალების დისკრიმინაცია ჯერ ისევ არსებობს.

ქალების დასაქმება გაუმჯობესდა, მაგრამ ისინი იშვიათად იკავებენ მაღალ თანამდებობებს და დასაქმებულნი არიან ძირითადად დაბალანაზღაურებად და დაბალკვალიფიციურ სამუშაო ადგილებზე. ქალების წინააღმდეგ სექსუალური და ოჯახური ძალადობა რჩება სოციალურ პრობლემად.³² არსებობს რამოდენიმე სფერო, სადაც ქალთა ჩართულობა მოითხოვს საგრძნობ ცვლილებებს გენდერთან დაკავშირებულ ურთიერთობებში: ქალთა მონაწილეობის გაზრდას პარლამენტში,³³ ადგილობრივი თვითმმართველობის არჩევნებში და აღმასრულებელ ხელისუფლებაში, ქალთა ქონებრივი უფლებების უზრუნველყოფას, ოჯახური ძალადობის აღკვეთას, გენდერზე ორიენტირებული ბიუჯეტის ფორმირებას და სხვა.

ყველაზე საგრძნობი ცვლილებები იძულებით გადაადგილებულ მოსახლეობაში (დაახლოებით 220 ათასი ადამიანი), რომლებიც ხანგრძლივი პერიოდის განმავლობაში

30 მათ შორის არის: კანონი ზოგადი განათლების შესახებ, თავისუფალი ვაჭრობისა და კონკურენციის შესახებ, გარემოს დაცვაში სახელმწიფო კონტროლის შესახებ, ლიცენზიებისა და ნებართვების შესახებ, პროდუქტის ხარისხისა და უსაფრთხოების შესახებ, ადამიანთა ვაჭრობის (ტრეფიკინგის) წინააღმდეგ ბრძოლის შესახებ, ოჯახში ძალადობის აღკვეთის, ოჯახში მსხვერპლთა დაცვისა და დახმარების შესახებ, ეროვნული პარკების შესახებ, მცენარეების ახალი სახეობის დაცვის შესახებ, ახალი ჯიშის ცხოველების დაცვის შესახებ, კულტურული მემკვიდრეობის შესახებ, ტერორიზმის წინააღმდეგ ბრძოლის შესახებ, ნარკოტიკული დანაშაულის წინააღმდეგ ბრძოლის შესახებ, ბორჯომ-ხარაგაულის დაცული ტერიტორიების შექმნისა და დაცვის შესახებ, დაცული ადგილების სტატუსის შესახებ, გარემოზე ზემოქმედების ნებართვის შესახებ, ეკოლოგიური ექსპერტიზის შესახებ, გარემოს დაცვის სამსახურის შესახებ, არბიტრაჟის შესახებ, საქართველოს სისხლის სამართლის საპროცესო კოდექსის შესახებ და სხვა.

31 წყარო: <http://www-wds.worldbank.org/external/default/WDSContentServer/WD/SP/IB/2009/08/20/00033495520090820040116/Rendered/INDEX/489180CASOp116101Official0Use0only1.txt>; http://web.worldbank.org/WBSITE/EXTERNAL/COUNTRIES/ECAEXT/GEORGIAEXTN/0,,menuPK:301758~pagePK:141132~piPK:141105~theSitePK:301746_00.html

32 ადამიანის უფლებები საქართველოში, <http://www.humanrights.ge/index.php?a=article&id=3797&lang=en>

33 2000-2009 წლებში პარლამენტის წევრებს შორის ქალებს ეჭირათ თანამდებობების 7-9 პროცენტზე მეტი.

ცხოვრობდნენ დროებით საცხოვრებლებში. ხელისუფლებამ შეიმუშავა იძულებით გადაადგილებული მოსახლეობის შესახებ სტრატეგია, რომელიც მიზნად ისახავდა მათ ინტეგრაციას საზოგადოებაში.³⁴

რეფორმებმა შექმნეს ერთგვარი ფონი საერთაშორისო კონვენციების დასაწერად. იგი აისახებოდა სახელმწიფოს მართვის სფეროში საკანონმდებლო, ინსტიტუციური და მარეგულირებელი ნორმების გაუმჯობესებაში. ამჟამინდელი რეფორმები თანხვედრაშია კონვენციების მანდატთან.

საქართველოს ხელისუფლებამ მიიღო საკანონმდებლო ბაზის და გარემოს გაუმჯობესების ღონისძიებები, შეიმუშავა გარემოს დაცვის სრულყოფის, ბუნებრივი რესურსების მენეჯმენტის და ინსტიტუციონალური ოპტიმიზაციის გრძელვადიანი სტრატეგია. 2008 წლის აგვისტოში რუსეთის სამხედრო ინტერვენციის შემდეგ დონორების მხრიდან თანადგომამ მისცა ქვეყანას საშუალება განეხორციელებინა მნიშვნელოვანი გარემოს დაცვითი პროექტები.

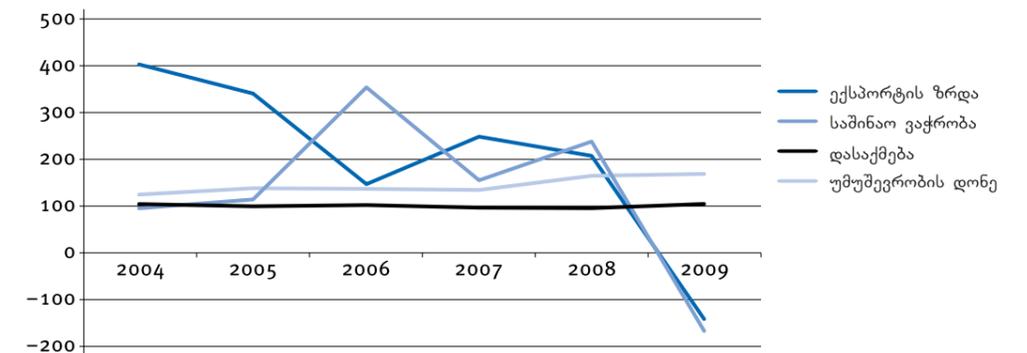
2004-2007 წლებში ევროპის გაფართოებისა და ევროკავშირთან ერთიანი სავიზო მარეგულირებელი პოლიტიკის გატარების შედეგად საქართველოს მოქალაქეებმა დაკარგეს თავისუფალი სავიზო გადაადგილების საშუალება ევროპის ახალ წევრ ქვეყნებთან. 2008 წლის რუსეთთან კონფლიქტის შემდგომ დაიწყო სავიზო რეჟიმის გამარტივებაზე საერთაშორისო მოლაპარაკებები, რომელიც მნიშვნელოვნად გააუმჯობესებს თანამშრომლობას და კოოპერაციას საქართველოსა და ევროკავშირს შორის. დღეს ეს პროცესი აქტიურად მიმდინარეობს.

სავიზო რეჟიმის შემსუბუქების წინაპირობა ყველა მესამე ქვეყნისათვის ფართო და ერთგვაროვანია. იგი გულისხმობს კანონების დაახლოებას და ინსტიტუციონალური და ტექნიკური შესაძლებლობების გაფართოების მიგრაციის, სასაზღვრო კონტროლის, თავშესაფრების ორგანიზების, ორგანიზებული დანაშაულის და კორუფციის წინააღმდეგ ბრძოლის სფეროებში საერთაშორისო ვალდებულებების, დემოკრატიის განვითარებისა და კანონის უზენაესობის მიღწევის მიზნით. ამავე დროს უნდა აღინიშნოს, რომ არსებობს წინაპირობები, რომლებიც განსხვავებულია ქვეყნებისათვის არის მოლაპარაკების საგანი და დამოკიდებულია იმაზე, თუ რამდენად არიან მხარეები მზად აიღონ მათი განხორციელების ვალდებულება.

ვაჭრობა და შრომის ბაზრის ეფექტიანობა

ხელისუფლებამ თავისუფალი ვაჭრობის დასაწერად განახორციელა სხვადასხვა ინიციატივა, რომლებმაც ხელი შეუწყო იმპორტის გაფართოებასა და უარყოფითი სავაჭრო ბალანსის გაზრდას. იმპორტის ზრდა დადებითად ზემოქმედებდა განსაკუთრებით ფასების შემცირებასა და მათ სტაბილურობაზე, მაგრამ ჰქონდათ ნეიტრალური ეფექტი სამუსაო ძალის მოთხოვნაზე (გრაფიკი 4). ვაჭრობის განვითარების შედეგად შრომის ბაზარი მცირედით შეიცვალა.

გრაფიკი 4. ვაჭრობისა და დასაქმების დინამიკა

წყარო: საქართველოს სტატისტიკის ეროვნული სამსახური, www.geostat.ge

34 Council Mission to Georgia (2009). Report of the Representative of the Secretary-General on the human rights of internally displaced persons, Walter Kälin, United Nations, Human Rights, 13 February, 2009, http://www2.ohchr.org/english/bodies/hrcouncil/docs/10session/A.HRC.10.13.Add2_en.pdf

ბოლო ორი წლის განმავლობაში საერთაშორისო ვაჭრობისა და ინვესტიციების გაფართოებასთან ერთად ეკონომიკაში იზრდებოდა შრომის მწარმოებლურობა და მოთხოვნა მაღალკვალიფიციურ სამუშაო ძალაზე. 2004-2009 წლებში დამატებითი ღირებულება ერთ მომუშავეზე გაიზარდა 2-ჯერ (დანართი, ცხრილი 15). თუმცა უმუშევრობა კვლავ მაღალი დარჩა.³⁵

შრომის ბაზარზე აუცილებელი ინსტიტუციონალური ცვლილებები ხორციელდებოდა ძალიან ნელა. ეს იწვევდა შეფერხებებს შრომის ბაზრის გაფართოებაში. დასაქმებულთა კვალიფიკაცია, ცოდნა და უნარ-ჩვევები ვერ პასუხობდა ეროვნული ეკონომიკის მოთხოვნებს და შეუძლებელი იყო მათი უნარის გამოყენება ტრეინინგების და კვალიფიკაციის ამაღლების გარეშე. შრომის ბაზრის გასაუმჯობესებლად ხელისუფლებამ გაატარა საკანონმდებლო ცვლილებები პროფესიულ განათლებაში, აღადგინა ინფრასტრუქტურა და ფართოდ დაუჭირა მხარი ისეთ პროგრამებს, რომლებიც კვალიფიკაციის ამაღლებას ისახავდა მიზნად.

მეორეს მხრივ, საქართველოში იყო თანამედროვე საბაზრო მოთხოვნების შესაბამისი საქონლის წარმოებისა და რეალიზაციის, კვალიფიციური მარკეტოლოგების და სხვ. სპეციალისტების უკმარისობა.

ხელფასები

განათლების მაღალი დონე აისახება შრომის ნაყოფიერებასა და შემოსავლებზე. იგი ზრდის ქვეყნის პოტენციალს. არსებობს პოზიტიური კორელაციური დამოკიდებულება, ერთის მხრივ, სამუშაო ძალის გადამზადებასა და მის ნაყოფიერებას შორის და მეორეს მხრივ, ეკონომიკურ ზრდასა და ხელფასებს შორის.

2003-2009 წლებში საშუალო ხელფასი ყველა სექტორში გაიზარდა 4.8-ჯერ. განსაკუთრებით მაღალი იყო ხელფასების ზრდა საბითუმო და საცალო ვაჭრობაში (8.4-ჯერ). სამშენებლო სექტორში მკვეთრად გაიზარდა როგორც დასაქმება, ასევე საშუალო ხელფასი. ამ უკანასკნელმა ქვეყნის საშუალო მაჩვენებელს მნიშვნელოვნად გადააჭარბა. განათლება, ჯანდაცვა და სოციალური სფერო იყო ისAდარგები, სადაც დასაქმება ყველაზე მაღალი იყო, თუმცა დაბალი საშუალო თვიური ანაზღაურებით. ამ დარგების მნიშვნელობის გათვალისწინებით, მკპერსონის და იგნატოვსკის (2007) თანახმად, პოლიტიკის განვითარების მნიშვნელოვანი გამოწვევაა უნარ-ჩვევების განახლება და შრომის რეორგანიზება მაღალი მწარმოებლურობისა და ხარისხის მისაღწევად. ეს დარგები მოითხოვენ მაღალკვალიფიციურ მუშაკებს, მათი უნარის გაუმჯობესებას, რაც, თავის მხრივ, უზრუნველყოფს ეკონომიკას პროფესიონალი სამუშაო ძალით და შრომის მაღალი მწარმოებლურობით.³⁶

განათლებაში სოფლის მეურნეობასა და ჯანდაცვასთან ერთად ყველაზე დაბალი საშუალო თვიური ანაზღაურებაა. ამ დარგებში ანაზღაურება მკვეთრად ჩამორჩება სახელმწიფო მართვის სექტორს. მიუხედავად იმისა, რომ 2009 წელს 2003 წელთან შედარებით განათლებაში საშუალო ანაზღაურება გაიზარდა 3.5-ჯერ, მან ქვეყნის საშუალო მაჩვენებლის 56 პროცენტი შეადგინა. თუ მხედველობაში მივიღებთ იმ გარემოებას, რომ საგანმანათლებლო რეფორმებს აქვს სტრატეგიული მნიშვნელობა, ამ სფეროში დაბალი ანაზღაურება ერთ-ერთი ხელისშემშლელი პირობაა რეფორმების მაღალი ხარისხის უზრუნველყოფაში. შრომის ბაზარზე სტაგნაციის მიუხედავად ხელფასები ეკონომიკის დარგებში იზრდებოდა არათანაბრად. განსაკუთრებით მაღალი იყო იმ საწარმოებში, სადაც კაპიტალის შემოდინება იყო მაღალი.

კონკურენცია

მაკროეკონომიკური თვალსაზრისით საიმპორტო საქონელზე ტარიფების შემცირება და შიდა ბაზრის გახსნილობა ზრდიდა კონკურენციას, ხოლო ადგილობრივი ფირმები იძულებულნი იყვნენ გაეტარებინათ რესტრუქტურისაციის ღონისძიებები და უფრო ეფექტურად ემოქმედათ. თუმცა მიკროეკონომიკური თვალსაზრისით, იგი არ იცავდა

35 ოკუნის კანონის მიხედვით, უმუშევრობის 1 პროცენტით ზრდა ბუნებრივი დონის ზემოთ ამცირებს მშპ-ს 2.5 პროცენტით. (Prachowny, M. (1993). Okun's Law: Theoretical Foundations and Revised Estimates. *The Review of Economics and Statistics*, Vol. 75, No. 2, pp. 331-336).

36 McPherson M., Ignatowski, C. (2007). Short Country Survey Findings – GEORGIA. Prepared by the Ministry of Education and Science for The BFUG Employability Working Group. Available at: http://www.ond.vlaanderen.be/hogeronderwijs/bologna/ActionLines/documents/Employability_Georgia.pdf

ინდივიდუალურ მენარმეებსა და დარგებს გამწვავებული კონკურენციისაგან იმ უცხოური კომპანიებისაგან, რომელთაც შემოჰქონდათ მონინავე პროდუქცია.

ამავე დროს თავისუფალი ვაჭრობის რეჟიმი წარმოშობს უთანასწორო სავაჭრო უერთობებს, როდესაც პარტნიორი ქვეყნები მიმართავენ პროტექციონისტულ პოლიტიკას. მაგალითად, თურქეთი უზრუნველყოფს სუბსიდიებით ადგილობრივი მარცვლეულის წარმოებას, რომელიც განკუთვნილია უცხოურ ბაზარზე ექსპორტისათვის. ეს საშუალებას აძლევს მათ საქართველოში ეს პროდუქცია გაყიდონ კონკურენტუნარიან ფასში, რაც მნიშვნელოვნად ამცირებს საქართველოს მენარმეების კონკურენტუნარიანობას. 2000-2009 წლებში მარცვლეულის იმპორტი გაიზარდა 4-ჯერ, მაგრამ 2006-2009 წლებში დამატებული ღირებულება გაიზარდა ამ სექტორში მხოლოდ 38 პროცენტით. უნდა აღინიშნოს, რომ საქართველოში მარცვლეული ხუთ ძირითად საიმპორტო პროდუქციის ჯგუფში შედის.

ვაჭრობა სარგებლის მომტანია ფირმებისათვის, თუკი ისინი აწარმოებენ მაღალხარისხიან პროდუქციას დაბალი დანახარჯებით და აქვთ ეფექტური სტრატეგია, რომელიც უზრუნველყოფს წარმატებულ კონკურენციას. სხვა შემთხვევაში ნაკლებად ეფექტური ფირმები იძულებულნი ხდებიან დატოვონ ბიზნესი. საქართველოში წარუმატებელი საწარმოების მიერ გამოშვებული პროდუქციის რაოდენობა შემცირდა და ადგილობრივ პროდუქციას ჩაენაცვლა იმპორტირებული პროდუქცია. მაგალითად, საფეიქრო მრეწველობის, სოფლის მეურნეობისა და კვების პროდუქტების დიდი ნაწილი გამოიღვენა დაბალფასიანი და მაღალი ხარისხის იმპორტირებული ნაწარმის მიერ.

კონკურენციის განვითარებისა და წარმოებისა და დისტრიბუციის ეფექტიანობის ამაღლებისათვის საქართველოს ხელისუფლებამ შეიმუშავა კონკურენციის პოლიტიკის ყოვლისმომცველი სტრატეგია, რომელმაც უნდა უზრუნველყოს კონკურენციაში თანასწორი პირობები და გამჭვირვალობა.³⁷ ამ დოკუმენტის მიღებით ხელისუფლება იღებს ვალდებულებას განავითაროს თანამედროვე კონკურენტული პოლიტიკა და მოიყვანოს კანონმდებლობა და ინსტიტუტები საერთაშორისო ნორმებთან შესაბამისობაში. ეს დოკუმენტი მოიცავს შემდეგ საკითხებს:

- თავისუფალი და სამართლიანი კონკურენციის მხარდაჭერა:
 - დომინირებული პოზიციების ბოროტად გამოყენების აკრძალვა;
 - რეგულირების კონცენტრაცია;
 - შემზღუდველი შეთანხმებების, შეთანხმებული პრაქტიკის და გადანყვეტილებების რეგულირება;
- შესაბამისი ბაზრის განმარტება;
- შეღავათების დაწესება;
- იმ სპეციალური წესების განვითარება და ეფექტურობის ამაღლება, რომლებიც გრანტებით სახელმწიფოს დახმარებას ითვალისწინებს;
- ხელისუფლების დამოუკიდებელი, კომპეტენტური და ეფექტური კვლევები;
- კონკურენტუნარიანობის მართვის ადმინისტრაციული შესაძლებლობების გაძლიერება;
- კონკურენციის შესახებ კანონმდებლობის ეფექტური ამოქმედება.

ქვეყნის ბიუჯეტი

სავაჭრო ექსპანსიამ მნიშვნელოვნად აამალა ქვეყნის ბიუჯეტის შემოსავლები. სავაჭრო რეფორმებთან ერთად გაიზარდა შემოსავლები საშემოსავლო, მოგებისა და საქონლისა და მომსახურების გადასახადებიდან, მიუხედავად იმისა, რომ სავაჭრო ლიბერალიზაციამ მნიშვნელოვნად შეამცირა საგადასახადო შემოსავლები საერთაშორისო ვაჭრობიდან და ტრანსაქციებიდან (დანართი, ცხრილი 17). ამ მიღწევებმა შესაძლებლობა მისცა საქართველოს ხელისუფლებას რადიკალურად გაეზარდა სახელმწიფო დანახარჯები განათლებისა და ჯანდაცვის სფეროებში. სოციალური დანახარჯები ჯანდაცვაზე, განათლებაზე და სადაზღვევო მომსახურებაზე გახდა ქვეყნის ბიუჯეტის ძირითადი პრიორიტეტები. სახელმწიფო მომსახურებაზე ხელმისაწვდომობა გაუმჯობესდა.

37 წყარო: <http://www.geplac.ge/newfiles/Comprehensive%20Strategy%20in%20Competition%20Policy.pdf>

საქართველოს საექსპორტო ბარიერები ევროპის ბაზარზე

სავაჭრო პრეფერენციით განზოგადებული სისტემის (GSP+) ფარგლებში სავაჭრო ურთიერთობანი განსაკუთრებით სარგებლიანი აღმოჩნდა ექსპორტიორებისათვის. მან საშუალება მისცა საქართველოს ბიზნესმენებს განთავისუფლებულიყვნენ საბაჟო გადასახადისაგან. მაგალითად, 2006 წლამდე თხილის ექსპორტი იბეგრებოდა 1 პროცენტით, ხოლო სავაჭრო პრეფერენციით განზოგადებული სისტემის ამქვეშის შემდეგ მწარმოებლებმა ყოველ წელს დაზოგეს 0.5-1.4 მილიონი დოლარი.

საქართველოს ღებულობს სარგებელს ვაჭრობიდან ამერიკის შეერთებულ შტატებთან სავაჭრო პრეფერენციით განზოგადებული სისტემით (GSP+). 2006 წელს აშშ-ში ექსპორტირებული იყო 116 მილიონი დოლარის პროდუქტი და მხოლოდ 34.5 მილიონი დოლარის პროდუქტია იყო იმპორტირებული GSP-ს რეჟიმით, რაც მთელი იმპორტის 30 პროცენტს შეადგენდა. 2007 წელს 188 მილიონი დოლარის პროდუქტია იყო ექსპორტირებული აშშ-ში და აქედან 68.3 მილიონი დოლარის პროდუქტის რეალიზება მოხდა GSP-ს რეჟიმით, რაც ექსპორტის 36 პროცენტს შეადგენდა. ამგვარად სავაჭრო პრეფერენციით განზოგადებული სისტემის ფარგლებში ექსპორტი თითქმის გაორმაგდა და 2006 წელს დაიზოგა 1.3 მილიონი დოლარი (საშუალოდ 3.7 პროცენტი), 2007 წელს კი 2.6 - მილიონი დოლარი (საშუალოდ 3.8 პროცენტი). 2008 წელს (იანვარი-ივლისი) აშშ-ში ექსპორტირებული იყო 166 მილიონ დოლარის პროდუქტი (154 პროცენტით მეტი წინა წელთან შედარებით) და 99 მილიონი აშშ დოლარი (დაახლოებით 60 პროცენტი) რეალიზებული იქნა სავაჭრო პრეფერენციით განზოგადებული სისტემით (410 პროცენტით მეტი წინა წელთან შედარებით).³⁸ ეს ფაქტი გვიჩვენებს, რომ ვაჭრობას ჰქონდა დადებითი ეფექტი საექსპორტო სანარმოებში დასაქმებულთა შემოსავლებზე, ხელფასებზე, კვალიფიკაციაზე.

2005 წლიდან დღემდე საქართველოს ექსპორტი ევროკავშირში მნიშვნელოვნად გაიზარდა. წლიურმა ზრდამ შეადგინა 14-20 პროცენტი, ხოლო აშშ-თან კი - 20 პროცენტი.

ამჟამად, სავაჭრო პრეფერენციით განზოგადებული სისტემით გათვალისწინებული 3400 პროდუქტიდან, ეროვნული სტატისტიკის სამსახურის მონაცემების მიხედვით, საქართველოს მხოლოდ 37 მილიონი დოლარის ღირებულების 9 სახის პროდუქტია გააქვს აშშ-ში, რაც მთლიანი ექსპორტის მხოლოდ 3 პროცენტია (2009). ეს მიუთითებს იმაზე, რომ საქართველოს მწარმოებლის მიერ სავაჭრო შესაძლებლობები არასაკმარისად არის გამოყენებული. იგივე შეიძლება ითქვას ვაჭრობაზე ევროკავშირთან. ეს არის აშშ სა ევროკავშირის ბაზრებზე საქართველოს მიერ გამოუყენებელი შესაძლებლობა.

საქართველოს ექსპორტიორთა მთავარი პრობლემებია უცხოურ ბაზარებზე მუშაობის მწირი **გამოცდილება**, ცუდი მარკეტინგი, გაყიდვების არხებზე დაბალი კონტროლი, ბაზრის კვლევების ნაკლებობა, საზღვარგარეთ გაყიდვების არხებისა და მომხმარებელთა შესახებ ცოდნის დეფიციტი. ისინი ვერ ფლობენ მარკეტინგის მართვის გამოცდილებას და მათი ცოდნა უცხოეთის ქვეყნებში საბაჟო და საგადასახადო წესების შესახებ არის არასაკმარისი. ამის გარდაუცხოელი ინვესტორების მხოლოდ მცირე ნაწილი არის დაინტერესებული ქართული პროდუქტით.

საექსპორტო სანარმოებში არ ხდება **კვალიფიკაციის** ამაღლება ევროპული ბაზრების შესახებ. აშკარაა, რომ საქართველოს ექსპორტიორთა ტექნიკური და პრაქტიკული დახმარება აგრობიზნესის სფეროში ბაზრის შესაძლებლობების სრულად გამოყენების მიზნით ორიენტირებული უნდა იყოს კვალიფიკაციისა და ცოდნის ამაღლებაზე.

უცხოურ ბაზარებზე კომპანიების შედნევის ბარიერებს ქმნის მათ მიერ ხარისხისა და სტანდარტების შესახებ მოთხოვნების არასაკმარისი ცოდნა, **ბაზრის კვლევის ლოჯისტიკისა და ტექნოლოგიების** ნაკლებობა.

ყველა ეს ბარიერი განსაზღვრავს საქართველოს ვაჭრობის მიმართულებებს, რომელიც ევროკავშირისა და აშშ-ს პარტნიორი კომპანიების მიერ ნეიტრალიზდება. ამის შედეგად, სავაჭრო პრეფერენციით განზოგადებული სისტემით მთავარი ბენეფიციარები თავიდანვე ევროკავშირის კომპანიები გახდნენ. ადგილობრივი კერძო კომპანიები მცირედით სარგებლობენ საგარეო ვაჭრობიდან. საერთაშორისო სავაჭრო შეთანხმებებმა მცირედით შეცვალა საქართველოს საექსპორტო მდგომარეობა. ქვეყნის შიგნით საბითუმო ვაჭრობაში უცხოეთის ქვეყნების კომპანიების მონაწილეობამ მისცა მათ საშუალება განახორციელონ საქართველოს პროდუქტის ექსპორტი და გამხდარიყვნენ სავაჭრო ხელშეკრულებების მთავარი ბენეფიციარები.

38 წყარო: <http://www.georgia.gov.ge/?lang=2&event=list&topid=24&botid=0&page=1>

ევროკავშირისა და საქართველოს შორის თავისუფალი სავაჭრო შეთანხმების (FTA) ეკონომიკური გავლენა

საქართველომ მიაღწია წარმატებებს დემოკრატიის, კანონის უზენაესობის, ადამიანის უფლებების დაცვის, ვაჭრობის ლიბერალიზაციის, მდგრადი განვითარების და კარგი მართვის საკითხებში, რაც უზრუნველყოფს მის თანდათანობით ეკონომიკურ ინტეგრაციას ევროკავშირთან. საქართველოსა და ევროპას შორის თავისუფალი სავაჭრო შეთანხმების (FTA) შესახებ მოლაპარაკება დაიწყო 2010 წლის ივლისში ჩარჩო მოლაპარაკება საქართველოსა და ევროკავშირის შორის ასოცირების შესახებ შეთანხმებაზე მოლაპარაკების ფარგლებში.³⁹

ემპირიული გამოკვლევების თანახმად, საქართველოსა და ევროკავშირის შორის თავისუფალი სავაჭრო შეთანხმება ხელს შეუწყობს საქართველოს საინვესტიციო კლიმატის გაუმჯობესებას, კონკურენციის პოლიტიკისა და სახელმწიფო შესყიდვების განვითარებას, საგარეო ვაჭრობის ხელისშემშლელი ისეთი ბარიერების გაუქმებას, რომელიც დაკავშირებულია საბაჟო, პროდუქციის სტანდარტისა და სერტიფიცირების პროცედურებთან. იგი დაეხმარება ბიზნესს ნაკლებად ეფექტური საექსპორტო პროდუქტის წარმოება შეცვალოს უფრო ეფექტური პროდუქტით, განახორციელოს სპეციალიზაცია, შექმნას სტაბილური ღირებულების ჯაჭვის ზრდის პროცესი, შეამციროს სავაჭრო რისკები და მოიზიდოს ინვესტიციები, რომლებიც საბოლოო ჯამში უზრუნველყოფენ კეთილდღეობის, მშპ-სა და მოსახლეობის გადახდისუნარიანობის ზრდას.⁴⁰

საქართველოს არ გააჩნია დივერსიფიცირებული ექსპორტზე ორიენტირებული ეკონომიკა და ევროპის სტანდარტებთან მიახლოება დაეხმარება ევროკავშირის ბაზრებზე კონკურენტუნარიანი ბაზრის შექმნაში.

ექსპერტების მიერ ჩატარებულმა კვლევამ⁴¹ გამოავლინა, რომ საქართველო მიიღებს შეზღუდულ სარგებელს მარტივი თავისუფალი სავაჭრო ხელშეკრულებიდან არსებული დაბალი ტარიფების გამო. საქართველოს ძირითადი საქონლის იმპორტი ევროკავშირიდან სახელდობრ, მსუბუქი ავტომობილები, მანქანის ნაწილები და ელექტრო ალჭურვილობა, ფარმაცევტული ნაწარმი, ინსტრუმენტები და ქიმიური ნაწარმი განთავისუფლებულია ტარიფისაგან. ანალოგიურად თავისუფალ სავაჭრო ხელშეკრულებამდე არსებული დაბალი საექსპორტო ტარიფები შედარებით მცირე ეკონომიკურ სარგებელს მისცემს ქვეყანას.

მარტივი თავისუფალი სავაჭრო შეთანხმებასთან შედარებით არასატარიფო ბარიერების გაუქმება მარეგულირებელი, ინსტიტუციონალური და ინფრასტრუქტურის ჩათვლით, უფრო მეტად გაზრდის კეთილდღეობას და ეროვნულ სტანდარტებს დაუახლოვებს ევროკავშირის სტანდარტებს. მათი ეფექტური დანერგვა უფრო მეტად დაახლოვებს საქართველოსა და ევროკავშირის კომპანიებს და უზრუნველყოფს ტექნოლოგიების შემოდინებას ევროპიდან, ეფექტური მიწოდების არხების განვითარებას, ბიზნეს გარემოს გაუმჯობესებას, შეამცირებს საინვესტიციო რისკებს და განავითარებს ახალ სამრეწველო სტრუქტურებს საქართველოში. ევროკავშირთან საკანონმდებლო დაინსტიტუციონალური დაახლოება სავსებით მიღწევადია, მაგრამ ღრმა თავისუფალი სავაჭრო ხელშეკრულების ფარგლებში (Deep FTA). ეს ხელშეკრულება მოიტანს არსებით სარგებელს მხოლოდ საშუალო და გრძელვადიან პერიოდში. რამდენადაც სახელმწიფო სტრუქტურებში ადამიანური რესურსები განათლების, კვალიფიკაციისა და საერთაშორისო გამოცდილების თვალსაზრისით არის არათანაბრად განაწილებული, აუცილებელია ევროკავშირისა და საქართველოს ურთიერთობების ფარგლებში ტექნიკური დახმარების განვითარება.⁴²

მიუხედავად იმისა, რომ სახელმწიფოს აქვს დადებული თავისუფალი სავაჭრო შეთანხმებები მთავარ სავაჭრო პარტნიორებთან, ბევრი რამ არის გასაკეთებელი ექსპორტის სტიმულირებაში პრეფერენციების ფართოდ გამოყენების მიზნით.

საექსპორტო ბაზარებზე შედნევისათვის და ვაჭრობიდან სარგებლის მისაღებად არსებული სავაჭრო პრეფერენციების ეფექტურად გამოყენება აუცილებელია.

39 ევროკავშირი ასოცირების შესახებ შეთანხმებაზე მოლაპარაკებას წარმართავს სომხეთთან, უკრაინასთან, აზერბაიჯანთან და მოლდოვასთან.

40 Economic feasibility, general economic impact and Implications of a free Trade agreement between the European Union and Georgia, (2008). *Final Report prepared for European Commission. Center for Social and Economic Research. Global Insight.* May 8, 2008. Available from http://case.com.pl/strona--ID-publikacje_raporty_case.publikacja_id-20963282_nlang-710.html

41 იქვე

42 იქვე

ბოლოდროინდელი მოვლენები, როგორცაა პოლიტიკური არეულობა, პოლიტიკური ურთიერთობების გაუარესება რუსეთთან და გლობალური ფინანსური კრიზისის უარყოფითად აისახა ბიზნეს საქმიანობაზე, რის შედეგადაც ქვეყანაში დაიწყო რეცესიული პროცესები. მან მოახდინა იმ სარგებელის ნეიტრალიზება, რომელიც შესაძლოა მიღებული ყოფილიყო სხვა ქვეყნებთან სავაჭრო ურთიერთობებიდან. ამავდროს საქართველოს ექსპორტის დივერსიფიკაციის პროცესში გამოვლინდა სამუშაო ძალის ცოდნისა და უნარის, სანარმოების ტექნოლოგიების, ინფრასტრუქტურისა და ლოჯისტიკის გაუმჯობესების აუცილებლობა.

საქართველოში სავაჭრო ლიბერალიზაცია ზემოქმედებდა ფასებზეც. იგი მოითხოვს სამუშაო ძალის გადამზადებას, განათლებისა და კვალიფიკაციის ზრდას და მენარმეებს საშუალებას აძლევს გაზარდოს მწარმოებლურობა და ხელფასები. ამასთან იზრდებოდა სახელმწიფო ბიუჯეტში შემოსავლები.

როგორც სტატისტიკური მონაცემები მეტყველებს, ექსპორტზე ორიენტირებულ დარგებში დასაქმება დარჩა უცვლელი. ამჟამად საქართველოში უმუშევრობის დონის ზრდა გამოხატავს საგარეო ვაჭრობის სუსტ ზემოქმედებას შრომის ბაზარზე. მიუხედავად იმისა, რომ ხელისუფლება ექსპორტის სტიმულირებისათვის ბევრს აკეთებს, ფაქტობრივად ქვეყანას საგარეო ვაჭრობის ეფექტიანად გამოყენების მეტი პოტენციალი აქვს.

2.3 საინვესტიციო პოლიტიკა

2006 წელს, ინვესტიციების მოსაზიდად სასურველი გარემოს შესაქმნელად, სახელმწიფომ მიიღო “კანონი ინვესტიციების სახელმწიფო მხარდაჭერის შესახებ”. იგი მიზნად ისახავდა საინვესტიციო პროცედურების გაუმჯობესებას და სამენარმოეო აქტივობის გაზრდას, განსაზღვრავდა წესებს და პროცედურებს “განსაკუთრებული მნიშვნელობის ინვესტიციების” სტატუსის მისაღებად.⁴³

საქართველოს ორმაგი გადასახადის თავიდან აცილებისა და ინვესტიციების სტიმულირების შეთანხმებაზე ხელი აქვს მოწერილი 26 ქვეყანასთან და მოლაპარაკებას აწარმოებს 9 ქვეყანასთან.⁴⁴

ამის გარდა, სამენარმოეო კანონში განხორციელებული ცვლილებების შედეგად შემცირდა მენარმეების საგადასახადო ტვირთი და შემუშავდა საქონლისა და მომსახურების სტანდარტიზაციისა და სერთიფიცირების ახალი კანონი.

ბიზნესის დასაწყებად მკვეთრად შემცირდა ლიცენზიების რაოდენობა. საგადასახადო კოდექსი გამარტივდა და გადასახადების რიცხვი შემცირდა 21-დან 6-მდე. ამის შედეგად, 2003 წლიდან 2008 წლამდე, გადასახადების შემცირების მიუხედავად, საგადასახადო შემოსავლები გაიზარდა დაახლოებით 3-ჯერ.

დერეგულირება გახდა საინვესტიციო პოლიტიკის მთავარი ბერკეტი. რეგულირების ფუნქცია სახელმწიფო სააგენტოებიდან გადაეცა ახალ სააგენტოებს და ინფრასტრუქტურის მომსახურება და კონტროლი სახელმწიფო სექტორიდან გადავიდა კერძო საკუთრებაში.

ისტრუქციონალური ცვლილებები, ინფრასტრუქტურისა და ზოგიერთი მონოპოლიური სექტორის დერეგულირება იყო ლიბერალური ეკონომიკური პოლიტიკის შედეგი, რომელიც მიზნად ისახავდა ბიუროკრატიული ბარიერების მოშლას და მიმზიდველი საინვესტიციო გარემოს შექმნას საქართველოში.

43 კანონის “ინვესტიციების სახელმწიფო მხარდაჭერის შესახებ” ინვესტორი, რომელსაც სურს მიიღოს “განსაკუთრებული მნიშვნელობის ინვესტიციის” სტატუსი, იგი ატყობინებს საქართველოს ხელისუფლებას თავისი გადაწყვეტილების შესახებ და აღწერს საქართველოს ეკონომიკაში ინვესტირების დეტალებს. საქართველოს ხელისუფლება განიხილავს განაცხადს მისი წარდგენიდან ერთი თვის განმავლობაში და ლებულობს შესაბამის გადაწყვეტილებას. განსაკუთრებული მნიშვნელობის ინვესტიციის სტატუსის მინიჭებისას საქართველოს მთავრობასა და ინვესტორს შორის ფორმდება მემორანდუმი, რომლითაც განისაზღვრება ინვესტიციის პირობები. განსაკუთრებული მნიშვნელობის ინვესტიციის სტატუსის მინიჭებისთანავე მემორანდუმით გათვალისწინებული ვალდებულებების შესრულების უზრუნველსაყოფად, საქართველოს მთავრობის გადაწყვეტილებით ინვესტორს შეიძლება დაეკისროს ინვესტიციის განხორციელების საგარანტიო თანხის დეპონირება, რომელიც შეადგენს ინვესტიციის საერთო რაოდენობის 2 პროცენტს, ან შესაბამისი საბანკო გარანტიის წარდგენა. საქართველოს ეროვნული საინვესტიციო სააგენტო არეგისტრირებს განსაკუთრებული მნიშვნელობის ინვესტიციებს.

44 Grow with Georgia, November, 2009. http://www.georgia.gov/pdf/2009_11_24_21_57_26_1.pdf

გარდა ამისა, 2004 წლიდან პრივატიზების პროცესი უფრო ინტენსიური გახდა. საქართველოს მთავრობამ უცხოური ინვესტიციების მოზიდვის მიზნით ეკონომიკის ყველა სექტორში გამოაცხადა პრივატიზება, მათ შორის ენერჯეტიკის, ტრანსპორტისა და კავშირგაბმულობის სფეროში. თითქმის ყველა სახელმწიფო საკუთრებაში არსებული ძირითადი კომპანიები იქნა პრივატიზირებული.

საქართველოში ეკონომიკური საქმიანობის გაუმჯობესებისა და კაპიტალის ნაკადებისა და ტექნოლოგიების შემოდინების მიზნით შეიქმნა **თავისუფალი ინდუსტრიული ზონები**. მათი შექმნა რეგულირდება საქართველოს კანონით “თავისუფალი ინდუსტრიული ზონების შესახებ” და ამ ზონის დაფუძნება, მოწყობა და ფუნქციონირება განისაზღვრება საქართველოს მთავრობის გადაწყვეტილებებით.

ხელისუფლება მიზნად ისახავს საქართველოში ჩამოყალიბდეს “გადასახადებისაგან თავისუფალი ზონა” ინფორმაციული ტექნოლოგიური კომპანიებისათვის ინფორმაციულ ტექნოლოგიებში ინვესტიციების მოზიდვისა და უცხოური კომპანიების ფილიალების დაარსების მიზნით. ხელისუფლების წინადადებით, რომელსაც ამჟამად განიხილავს პარლამენტი, გადასახადებისაგან უნდა განთავისუფლდეს ადგილობრივი კომპანიებიც ინფორმაციულ ტექნოლოგიებში.

საქართველოში უცხოური ინვესტიციების მოზიდვისათვის სპეციალური ინსტიტუტი შეიქმნა. ამჟამად ეკონომიკისა და მდგრადი განვითარების სამინისტრო და მისი სააგენტო საქართველოს ეროვნული საინვესტიციო სააგენტო (GNIA) პასუხისმგებელი არიან უცხოური პირდაპირი ინვესტიციების სტიმულირებას და მოზიდვაზე.⁴⁵

ბიზნესის გამარტივებულ რეგულირებასთან ერთად საქონლის თავისუფალი მოძრაობა, ინფრასტრუქტურულ მომსახურებაზე კერძო მფლობელობა და სახარბიელო საექსპორტო რეჟიმი ეხმარება საქართველოს სოციალურ და ეკონომიკურ სექტორებში საინვესტიციო მიმზიდველობისა და ინვესტიციების გაზრდაში.

გლობალური ფინანსური კრიზისის უარყოფითი გავლენისა და 2008 წელს რუსეთთან საომარი კონფლიქტის გამო პირდაპირი უცხოური ინვესტიციების შემოდენა საქართველოში დაეცა. 2009 წელს პირდაპირი უცხოური ინვესტიციები შემცირდა შემდეგ დარგებში: მრეწველობა - 21.2 პროცენტი, ოპერაციები უძრავი ქონებით - 22.4 პროცენტი, მშენებლობა - 16.0 პროცენტი, ტრანსპორტი და კავშირგაბმულობა - 15 პროცენტი, სოფლის მეურნეობა - 3.4 პროცენტი (დანართი, ცხრილი 18).

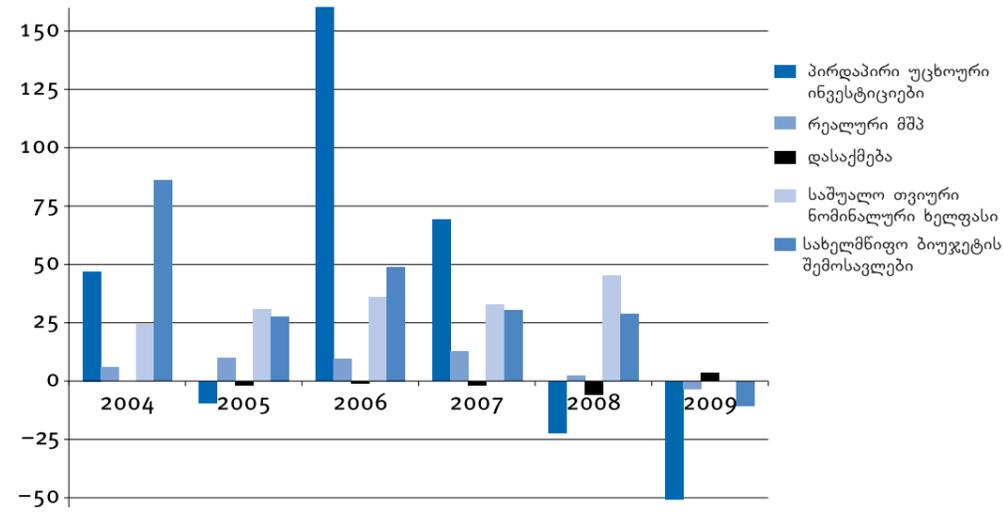
საქართველოში ყველაზე მსხვილი ინვესტიციები დაბანდებული აქვთ არაბეთის გაერთიანებულ ემირატებს, დიდ ბრიტანეთს, პანამას, ნიდერლანდებს და თურქეთს. პირდაპირი უცხოური ინვესტიციების ძირითადი სფეროებია გადამამუშავებელი მრეწველობა, საბანკო, სატრანსპორტო და კავშირგაბმულობის დარგები (დანართი, ცხრილი 19).

პირდაპირი უცხოური ინვესტიციების ზრდასთან ერთად გაიზარდა სახელმწიფო ბიუჯეტის დანახარჯები ჯანდაცვაში და განათლებაში. 2008 წელს 2003 წელთან შედარებით შრომის მწარმოებლურობა გაიზარდა გადამამუშავებელი მრეწველობაში 2.4-ჯერ, საბანკო სექტორში - 1.9 ჯერ, ჯანდაცვაში - 2.2ჯერ და განათლებაში - 2.6 ჯერ. ამ დარგებში გაუმჯობესდა კადრების მენეჯმენტი, შემცირდა შრომის დანახარჯები და გაიზარდა აქტივების მწარმოებლურობა. ამის შედეგად ამაღლდა ადამიანური რესურსების გამოყენების ეფექტიანობაც.

2004-2009 წლებში ინვესტიციების წლიურმა ზრდამ უმაღლეს დონეს მიაღწია 2006 წელს, მაგრამ შემდგომ შემცირდა, თუმცა მას უარყოფითი გავლენა არ მოუხდენია შრომის ანაზღაურების ზრდაზე. ხანმოკლე პერიოდში ინვესტიციების ზეგავლენა საგრძნობი იყო ხელფასებზე (განსაკუთრებით მრეწველობაში), ეკონომიკურ ზრდაზე და სახელმწიფო ბიუჯეტის შემოსავლებზე, თუმცა ამ პერიოდში დასაქმების მაჩვენებლები უცვლელი დარჩა. შრომის ბაზარზე ინვესტიციების ეფექტი შესამჩნევი შეიძლება გახდეს მხოლოდ გრძელვადიან პერიოდში.

45 საქართველოს ეროვნული საინვესტიციო სააგენტო მუშაობს “ერთი სარკმლის პრინციპით” და ეხმარება ინვესტორებს ბიზნესის წარმართვაში, პროექტების განხორციელებაში, ხელისუფლებასთან კავშირის დამყარებაში, ქვეყანაში კაპიტალდაბანდების შესაძლებლობებისა და ინვესტიციებთან დაკავშირებული მარეგულირებელი ნორმებისა და კანონების შესახებ ინფორმაციის მიღებაში. იგი ხელს უწყობს ექსპორტის განვითარებას, ეხმარება მწარმოებლებს ახალი საექსპორტო ბაზრების პოვნაში, ატარებს ბაზრების გამოკვლევას და ექმარება პარტნიორებს, რომლებიც ერთობლივი წარმოების გზით გაზრდიან პროდუქციის ექსპორტს და განავითარებენ საქართველოს სანარმოებს; აწყობს საერთაშორისო კონფერენციებს, ბიზნეს ფორუმებს, სავაჭრო ბაზრობებსა და გამოფენებს. (http://www.investingorgia.org/doing_business/guideline_for_investors).

გრაფიკი 5. პირდაპირი უცხოური ინვესტიციების, მშპ-ს, სახელმწიფო ბიუჯეტის შემოსავლების და დასაქმების დინამიკა (პროცენტული ზრდა წინა წელთან შედარებით)

წყარო: საქართველოს სტატისტიკის ეროვნული სამსახური, www.geostat.ge

ის ფაქტი, რომ 2008 წლამდე საქართველოსთვის დამახასიათებელი იყო მაღალი ეკონომიკური ზრდის ტემპები და შრომის მწარმოებლურობისა და ანაზღაურების ზრდა, მეტყველებს ქვეყნის კონკურენტუნარიანობის გაუმჯობესებაზე. აღმავლობის ეს პერიოდი იყო მოკლე და განპირობებული 2008 წელს საგარეო პოლიტიკური და გლობალური მოვლენებით.

ამავე დროს კონკურენტუნარიანობის ზრდის ბარიერებს შეადგენდა ცხოვრების დაბალი დონე, მცირე დანაზოგები, გაცვეთილი ტექნოლოგიები, მაღალი ენერგოტევალობა,⁴⁶ არაკვალიფიციური სამუშაო ძალის სიჭარბე და არასაკმარისი ინვესტიციები მეცნიერებასა და განათლებაში.

2004-2009 წლებში მთლიანად სახელმწიფო დანახარჯებში სახელმწიფო ხარჯების წილი განათლებაზე შემცირდა 13.1 პროცენტისა და 7.0 პროცენტამდე. ამავე პერიოდში გაიზარდა კერძო ხარჯები და ეს ტენდენცია მოსალოდნელია, რომ გაგრძელდეს მომავალშიც. სახელმწიფო ინვესტიციები მეცნიერულ კვლევებში მკვეთრად შემცირდა. განათლებასა და მეცნიერებას შორის დაფინანსებაში არსებული სხვაობა აფერხებს მაღალკვალიფიციური სამუშაო ძალის მიწოდებას, ახალი ტექნოლოგიების განვითარებას და ინოვაციების დანერგვას სანარმოებში.

დასასრულს უნდა აღინიშნოს, რომ საქართველოში ბიზნესისა და სავაჭრო რეგულირების წესების მოდერნიზაციამ ლიბერალიზაციის მიმართულებით ხელი შეუწყო ქვეყნის საერთაშორისო ეკონომიკური ურთიერთობების, მათ შორის ვაჭრობისა და ინვესტიციების ნაკადების დივერსიფიკაციას. მიუხედავად იმისა, რომ ინვესტიციების ნაკადების შემოდენა მნიშვნელოვნად გაიზარდა, ისეთი ადამიანური ფაქტორები, როგორცაა კვალიფიკაცია, გამოცდილება, განათლება, სამუშაო ძალის გადამზადება და სხვ. არ ვითარდებოდა საკმარისად და წარმოადგენდა ვაჭრობის განვითარების კიდევ ერთ დაბრკოლებას, ხოლო ინვესტიციების ზრდა მხოლოდ რბილ ზემოქმედებას ახდენდა შრომის ბაზრის ცვლილებებზე.

⁴⁶ საქართველოში ენერგო რესურსების წილი წარმოებაში (ენერგოტევალობა) არის 2-ჯერ უფრო მაღალი და ელექტროტევალობა კი - 3-ჯერ მაღალი, ვიდრე ევროპაში. (IEA, Department of Statistics. 2009).

3. ვაჭრობის განვითარების შესაძლებლობები

3.1 ვაჭრობის განვითარების ინსტიტუციონალური ძალისხმევა და დაბრკოლებები

საკანონმდებლო რეფორმები

2005 წლიდან საქართველოში განხორციელდა ინსტიტუციონალური რეფორმები და მიღებული იქნა კანონი „თავისუფალი ვაჭრობისა და კონკურენციის შესახებ“. რეორ-განიზებული იქნა ანტიმონოპოლიური, სტანდარტიზაციის, მეტროლოგიისა და სერტიფიკაციის სამსახურები. გაუქმდა ფასების ინსპექტირების სააგენტოები, ფიტო-სანიტარული მომსახურება შეუერთდა საბაჟო დეპარტამენტს, ხოლო ფიტო-სანიტარული და ვეტერინალური სერტიფიკატები გაუქმდა.

სავაჭრო ბარიერების აღმოფხვრის ერთ-ერთი ღონისძიება იყო **სტანდარტების ლიბერალიზაცია**. პრაქტიკულად, 2006 წლამდე საქართველოში გამოიყენებოდა საბჭოთა კავშირის დროინდელი მოძველებული GOST სტანდარტი. მათ შორის დაახლოებით 26 000 GOST სტანდარტი მხოლოდ რუსულად იყო ხელმისაწვდომი. 2005 წლამდე დაახლოებით 30 ახალი ქართული სტანდარტი იქნა შემოღებული. იმისათვის, რომ საქართველო გადასულიყო ევროპული სტანდარტიზაციის რეჟიმზე, მან უარყო სავალდებულო სტანდარტების მბრძანებლური, ხისტი საკონტროლო სისტემა და ჩამოაყალიბა ინსტიტუციონალური წინაპირობანი და თანამედროვე საკანონმდებლო სისტემა მოქნილი, ნებაყოფლობითი სტანდარტების დანერგვისათვის კერძო სექტორში. ამჟამად, სტანდარტიზაცია არის უმეტესად ნებაყოფლობითი. ნებისმიერ კომპანიას აქვს უფლება განავითაროს იგი დამოუკიდებლად, ჩამოაყალიბოს სპეციფიკური სტანდარტები და დაარეგისტრიროს ისინი მთავრობასთან შეთანხმებით. ასევე ნებაყოფლობითია საერთაშორისო ან რეგიონალურ-ეროვნული სტანდარტების გამოყენება. ეს ქმედებები ხელსაყრელ პირობებს უქმნის კომპანიებს რათა მომავალში სწორად დაინერგონ მარკეტინგული ღონისძიებები პროდუქტის წინსვლისათვის საერთაშორისო ბაზრებზე.

ლიცენზირება, ნებართვები და ქონების რეგისტრაცია. საქართველოში 2005 წლამდე ლიცენზირების და ნებართვების რიცხვი საკმაოდ დიდი იყო, რომელიც გარკვეულწილად საფრთხეს უქმნიდა ქვეყნის ბიზნეს სექტორს. 30 სამთავრობო ორგანიზაცია გამოსცემდა 65 ტიპის ლიცენზიას და ნებართვებს, რაც ერთგვარ ბარიერებს წარმოადგენდა ბაზარზე შეღწევისათვის. ამ დაბრკოლებების გადასალახავად საჭირო იყო ლიცენზირების მიღების პროცედურების გამარტივება.

2005 წელს დამტკიცებული იქნა ლიცენზირების ახალი კანონი და ბიზნესის ლიცენზირების სისტემა დაიხვეწა და გამარტივდა. ბიზნესის დანყებისათვის საჭირო ლიცენზირების და ნებართვების რიცხვი შემცირდა 85 პროცენტით. ადრე არსებული 950 ლიცენზიისა და ნებართვების ნაცვლად მხოლოდ 150 ლიცენზია და ნებართვა დარჩა მოქმედებაში. ეს იყო წინგადადგმული ნაბიჯი ბიზნეს გარემოს გასაუმჯობესებლად. მრავალი მარეგულირებელი ღონისძიება, რომელიც ადრე კორუფციის წყაროს წარმოადგენდა, გაუქმდა. საგრძნობლად შემცირდა ლიცენზირებასთან დაკავშირებული პროცედურები და მათი გაცემის ვადა. ლიცენზირების გამცემ ადმინისტრაციულ დანესებულებას ვალდებული გახდნენ გაეცათ ლიცენზიები 30 დღის განმავლობაში, ხოლო ნებართვები კი 20 - დღის განმავლობაში. ზოგიერთ სფეროში ლიცენზირების გაცემისა და ნებართვების დამტკიცების სავალდებულო დროითი ინტერვალი იყო უფრო მოკლეც.

საგარეო ვაჭრობის დეპარტამენტი და საერთაშორისო ეკონომიკური ურთიერთობების სამსახური საექსპორტო საქონელზე ლიცენზირებასა და საქონლის წარმომავლობის შესახებ სერთიფიკატებს გასცემდა უფასოდ 3 სამუშაო დღის განმავლობაში. ეს კი სარგებლის მომტანი იყო ექსპორტიორებისათვის.

უფრო მეტიც, ლიცენზირების ახალი კანონი მოიცავს იმ ინოვაციებს, რომელიც უკვე ცნობილია ევროპაში. შემოღებული იქნა ბიზნეს ლიცენზირების “ერთი სარკმლის” და “სიჩუმე თანხმობა” პრინციპები. ლიცენზია ავტომატურად ამუშავდება თუ ლიცენზირების სამსახური არ გამოეხმაურება მოთხოვნას განსაზღვრული დროის განმავლობაში.

ინსტიტუტები

ბოლო წლებში სახელმწიფო ინსტიტუტების რესტრუქტურისა და რეგულირების ხარჯების შემცირების შედეგად ბიზნესის ტრანსაქციული დანახარჯი მკვეთრად შემცირდა.

ნებაყოფლობითი სტანდარტიზაციის და სერთიფიცირების უზრუნველყოფის მიზნით შეიქმნა ორი დამოუკიდებელი ინსტიტუტი: სტანდარტიზაციის, ტექნიკური რეგულირებისა და მეტროლოგიის ეროვნული სააგენტო და ეროვნული აკრედიტაციის ცენტრი. დანარჩენი ინსტიტუტები, რომლებიც ნაკლებ ეფექტურნი იყვნენ ვაჭრობის წინსვლაში, მაგალითად სანიტარული და ფიტო-სანიტარული მომსახურება, გაუქმდა.⁴⁷

2005 წელს დაარსდა ქართული ეროვნული აკრედიტაციის ცენტრი (GAC). იგი ახდენს ტესტირებისა და სტანდარტიზაციის ლაბორატორიების, სერთიფიცირების და საინსპექციო სამსახურების აკრედიტაციას. აკრედიტაციის ცენტრის მოღვაწეობა დაფუძნებულია ISO/IEC 17011 საერთაშორისო სტანდარტებზე და იყენებს ტესტირების მეთოდოლოგიურ სტანდარტებს, როგორცაა OIV/ISO სტანდარტს ღვინის ტესტირებისათვის, ISO სტანდარტს წყლის ტესტირებისათვის და ASTM ტექნიკური სტანდარტი მასალებისათვის, პროდუქციისათვის, სისტემებისა და მომსახურებისათვის.

აკრედიტაცია არ არის სავალდებულო, მაგრამ საექსპორტო პროდუქტი ევროპულ ბაზარზე საჭიროებს შესაბამისობის შემოწმებას შეფასების შესაბამისი სამსახურის მიერ. შემოწმება განსაკუთრებით სავალდებულოა ადამიანის ჯანმრთელობის ან გარემოს უსაფრთხოების დაცვის მიზნით და თუ რომელიმე პროდუქტი არ დააკმაყოფილებს აღნიშნულ სტანდარტებს, იგი შესაძლოა ამოღებული იქნას რეალიზაციიდან.

სააკრედიტაციო შეფასებისათვის განეული ხარჯები შესაძლებელია გადახდილი იქნას განმცხადებლის ან აკრედიტირებული სამსახურის მიერ ინვოისის წარდგენის საფუძველზე. მასში შედის სარეგისტრაციო მოსაკრებელი, მომსახურების წლიური გადასახადი, რომელიც განეული იქნა სააკრედიტაციო სამსახურის მიერ და ხარჯები, რომელიც დაკავშირებულია შეფასების ღონისძიებებთან (განმცხადებლის სანყისი შეფასება, სააკრედიტაციო სამსახურის მიერ ხელახალი შეფასება, სააკრედიტაციო სამსახურის ზედამხედველობა და სხვა).

წინააღმდეგობები

ადგილობრივი კომპანიების უმრავლესობა ფოკუსირებულია მხოლოდ პროდუქტის გაყიდვაზე და არა ბაზრის მოთხოვნებზე და საჭიროებებზე. იმის ერთ-ერთი მიზეზი, თუ რატომ ვერ აკმაყოფილებს საქართველო ევროპული სტანდარტების მოთხოვნებს არის საერთაშორისო სერთიფიცირების ლაბორატორიების ნაკლებობა. ლაბორატორიების აკრედიტაციისათვის საჭიროა ინვესტიციები, კვალიფიკაცია და ექსპერტიზის ჩატარების სხვა სათანადო შესაძლებლობები. შესაბამისობის შეფასების დამატებითი სამსახურს ესაჭიროება მაღალკვალიფიციური პერსონალი. საქართველოში ამ სპეციალისტების დეფიციტია, ხოლო საზღვარგარეთ მათი მოზადება კი ძვირადღირებულია. სახელმწიფო მხარს უჭერს ეროვნული აკრედიტაციის ცენტრის საქმიანობას როგორც ფინანსურ, ასევე კვალიფიციური პერსონალის საკითხებში.

საქართველოს მთავრობამ ევროპის კომისიისა და სხვა საერთაშორისო ორგანიზაციების დახმარებით შეიტანა ცვლილებები კანონმდებლობაში, რომელიც აგრო-ბიზნესის სექტორს ავალდებულებს კვების პროდუქტების უსაფრთხოების სტანდარტების დანერგვას. თუმცა, არ არის ბოლომდე გარკვეული თუ კერძო სექტორი როგორ მოახერხებს მის განხორციელებას. მხოლოდ კომპანიების მცირე რაოდენობას შეუძლია საკუთარი სტანდარტების საერთაშორისო სტანდარტებთან შესაბამისობაში მოყვანა. მოსალოდნელია, რომ კანონის მოქმედება გადავადდეს. საკვები პროდუქტების უსაფრთხოების სტანდარტების დანერგვა მოითხოვს პროდუქციის ღირებულებების ზრდის მთელი ჯაჭვის გადახედვას.

ბიზნესმენები თვლიან, რომ ევროპული სტანდარტების შემოღება აუცილებელია შემდეგი მიზეზების გამო: ქართული მინერალური წყლებისათვის საჭიროა ევროპულ დირექტივებთან შესაბამისი ტექნიკური ბაზის შექმნა; იგი ხელს შეუწყობს მცირე და საშუალო მენარმეებმა უზრუნველყონ მაღალხარისხიანი პროდუქციის წარმოება; გაუმჯობესდეს

47 სანიტარული და ფიტო-სანიტარული მომსახურების გაუქმებამ, შეამცირა ბიზნესის ხარჯები, მაგრამ ამავე დროს საკამათო დარჩა საქართველოში საზოგადოებრივი ჯანმრთელობის, კვების უსაფრთხოებისა და სავაჭრო პროდუქციის საკითხი.

მარკეტინგი და მენეჯმენტი; ნორმატიული დოკუმენტის შექმნა აუცილებელია იმისათვის, რომ თავიდან იქნეს აცილებული პროდუქციის და დისტრიბუციის ფალსიფიცირება, მიხედვს ევროპული ტექნიკური ნორმების დამკვიდრება საქართველოს კანონმდებლობაში.⁴⁸

ცხადია, რომ ტექნიკური რეგულირება, სტანდარტებისა და შესაბამისობის შეფასების პროცესი მიზნად ისახავს საქართველოს კანონმდებლობა და კვების უსაფრთხოების სისტემა დაუახლოვდეს ევროპულ ტექნიკურ რეგულირებას, მის სტანდარტებსა და შესაბამისობის შეფასების პროცედურებს. სანიტარული და ფიტო-სანიტარული ზომები მიზნად ისახავს პრიორეტიულ დარგებში კანონმდებლობის თანდათან დაახლოებას ვაჭრობის ლიბერალიზაციას მოთხოვნებთან. საბოლოო ჯამში ფიტო-სანიტარული და ვეტერინარული შეთანხმება ხელს შეუწყობს ვაჭრობის გაფართოებას.

ღრმა და ყვლისმომცველი თავისუფალი სავაჭრო შეთანხმების (DCFTA) თვალსაზრისით, საქართველოს მთავრობამ შემოიღო ტექნიკური სავაჭრო ბარიერებისა (TBT) და კონკურენციისა და კვების უსაფრთხოების (SPS) სტრატეგიები.⁴⁹ ეს სტრატეგიები შესაბამის დარგებში რეფორმების განხორციელების საბაზისო გეგმაა, რომელიც აუცილებელია საქართველოსა და ევროკავშირის შორის ღრმა და ყვლისმომცველი თავისუფალი სავაჭრო შეთანხმების (DCFTA) შესახებ მოლაპარაკებისათვის.

საქართველოს მთავრობის მიერ დაგეგმილი და ევროკავშირის კომისიის მიერ მონონებული მთავარი დოკუმენტი ტექნიკურ სავაჭრო ბარიერებზე (TBT) არის “სტანდარტიზაციის, აკრედიტაციის, შესაბამისობის შეფასების, ტექნიკური რეგულირების, მეტროლოგიისა და საკანონმდებლო რეფორმების პროგრამა”.

ამ დოკუმენტის მიზანია შექმნას წინასწარი პირობები ტექნიკური სავაჭრო ბარიერების შემდგომი შემცირებისათვის, დანერგოს თანამედროვე ტექნიკური რეგულირება და ხარისხიანი ინფრასტრუქტურის სისტემა, უზრუნველყოს ადამიანის ჯანმრთელობა და გარემოს დაცვა. ამ დოკუმენტის სხვა მიზანია, ევროკავშირის კომისიის შეხედულებების გათვალისწინება და საქართველოს მზადყოფნა ღრმა და ყვლისმომცველი თავისუფალი სავაჭრო შეთანხმების (DCFTA) შესახებ მოლაპარაკებისათვის ევროკავშირთან.⁵⁰

დოკუმენტი ასახავს მთავარ პრინციპებს და განსაზღვრავს ტექნიკური რეგულირების, ხარისხიანი ინფრასტრუქტურის, საერთაშორისო ორგანიზაციებში ინტეგრაციის, ბაზრის ზედამხედველობის, პროდუქტების უსაფრთხოების, პრიორიტეტულ სექტორებში გლობალური მიდგომების, შესაბამისობის შეფასების ინფრასტრუქტურის, სტანდარტიზაციის, მეტროლოგიის განვითარების მიმართულებებს, გამონეგებს, მიზნებს, მეთოდებსა და სტატუსს.

კვების პროდუქტების უსაფრთხოების სფეროში ევროკავშირისა და საერთაშორისო სტანდარტებთან საქართველოს სამართლებრივი და ინსტიტუციონალური სტრუქტურების შემდგომი ჰარმონიზაციის მიზნით საქართველოს ხელისუფლებამ შეიმუშავა “ყოვლისმომცველი სტრატეგია და საკანონმდებლო მიახლოების პროგრამა სურსათის უვნებლობის სფეროში”.⁵¹ ევროკავშირის კომისიის რეკომენდაციების საფუძველზე მიღებული ეს დოკუმენტი გახდა მთავრობისა და კერძო სექტორის მოქმედების სახელმძღვანელო როგორც მოკლევადიან, ასევე გრძელვადიან პერიოდში. იგი ორიენტირებულია კვების პროდუქტების უსაფრთხოების სისტემის ჩამოყალიბებაზე, ოფიციალური მაკონტროლებელი სისტემის დაარსებაზე, ხელისუფლებისა და საბაზრო ინსტიტუტების საჭიროებების გამოვლენაზე, საქართველოს კანონმდებლობის დაახლოებაზე ევროკავშირის კანონმდებლობასთან და მათი განხორციელების შესაძლებლობების გაზრდაზე.

3.2 ვაჭრობის ხელშეწყობის ინფრასტრუქტურა

ინფრასტრუქტურა

საქართველოს შეფარდებითი უპირატესობა მისი გეოგრაფიული მდებარეობაა. იგი განთავსებულია ორ კონტინენტს შორის, აქვს ორ პორტი შავ ზღვაზე (ფოთი და ბათუმი) და ბორნით დაკავშირებულია უკრაინასთან, რუმინეთთან, რუსეთთან და ბულგარეთთან. ხუთი ქართული აეროპორტიდან ორი არის საერთაშორისო. მის ტერიტორიაზე გადის

48 EPF Newsletter, Eurasia Partnership foundation, http://www.epfound.ge/index.php?article_id=44&clang=0

49 <http://www.geplac.ge/eng/>

50 <http://www.geplac.ge/newfiles/TBT%20Strategy.pdf>

51 http://www.geplac.ge/newfiles/Food_Safety_Strategy.pdf

საერთაშორისო გაზისა და ნავთობის მილსადენი, რომელიც ერთმანეთს აკავშირებს ცენტრალურ აზიასა და კასპიის ზღვას დასავლეთ ევროპასთან.

საქართველოში არსებობს სამი თავისუფალი ინდუსტრიული ზონა, სადაც საერთაშორისო კომპანიებმა შეიძლება თავისუფლად წარმართონ ბიზნესი. ზონების მთავარი მიზანია ვაჭრობის ლოჯისტიკის გაუმჯობესება საქართველოში.

სავაჭრო ლოჯისტიკის მიხედვით, რომელიც მოიცავს ინფრასტრუქტურის ისეთ სფეროებს, როგორცაა ტრანსპორტირება, სასაწყობო მეურნეობა, ტვირთის განთავსება, განაწილება, საგადასახადო სისტემა და სხვ., საქართველო 93-ე ადგილზეა 155 ქვეყანას შორის (51.8 პროცენტი). ეს მაჩვენებელი მაღალია რუსეთზე, უკრაინაზე, ბელარუსიაზე, მაგრამ ჩამორჩება ცენტრალური აზიის ქვეყნებს თურქმენეთისა და ტაჯიკეთის გამოკლებით.⁵²

ვაჭრობის მსოფლიო ორგანიზაციისთან აღებული ვალდებულების შესაბამისად საქართველოს საკმაოდ ლიბერალური საინვესტიციო რეჟიმი აქვს მომსახურების სფეროში, კერძოდ: საბანკო და სადაზღვევო სფეროში, ვაჭრობის უსაფრთხოებაში, სამართლებრივ მომსახურებაში და სხვა. არ არსებობს არავითარი შეზღუდვები უცხოური ვალუტით ოპერაციებში.

მიუხედავად ბიზნეს რეფორმებისა, ჯერ კიდევ ბევრი რამ არის საჭირო ინფრასტრუქტურის გასაუმჯობესებლად, რომელიც პირდაპირ გავლენას მოახდენს ფირმების კონკურენტუნარიანობაზე, გააუმჯობესებს მენარმეთა მომსახურებას და ასევე გაზრდის საოჯახო მეურნეობების შემოსავალს.

ამჟამად გადაზიდვებს უკავიათ საქართველოს მშპ-ს დაახლოებით 9.4 პროცენტი და დასაქმებულია 500 ათასზე მეტი ადამიანი. იგი არის საქართველოში ერთ-ერთი ყველაზე მზარდი დარგი. 2009 წელს მთელი უცხოური ინვესტიციების 20.2 პროცენტი მიმართული იყო ამ სფეროსკენ, რაც აისახა კიდევ მისი ზრდის პოტენციალზე. 2009 წელს საქართველოს აეროპორტების, საზღვაო პორტების, სარკინიგზო და საგზაო სისტემებით 103.4 მილიონი მეტრული ტონა ტვირთი და 624.7 მილიონი მგზავრი იქნა გადაყვანილი.⁵³ თუმცა, მიუხედავად ტრანსპორტირებისათვის ხელსაყრელი ადგილმდებარეობისა, გადაზიდვების ღირებულება მაინც მაღალი დარჩა.⁵⁴

ქართველი მენარმეებისათვის გადაზიდვები არის პრობლემატური, განსაკუთრებით სოფლის მეურნეობის დარგში. სასოფლო-სამეურნეო კომპანიები ახორციელებენ ექსპორტს ევროპაში ძირითადად ნოემბრიდან თებერვლამდე, იმ პერიოდში, როდესაც ეს ქვეყნები არახელსაყრელი კლიმატური პირობების გამო ვერ აწარმოებენ საკუთარ პროდუქციას. თვიურად 60 ტონა ცოცხალი მწვანილი, რომელიც დამზადებულია დაახლოებით 800 ადგილობრივი ფერმერის მიერ, ტრანსპორტირდება სატვირთო ავტომობილებით.

სარკინიგზო სისტემის მოდერნიზება, გზების რეაბილიტაცია, საწყობების მშენებლობა და სხვა ინფრასტრუქტურის განვითარება გაზრდის ტვირთის გადაზიდვებს. სამომავლოდ დაგეგმილია TRACECA (სატრანსპორტო დერეფანი “ევროპა-კავკასია-აზია”) დერეფნის მთლიანი რეაბილიტაცია, ეროვნული გზების აღდგენა, ეროვნული სარკინიგზო სისტემის რეაბილიტაცია და გაფართოება, ტვირთის სატრანზიტო შესაძლებლობების განვითარება ბათუმის, ხულოვის და ფოთის პორტებში, ბორნით გადაზიდვების რეაბილიტაცია უკრაინასთან, რუმინეთთან, რუსეთთან და ბულგარეთთან, ბაქო-თბილისი-ახალქალაქი-ყარსი სარკინიგზო სტრატეგიული ხაზის მშენებლობა, ქართული და თურქული სარკინიგზო სისტემის ინტეგრაცია. ყოველივე ეს დადებითად აისახება ბიზნესზე, საგრძნობლად გაზრდის სატრანსპორტო ინფრასტრუქტურას და შეამცირებს გადაზიდვის ხარჯებს.

52 ეს მაჩვენებელი ასახავს საბაჟო პროცესის ეფექტიანობას, ტრანსპორტირებასთან დაკავშირებულ ინფრასტრუქტურასა და ვაჭრობის ხარისხს, კონკურენტუნარიანი ფასების დაწესების სიმარტივეს გადაზიდვებზე, კომპეტენტურობას და ლოჯისტიკური სერვისების ხარისხს, ტვირთის გამოგზავნაზე მეთვალყურეობას, ტვირთის გრაფიკის მიხედვით მიღების სიზშირეს. (Connecting to Compete: Trade Logistics in the Global Economy. The Logistics Performance Index and Its Indicators.(2010). World Bank. Available from http://sitere-sources.worldbank.org/INTTLF/Resources/LPI2010_for_web.pdf)

53 Invest in Georgia. National investment agency. www.investingorgia.org/?key_sectors/main/77/transportation_

54 საქართველოში ინფრასტრუქტურაზე დანახარჯების შესახებ არ არსებობს განსაკუთრებული კვლევა, მაგრამ ემპირიულად აშკარაა, რომ საჭირო მოგზაურობა თბილისიდან საერთაშორისო ევროპულ აერო-პორტამდე ღირს 1.5-2-ჯერ უფრო მეტი, ვიდრე მოგზაურობა ევროპის შიგნით იგივე მანძილზე.

საზღვრის გადაკვეთის დანახარჯები

როგორც ზემოთ ავლინებთ, ბოლო ორი წლის განმავლობაში საქართველოში განახორციელდა რადიკალური ღონისძიებები სავაჭრო ბარიერების შემცირების მიზნით. დამოუკიდებელ სახელმწიფოთა თანამეგობრობის ქვეყნებისათვის დამახასიათებელია მაღალი სასაზღვრო და ტრანსპორტირების ხარჯები, ასევე ისეთი დანახარჯები, რომლებიც დაკავშირებულია კონტრაბანდის, ბიუროკრატიის, კორუფციის და დრომოჭმული სატრანსპორტო ინფრასტრუქტურის არსებობასთან. საქართველოში საგრძნობლად შემცირდა ყველა ადმინისტრაციული ხარჯი. ამჟამად საქართველოდან ექსპორტირებული და იმპორტირებული ყველა ტვირთის განაწილება ხდება საზღვრებთან. ყველა სასაზღვრო ხარჯი მოიცავს გადაზიდვების, საქონლის ჩამოტვირთისა და დატვირთვის, საწყობში განთავსების ხარჯებს. ექსპორტ-იმპორტის პროცედურები და მათთან დაკავშირებული ხარჯები არ არის მაღალი.⁵⁵

უფრო მეტიც, საბაჟო და საგადასახადო რეფორმებმა რადიკალურად შეამცირა ბიზნესთან დაკავშირებული ხარჯები. მაგალითად, ღვინის წარმოებისათვის საჭირო სხვადასხვა მასალები (ბოთლები, ეტიკეტები, ყუთები, საცობები და სხვა) არის იმპორტი, რომლებიც ადრე არსებული საბაჟო წესების თანახმად, განთავისუფლებული იყო საბაჟო გადასახადისაგან თუ ისინი გამოყენებული იქნებოდა საექსპორტო პროდუქციის წარმოებისათვის 6 თვის განმავლობაში. თუ ამ პერიოდის განმავლობაში პროდუქტის ექსპორტი არ განხორციელდებოდა, მენარმეები ვალდებული იყვნენ გადაეხადათ საბაჟო გადასახადი. საბაჟო წესები აიძულებდა ბიზნესმენებს იმპორტი მცირე მოცულობით განეხორციელებინათ, რაც მათი ბიზნესის ნაკლებად მიმზიდველს ქმნიდა და დროს და ფინანსური თვალსაზრისით კი ზრდიდა ხარჯებს. ახალი საგადასახადო კოდექსის მიხედვით, იმპორტირებული საქონლის გამოყენების პერიოდი გახანგრძლივდა 12 თვით და ზოგიერთ საქონელზე კი - 2 წლით. ამით იმპორტიორთა ტრანსაქციული ხარჯები საგრძნობლად შემცირდა

ცხრილი 15. საბაჟო ვაჭრობა შიდასაზღვრო, 2010

რეგიონი ან აკონომიკა	ექსპორტირებისათვის საჭირო დოკუმენტები (რაოდენობა)	ექსპორტირების დრო (დღე)	ექსპორტირების ღირებულება (აშშ დოლარი ერთ კონტაინერზე)	იმპორტირებისათვის საჭირო დოკუმენტები (რაოდენობა)	იმპორტირების დრო (დღე)	იმპორტირების ღირებულება (აშშ დოლარი ერთ კონტაინერზე)
აღმოსავლეთ ევროპა და ცენტრალური აზია	6.4	26.7	1651.7	7.6	28.4	1845.4
სომხეთი	3	13	1665	6	18	2045
აზერბაიჯანი	9	43	2980	14	46	3480
საქართველო	4	10	1329	4	13	1316
რუსეთი	8	36	1850	13	36	1850
თურქეთი	7	14	990	8	15	1063
უკრაინა	6	31	1560	8	36	1580

წყარო: <http://www.doingbusiness.org/ExploreTopics/TradingAcrossBorders/?direction=Desc&sort=0>

ინვესტირებისა და ფინანსური თავისუფლების ინდექსი ასახავს საინვესტიციო გარემოს პირობებს. საქართველოში ინვესტირებისათვის არსებობს უფრო ხელსაყრელი გარემო, ვიდრე დამოუკიდებელ სახელმწიფოთა თანამეგობრობისა და ცენტრალური და აღმოსავლეთ ევროპის ქვეყნებშია, სომხეთის, ესტონეთის და ლატვიის გარდა. ეს ინდიკატორები გამოხატავენ შრომის, წარმოების, მოხმარებისა და ინვესტირების ფუნდამენტალურ უფლებებს და მიუთითებს, თუ რამდენად თავისუფალია სამუშაო ძალის, კაპიტალისა და საქონლის მოძრაობა.

55 ეს ემპირიული შეფასება ემყარება მსოფლიო ბანკის 2010 წლის მოხსენებას “ბიზნესის კეთების” შესახებ, რომლის თანახმად, საქართველომ სავაჭრო ვაჭრობაში 85 ადგილიდან გადაინაცვლა 30-ე ადგილზე მსოფლიოს 183 ქვეყანას შორის. <http://www.doingbusiness.org/ExploreTopics/TradingAcrossBorders/>

ცხრილი 16. ეკონომიკური თავისუფლების ინდექსები

კვათახან	2009 წელს	პიკინის თავისუფლება	ვაჭრობის თავისუფლება	ფიზიკალური თავისუფლება	სამთავრო-სარეგულაციო	მონეტარული თავისუფლება	საინვესტიციო თავისუფლება	ინვესტირების თავისუფლება	კონსპირაციის უფლება	კორუფციის თავისუფლება	შრომის თავისუფლება
სომხეთი	69.2	83.4	80.5	89.3	90.9	72.9	75	70	30	29	70.6
აზერბაიჯანი	58.8	74.6	77.1	79.5	77.5	62.7	55	40	20	19	82.5
ესტონეთი	74.7	83.1	87.5	80.2	62.2	71.1	90	80	80	66	47.0
საქართველო	70.4	87.9	89	89.1	65.3	70.2	70	60	40	39	93.7
ლატვია	66.2	72.9	87.5	82.7	57.4	67.0	80	50	55	50	59.1
რუსეთი	50.3	52.2	68.4	82.3	66.5	62.6	25	40	25	21	59.6
თურქეთი	63.8	68.9	86.4	78.1	82.9	70.0	65	50	50	46	41.1
უკრაინა	46.4	38.7	82.5	77.9	41.1	61.1	20	30	30	25	57.7

წყარო: <http://www.heritage.org/index/>

ფინანსური მომსახურება

საბანკო სექსის აღებასთან დაკავშირებული სირთულეები, მიუხედავად საბანკო მომსახურების მკვეთრი და სწრაფი ზრდისა, ბიზნესის ჯერ კიდევ მნიშვნელოვან ეკონომიკური ბარიერს წარმოადგენს. მაღალი საპროცენტო განაკვეთები 17-25 პროცენტის ფარგლებში უცვლელი რჩება წლების განმავლობაში. მცირე და საშუალო მენარმეების უმრავლესობას და მსხვილი კომპანიების ნახევარზე მეტს არასდროს არ აუღიათ ბანკებიდან კრედიტი.⁵⁶

ამჟამად საქართველოს საბანკო სექტორში დადებით ცვლილებები შეინიშნება. მათ შორის აღსანიშნავია 2006 წელს საკრედიტო ინფორმაციის ბიუროს შექმნა, რომელიც ეხმარება ბანკებს რისკების შეფასებაში. ფინანსური კრიზისის დაწყების შემდეგ საკრედიტო ბიუროში 250 000-ზე მეტი ადამიანის რეგისტრირება მოხდა გადაუხდელების გამო. სექსის დაფარვის მიზნით მოვალეები იძულებულნი არიან გაყიდონ თავიანთი უძრავი ქონება.

მაღალმა საპროცენტო განაკვეთმა და მკაცრმა საკრედიტო პირობებმა გააუარესა სოციალური გარემო და უარყოფითად იმოქმედა ჰუმანურ განვითარებაზე.

საქართველოში არსებობს 38 საკრედიტო კავშირი, რომლებიც სექსს გასცემენ სასოფლო-სამეურნეო სფეროში და მცირე საფინანსო კომპანიები, რომლებიც აკრედიტებენ მცირე და საშუალო მენარმეებს. ეს ფონდები თავიანთი მცირე სახსრების (სულ დაახლოებით 4-5 მილიონი ლარი) გამო ვერ ზემოქმედებენ ბიზნეს გარემოს გაუმჯობესებაზე.

რეფორმების პროცესში ერთ-ერთი პროგრესული ნაბიჯი იყო საქართველოს ბანკებისათვის კორპორაციების მართვის უფლების მიცემა. ბოლო წლებში მათ დაიწყეს სადაზღვევო და სააქციო კომპანიებთან გაერთიანება. ამ მოდელით ბანკებსა და ფირმებს შორის მყარდება ისეთი კავშირი, რომელიც უზრუნველყოფს ბანკების კონტროლს კომპანიებზე. ბანკები გამოდიან კრედიტორებისა და აქციონერების როლში და ახორციელებენ ფირმის მენეჯმენტის მონიტორინგს. ასევე, საჭიროების შემთხვევაში, მათ შეუძლიათ ჩაერიონ მათ საქმიანობაში ჩავარდნების თავიდან აცილების მიზნით.

2009 წლის ბოლოს საქართველოში 14 **სადაზღვევო კომპანია** არსებობდა. აქედან ექვსს გააჩნდა რეგისტრირებული საპენსიო სქემა და მხოლოდ სამი იყო აქტიური. საბანკო სფეროს მსგავსად, სადაზღვევო ბაზარი არის მაღალკონცენტრირებული და ყველა სადაზღვევო პროდუქტის 80 პროცენტი შეთავაზებულია მხოლოდ ხუთი კომპანიის მიერ.

2009 წელს **სამედიცინო დაზღვევა** სადაზღვევო საქმიანობის ყველაზე ძირითადი სფერო იყო. იგი მოიცავდა სადაზღვევო საქმის 80 პროცენტზე მეტს. სხვა სფეროებია სატვირთო ავტომობილების დაზღვევა, საავიაციო რისკების დაზღვევა, ტვირთის დაზღვევა, ინდივიდუალური შემთხვევების დაზღვევა, საზღვაო რისკების დაზღვევა, ქონების დაზღვევა, საკრედიტო დაზღვევა და სხვა.

საქართველოში **საფონდო ბირჟა** არის მცირე მასშტაბის და მოიცავს მთლიანი ფინანსური შუამავლობის ერთ პროცენტზე ნაკლებს. როგორც ჩანს, საქართველოს ფინანსურ სექტორში მისი როლი კვლავ უმნიშვნელო დარჩება.

ადამიანური რესურსები

“ვარდების რევოლუციამდე“ დასაქმების ინსტიტუტები ვერ უზრუნველყოფდნენ მუშაკების გადამზადებას და კვალიფიციური სამუშაო ძალის მიწოდება, რაც აუცილებელი იყო საწარმოების რესტრუქტურისა და განვითარებისთვის. დღეს ეს ვითარება სრულიად შეცვლილია.

ზოგადად საწარმოების სტრატეგია თავიანთი კადრების კვალიფიკაციის ამაღლების საქმეში, განსხვავებულია. ის საწარმოები, სადაც მცირერიცხოვანი სამუშაო ძალა დასაქმებული, ნაკლებად არიან დაინტერესებული კადრების გადამზადებაში, ვიდრე ის საწარმოები, სადაც დიდი რაოდენობით მუშახელია დასაქმებული (მანქანათმშენებლობა, მსუბუქი მრეწველობა). კადრების შემცირება ძირითადად დაბალკვალიფიციური სამუშაო ძალის განთავისუფლების ხარჯზე ხდება.⁵⁷

56 საქართველოს ეროვნული ბანკის მონაცემები
 57 Kozarzewski P., Pykovich S., Synitsina I., (2002). Problems of Privatizing Enterprises in Georgia. CASE – Centre for Social and Economic Research, Studies&Analyses. No. 243, Warsaw .pp.56.

განთავისუფლებული სამუშაო ძალა არის დაუცველი. არ არსებობს არცერთი დანესებულება, რომელიც დაიცავს მათ უფლებებს. მოსალოდნელია, რომ მომავალში მიმდინარე საგანმანათლებლო რეფორმები უფრო მეტად გაზრდის ადამიანური კაპიტალს.

ამჟამად, საქართველოში უცხოური ინვესტიციების ზრდასთან ერთად უცხოური ფირმებისაგან შემოტანილი და დანერგილი იქნა მენეჯერული ცოდნა, თუმცა ზოგიერთ სექტორში ეს პრაქტიკა მაინც შეზღუდულია.

ზოგადად, სამენარმეო სტრატეგია შრომის ბაზარზე ჯერ კიდევ პასიურია. მათი მთავარი სტრატეგიაა სამუშაო ძალის რაციონალიზება და დასაქმებული მუშაკების ადაპტირება სამუშაო პირობებისადმი. სამუშაო ძალის პოტენციალური შესაძლებლობების გამოყენებასთან დაკავშირებით რადიკალურ ცვლილებებს მენარმეები მხოლოდ უახლოეს მომავალში გეგმავენ.⁵⁸

გლობალურ ბაზრებზე კონკურენტუნარიანი გარემოს პირობებში ქართული კომპანიები აწყდებიან ისეთ პრობლემებს, რომლებიც დაკავშირებულია ბაზრის კვლევასთან, საბაზრო უნარ-ჩვევების ნაკლებობასთან და სხვა. ამავე დროს ქართული კომპანიებს მცირე შესაძლებლობა გამოიყენონ სოცილური ქსელი არის პარტნიორებთან კონტაქტის ერთ-ერთი ბარიერი. ერთ-ერთმა ქართულმა საიტმა, "Financials"-მა, ჩაატარა ონლაინ დაკვირვება და გამოკითხვა ნამყვანი ქართული კომპანიების უმრავლესობა, თუ რამდენად იყენებენ ისინი ინტერნეტს და სოციალურ ქსელის ვებ-საიტებს საგარეო ურთიერთობების დამყარებაში. მათი უმრავლესობა ჩაიჭრა ამ კითხვებზე პასუხის გაცემისას და აღნიშნა, რომ ისინი არ იცნობენ ინტერნეტის უპირატესობებს.⁵⁹

ცხადია, რომ არსებობს ვაჭრობის გაღრმავების სერიოზული შესაძლებლობები და ეკონომიკური ურთიერთობების გაფართოების პირობები გლობალურ მსოფლიოსა და საქართველოს შორის. სავაჭრო შესაძლებლობების განვითარებამ, თანამედროვე მენეჯერული უნარ-ჩვევებით ქართველი მწარმოებლების შეიარაღებამ, ინფრასტრუქტურის ტექნოლოგიურ განახლებამ და სხვა პრაქტიკული ღონისძიებების განხორციელებამ შესაძლებელია პოზიტიური ცვლილებები შეიტანოს ვაჭრობის განვითარებაში.

გლობალურ ბაზარზე მონაწილეობისათვის საჭიროა არა მხოლოდ პროდუქციის წარმოების, არამედ მენეჯმენტის გაუმჯობესებაც. მთავარი მიზანია საწარმოები გახდეს გლობალური ღირებულების ჯაჭვის რგოლი. ამის მისაღწევად საწარმოებს სჭირდებათ ეფექტური ლოჯისტიკის მშენებლობაში მხრდაჭერა და საჭირო ინფრასტრუქტურის, ხელისშემწყობი ინსტიტუციონალური გარემოს და აუცილებელი ბიზნეს მომსახურების განვითარება. სამრეწველო ასოციაციებთან კოოპერაცია, ასევე სამთავრობო სააგენტოებთან ურთიერთობა, ტრენინგები და საკონსულტაციო ინსტიტუტებთან თანამშრომლობა შესაძლებელს გახდის საწარმოები ჩაერთონ გლობალური ღირებულების ჯაჭვში და გაზარდონ ქართული კომპანიების საერთაშორისო ბაზრებში შეღწევის შანსი.

58 იქვე გვ. 85
59 Chkhikvadze K., (2009). Study Shows Georgian Companies Not Using Social Networking. Finchannel, 09 September, 2009. Available from http://www.finchannel.com/Main_News/Geo/51442_Study_Shows_Georgian_Companies_Not_Using_Social_Networking/.

ვაჭრობისა და სინკრეტიციზმის გარემოს მთავარი მახასიათებელი საქართველოში

<p>სიძლიერე</p> <ul style="list-style-type: none"> • პოლიტიკური და ლიბერალური ეკონომიკური რეფორმები • მიმზიდველი მაკროეკონომიკური გარემო • კონკურენტუნარიანი და ლიბერალური სავაჭრო რეჟიმი • ლიბერალური საგადასახადო კოდექსი • გამარტივებული საბაზო რეჟიმი • ვაჭრობის არანაირი რაოდენობრივი შეზღუდვა • საქონლის უმრავლესობაზე ნულოვანი ტარიფი • ლიცენზირების პროცედურებისა და მოთხოვნების გამარტივება • განახლებული ბიზნეს ლიცენზირების სისტემა • ტექნიკური რეგულირების სისტემის რეფორმირება • შრომის დაბალი ღირებულება • განათლების ხელმისაწვდომობა • ჯანდაცვის ხელმისაწვდომობა 	<p>სისუსტე</p> <ul style="list-style-type: none"> • ნაკლებ დივერსიფიცირებული სავაჭრო სტრუქტურა • საშინაო ბაზარზე სტანდარტების სუსტად გამოყენება • განუვითარებელი ინფრასტრუქტურა • განუვითარებელი მცირე და საშუალო მენარმეობა • ლოჯისტიკის ღირებულება, განუვითარებული ტექნოლოგია • მცირე დანაზოგები, სარგებლის მაღალი განაკვეთი • დაბალკვალიფიციური სამუშაო ძალა • სიღარიბის დონე • უმუშევრობის მაღალი დონე • ადამიანის უფლებების დაცვა • გარემოს რეგულირება • იძულებით გადაადგილებული მოსახლეობის ზრდა
<p>შესაძლებლობანი</p> <ul style="list-style-type: none"> • მიმდინარე ინსტიტუციონალური რეფორმები • სტრატეგიული გეოგრაფიული ადგილმდებარეობა • სახელმწიფო საკუთრების პრივატიზება • ვაჭრობის მსოფლიო ორგანიზაციის წევრობა 2000 წლიდან. • GSP+ სქემა • თავისუფალი სავაჭრო შეთანხმება მრავალ ქვეყანასთან • ინფრასტრუქტურისა და ლოჯისტიკის პროექტები • მოლაპარაკება ევროპასთან თავისუფალ ვაჭრობაზე და ვიზის გაუქმებასთან დაკავშირებით • თავისუფალი ინდუსტრიული ზონების შექმნა 	<p>საფრთხეები</p> <ul style="list-style-type: none"> • გლობალური ფინანსური კრიზისი • რუსეთთან პოლიტიკური ურთიერთობის გამწვავება • ინვესტიციების შემოდინების შემცირების რისკები • მიმდინარე ანგარიშის დეფიციტი • ეროვნული ვალუტის მერყეობა

და ბოლოს, ამჟამად ქვეყანაში ეკონომიკური ზრდა საგრძნობლად დამოკიდებულია ეროვნული ეკონომიკის დივერსიფიკაციის უნარზე. უცხოური ბაზრების მგრძობელობა და მოთხოვნა ქართულ პროდუქციაზე არის მკვეთრად განსხვავებული. ახალ საბაზრო მოთხოვნებთან ადაპტაციის შედეგად საქართველომ უნდა შეძლოს საერთაშორისო სტანდარტებთან შესაბამისობაში წარმოებული საქსპორტო საქონლის მდგრადი ზრდა.

მნიშვნელოვანია ის ფაქტი, რომ საქართველოს მთავრობა ევროკავშირთან თავისუფალი სავაჭრო შეთანხმებისა და ვიზის გაუქმების თაობაზე მოლაპარაკებების პროცესში აგრძელებს სტრატეგიის მომზადებას და ვაჭრობაში ტექნიკური ბარიერების პროგრამის განხორციელებას. ამ პროგრამის მიხედვით სხვადასხვა ცვლილებები განხორციელდება აკრედიტაციის, სტანდარტიზაციის სფეროებში და საკანონმდებლო დონეზე სხვა მნიშვნელოვანი ზომები იქნება მიღებული იმისათვის, რომ მოხდეს ევროპული ბაზრის მოთხოვნებთან დაახლოება.

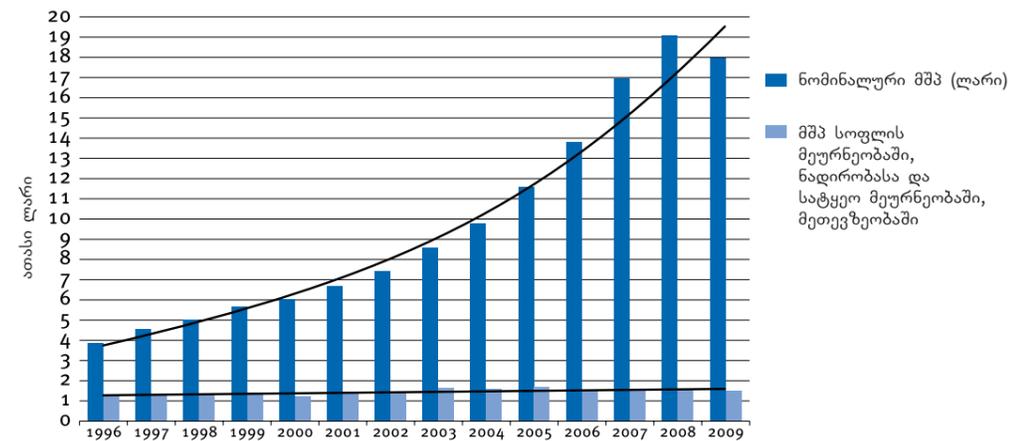
4. პირველ დარგებში ვაჭრობის გავლენა ჰუმანურ განვითარებაზე

4.1 სოფლის მეურნეობა და კვების მრეწველობა

სოფლის მეურნეობა არის საკვანძო სექტორი საქართველოს ეკონომიკაში. მოსახლეობის ნახევარზე მეტი ცხოვრობს სოფლად და ფერმერები შეადგენენ მთლიანი საშუალო ძალის თითქმის ნახევარს. კლიმატური პირობები ქმნის სასურველ გარემოს ერთნაირი და მრავალნაირი კულტურებისათვის. თუმცა ეს სექტორი განიცდის მრავალ სტრუქტურულ სირთულეებს.

1990-2009 წლებში საშუალო წლიური მოსავალი ცვალებადი იყო და დაღმასვლის ტენდენცია ჰქონდა. ამ პერიოდში სოფლის მეურნეობის წილი მშპ-ში თანდათანობით მცირდებოდა და 2009 წელს მიაღწია 9.6 პროცენტს, მაშინ როდესაც ეს მაჩვენებელი 1996 წელს შეადგენდა 34.1 პროცენტს. 2003-2009 წლებში ნომინალური მშპ საშუალოდ გაიზარდა 13.7 პროცენტით, ხოლო სოფლის მეურნეობაში ზრდა შეადგენდა 0.8 პროცენტს. 1990 წლიდან სოფლის მეურნეობის სექტორი შრომის უცვლელი მწარმოებლურობის შედეგად ძალიან ნელა ვითარდებოდა.

გრაფიკი 6. მთლიანი მშპ და მშპ სოფლის მეურნეობაში

წყარო: საქართველოს სტატისტიკის ეროვნული სამსახური, www.geostat.ge

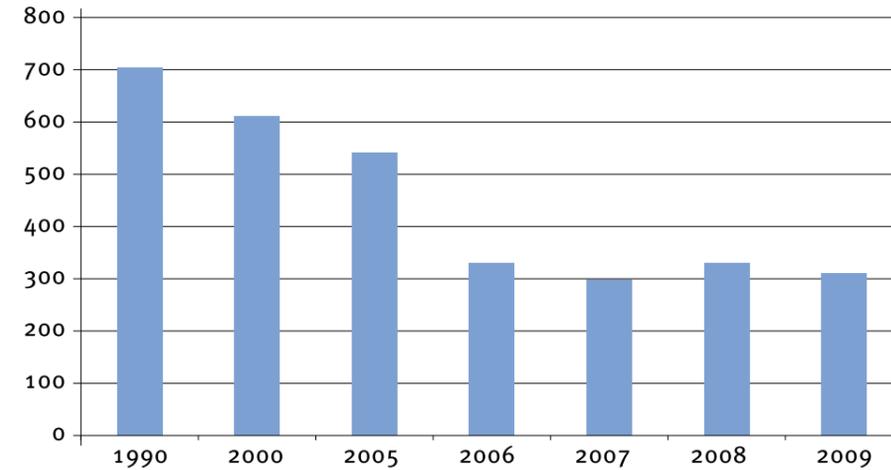
90-იანი წლების შედეგ სოფლის მეურნეობის სექტორში გამოშვების სტრუქტურა შეიცვალა. თუ 1992 წელს კვების მრეწველობაში და სოფლის მეურნეობაში ყურძენი იყო პირველ ადგილზე, 2007 წელს ყურძენის მოსავალი თითქმის ნახევრად შემცირდა და მეორე ადგილზე გადაინაცვლა. რძის პროდუქტების წარმოება გაიზარდა 1.5-ჯერ, ხოლო თხილისა კი - 2-ჯერ უფრო მეტად.⁶⁰

პრაქტიკულად, ყოველ მეორე წელს სოფლის მეურნეობის სექტორში შეინიშნებოდა შემცირების ტენდენცია წინა წელთან შედარებით. ამან კი მკვეთრი გავლენა მოახდინა კვების პროდუქტების წარმოებაზე საოჯახო მეურნეობებში. კვების პროდუქტების წარმოება მნიშვნელოვნად დამოკიდებულია სოფლის მეურნეობის ნაწარმის სეზონურ ცვლილებებზე. ბოლო წლებში კვების მრეწველობა ვითარდებოდა უკეთ, ვიდრე სოფლის მეურნეობა. თუმცა ამ სექტორშიც ზრდის ტემპები შენელებული იყო. 2002-2009 წლებში პირველად პროდუქტებზე - ხორბალი, ყურძენი, ჩაი, სიმინდი, ფორთოხალი, კარტოფილი, თამბაქო და ბოსტნეული - მიღებული შემოსავალი საგრძნობლად შემცირდა. სხვა

60 მოცემული ციფრები მოყვანილია FAOSTAT-დან. ისინი გამოთვლილია 1999-2001 წლების საერთაშორისო ფასების საფუძველზე.

პროდუქციის გამოშვება მაგალითად, კვერცხი და ლობიო, შენარჩუნდა უცვლელ დონეზე. (დანართი, ცხრილი 20).

გრაფიკი 7. სასოფლო-სამეურნეო მიწების გამოყენება (1000ჰა)

წყარო: ბუნებრივი რესურსები და გარემოს დაცვა საქართველოში 2008. (2009). საქართველოს სტატისტიკის ეროვნული სამსახური, გვ. 15.

სოფლის მეურნეობა საქართველოში დამყარებულია მცირე ფერმერებზე, რომელთაც დაამახასიათებელია წარმოების დაბალი ეფექტიანობა. ერთ ფერმერს საშუალოდ სახნავი მიწის 0.88 ჰა აქვს. მცირე ფერმერები აწარმოებენ მთლიანი პროდუქციის 80 პროცენტზე მეტს და ბაზარზე გააქვთ ამ პროდუქციის მხოლოდ 8-10 პროცენტი. მსხვილი ფერმერები აწარმოებენ მთლიანი სასოფლო-სამეურნეო პროდუქციის დაახლოებით 10 პროცენტს. მათი მთელი წარმოებული პროდუქცია განკუთვნილია რეალიზაციისათვის. ამჟამად მცირე ფერმერებს უკავიათ დიდი წილი სასოფლო-სამეურნეო სექტორში. ისინი ძირითადად ორიენტირებულნი არიან შიდა მოხმარებაზე. მცირე ზომის მიწის ნაკვეთები ვერ უზრუნველყოფენ შრომის მწარმოებლურობის ზრდას.⁶¹ ფერმერები, რომელთაც გააჩნიათ საკუთარი ტექნიკური აღჭურვილობა და სასოფლო-სამეურნეო მეზექანიზმები, 20 პროცენტზე მეტია. საქართველოში ყოველ 1000 ჰა-ზე მოდის 53.2 ტრაქტორი და 0.4 კომბაინი, რაც მაგალითად, სლოვენიაზე 35-ჯერ ნაკლებია (და რაც ყველაზე დაბალი მაჩვენებელია პოსტ-კომუნისტურ ქვეყნებს შორის). (დანართი, ცხრილი 21).

საქართველოს სოფლის მოსახლეობის დაახლოებით 85 პროცენტი არის მთლიანად დამოკიდებული თავიანთი ფერმებიდან მიღებულ შემოსავლებზე და ისინი მოიხმარენ საკუთარი პროდუქციის დაახლოებით 75 პროცენტს.

ინვესტირება

მიუხედავად კლიმატური უპირატესობებისა სოფლის მეურნეობის სექტორი არის ნაკლებად მიმზიდველი საბანკო ინვესტიციებისათვის. სოფლის მეურნეობის წილი საბანკო სესხებში 1-დან -2 პროცენტს შეადგენს. ადგილობრივი საბანკო სისტემა არ არის მონადინებული გასცეს გრძელვადიანი კრედიტები. ბანკები ფოკუსირებულნი არიან მოკლევადიან სავაჭრო დაფინანსებაზე.

დღესდღეობით საქართველოში უცხოური პირდაპირი ინვესტიციების წილი სოფლის მეურნეობაში არის ძალიან მცირე. 2007 წელს სოფლის მეურნეობის წილი მთლიან პირდაპირ ინვესტიციებში შეადგენდა 0.8 პროცენტს, 2008 წელს - 0.5 პროცენტს,

61 2005 წლამდე სასოფლო სამეურნეო მიწის 75 პროცენტი და ტყის 2.5 მილიონი ჰექტარი სახელმწიფოს მფლობელობაში იყო. 2005 წელს იქნა მიღებული სახელმწიფოს სასოფლო სამეურნეო მიწის პრივატიზაციის შესახებ კანონი იმისათვის, რომ მიწის ეფექტიანი გამოყენება კერძო მფლობელობის გზით ყოფილიყო მიღებული და გაზრდილიყო სასოფლო სამეურნეო სექტორის მწარმოებლურობა. გათვალისწინებული იყო ტყეებისა და სხვა ბუნებრივი რესურსების კერძო მფლობელობაში გადასვლა გრძელვადიანი სავაჭრო ლიცენზიების გზით.

ხოლო 2009 წელს კი - 1.2 პროცენტს. ასეთი დაბალი მაჩვენებელი მეტყველებს ამ სექტორის მაღალ რისკზე და დაბალ მომგებიანობაზე. პირდაპირი უცხოური ინვესტიციებისათვის გარემოს გაუმჯობესება მოკლევადიანი საბანკო კრედიტის ერთ ერთი ალტერნატივაა.

ამჟამად პირდაპირი უცხოური ინვესტიციების დაბანდების სფეროს შეადგენს თხილის წარმოება (იტალიური საკონდიტრო კომპანია „ფერერო“-მ დაიწყო ფუნქციონირება 2007 წელს), ღვინის დამზადება (იტალია, რუსეთი, კორეა), წყლის ჩამოსხმა (თურქეთი) და სხვა.

ვაჭრობა

მიუხედავად ექსპორტის ზრდისა, არსებობს დიდი სხვაობა ექსპორტ-იმპორტის მაჩვენებლებში. 1990 წლის დასაწყისში ქართული კვების პროდუქციის იმპორტმა გადააჭარბა ექსპორტს დაახლოებით 70 პროცენტით. ბოლო წლებში მდგომარეობა შეიცვალა. სოფლის მეურნეობის (კვების) პროდუქციის წილი მთლიან იმპორტში უფრო სწრაფად შემცირდა, ვიდრე მისი წილი ექსპორტში. ამჟამად საქართველო კვლავ დამოკიდებულია სასოფლო-სამეურნეო საქონლის იმპორტზე. სამომხმარებლო ბაზარზე იმპორტული კვების პროდუქტი 50 პროცენტზე მეტია, რის შედეგად ქვეყანაში კვების პროდუქტებით თვითდაკმაყოფილების მაჩვენებელი ძალიან დაბალია.⁶²

ძირითად სასოფლო-სამეურნეო საქონლის პროდუქტებს მიეკუთვნება ალკოჰოლური სასმელი და ძმარი, (მთლიანი საკვები პროდუქციის ექსპორტის 10.9 პროცენტი) ხილი, თხილი, საზამთრო და ციტრუსი (7.9 პროცენტი), მზესუმზირის თესლი და ზეთისხილი, სამრეწველო ან სამედიცინო მცენარეები (2.1 პროცენტი). ძირითადი საიმპორტო პროდუქტებს შორის აღსანიშნავია: ხორბალი და ხორბლის ფქვილი (მთლიანი კვების პროდუქტის იმპორტის 2.6 პროცენტი) შაქარი და შაქრის საკონდიტრო ნაწარმი (1.4 პროცენტი), თამბაქო და თამბაქოს ნაწარმი (1.8 პროცენტი), ხორცი და ხორცის ნარჩენი (1.4 პროცენტი) (დანართი, ცხრილი 22-23).

ვაჭრობის ეს სტრუქტურა გამომდინარეობს სასოფლო-სამეურნეო პროდუქციის - ღვინის, ხილის, ციტრუსებისა და მინერალური წყლის წარმოებისათვის ხელსაყრელი კლიმატური პირობებიდან. საბჭოთა პერიოდიდან მემკვიდრეობით მიღებული სავაჭრო ურთიერთობები, განსაკუთრებით რუსეთთან, რომელიც ითვლებოდა საქართველოს ნომერ პირველ სავაჭრო პარტნიორად, ემყარებოდა ხორციელდებოდა ღვინის, ალკოჰოლური სასმელების, მინერალური წყლის, ხილისა და ბოსტნეულის ექსპორტს. რუსეთ-საქართველოს ურთიერთობის გამწვავებასთან ერთად, რუსეთის ფედერაციის მიერ სხვადასხვა ქართულ პროდუქციაზე ექსპორტის შეზღუდვის შედეგად შემცირდა ვაჭრობა რუსეთთან.

2005 წელს რუსეთის ემბარგომდე, რუსეთში იყიდებოდა ღვინის მთლიანი ექსპორტის 77.5 პროცენტი, მინერალური წყლის 72 პროცენტი და ხილისა და სუბტროპიკული კულტურის 21 პროცენტი.⁶³

პრობლემა მდგომარეობს იმაში, რომ საქართველომ დაკარგა ღვინის, მინერალური წყლის, ხილისა და სუბტროპიკული კულტურის ბაზრის წილი რუსეთში და არ შეუძლია სწრაფი რეორიენტირება მოახდინოს სხვა ბაზრებზე მაღალი კონკურენციის (მაგალითად, ევროპულ ბაზრებზე) და ქართველი მენარმეების არასაკმარისი მარკეტინგული პოლიტიკის გამო. ქართული კომპანიების წინაშე მდგარი მთავარი დაბრკოლებებია: მინოდების პრობლემები, ევროპული რეგულირების მოთხოვნები უსაფრთხოებაზე (მინერალური წყლები), ქართული ბრენდების (ღვინო, მინერალური წყლები) აღიარება ევროპელი (გარდა ბალტიისპირეთის ქვეყნებისა და პოლონეთისა) და ამერიკელი მომხმარებლების მიერ, არასატარიფო მოთხოვნების შესრულება, რესურსებისა და მარკეტინგისათვის საჭირო უნარ-ჩვევების ნაკლებობა და უცხოელი მომხმარებლების ყოფილ პოსტსაბჭოთა ქვეყნებში ტრადიციული სამომხმარებლო კულტურისაგან განსხვავებული ქცევები. ქართული მინერალური წყლების როგორც ბრენდის სახელი არის გადამწყვეტი ფაქტორი უცხოურ ბაზარზე შეღწევისათვის. ბალტიისპირეთში

62 1974 წელს გაეროს გენერალური ასამბლეის მიერ მიღებული რეზოლუციის თანახმად, კვების უსაფრთხოების მინიმალური დონე 80-85 პროცენტს შეადგენს, ეს ნიშნავს იმას, რომ ქვეყნის კვების უსაფრთხოება არის რისკის ქვეშ, თუ ადგილობრივ დონეზე მოხმარებული საკვები პროდუქტის 15-20 პროცენტზე მეტი იმპორტირებულია.

63 COMTRADE მონაცემთა ბაზა

მცხოვრებნი ძირითადად ყიდულობენ ქართულ მინერალურ წყალს იმიტომ, რომ საბჭოთა დროიდან მათ ცნობიერებაში შემორჩენილია ამ ბრენდის სახელი.⁶⁴

სავაჭრო პირობების გაუმჯობესების მისაღწევად სამომავლოდ საჭიროა სასოფლო-სამეურნეო ტექნოლოგიების, ალტურვილოებისა და ინფრასტრუქტურის მოდერნიზება, მოძველებული ირიგაციული და სადრენაჟო სისტემების შეცვლა, საძოვრების მონესრიგება, თესლის წარმოების ბიზნესის განვითარება, კვალიფიციური სამუშაო ძალის მოზიდვა, ასევე დახარისხებისა და შეფუთვის ტექნოლოგიების დახვეწა და სხვ. ბარიერი, რომელიც არსებობს ფერმერთა პროდუქციის ექსპორტირებისათვის.

სასოფლო-სამეურნეო და კვების მრეწველობის პროდუქტების ვაჭრობაში მთავარია პროდუქციის ხარისხის სტანდარტები და რეგულირების წესები და არა ტარიფები. აქედან გამომდინარე არსებობს იმის საჭიროება, რომ სტიმულირებული იქნეს მარეგულირებელი წესებისა და ხარისხის სტანდარტების დანერგვა.

ვაჭრობის წინსვლის პროგრამა

2007 წელს ფერმერების დასახმარებლად დაიწყო "100 ახალი საწარმო" პროგრამის განხორციელება. პროგრამა გულისხმობდა ექსპორტზე ორიენტირებული ისეთი საქმიანობის დაფინანსებას, როგორცაა: საკონსერვო პროდუქციის წარმოება, სოფლის მეურნეობაში პროდუქტის წარმოებისათვის აუცილებელი მოწყობილობების შექმნა და სხვა.

"იაფი კრედიტის" პროექტი შემუშავდა იმ მიზნით, რომ დაფინანსებულიყო ექსპორტზე ორიენტირებული სოფლის მეურნეობის საწარმოები. ამ საწარმოების გაფართოება ასტიმულირებდა ფერმერების მიერ ნედლეულის მიწოდებას. თავდაპირველად ყველაზე საგრძნობი შედეგი გამოვლინდა ბოსტნეულისა და ჩაის ექსპორტში ევროპაში. მიუხედავად ამ პროგრამებისა, ქვეყნის ინვესტიციები სასოფლო-სამეურნეო ინფრასტრუქტურასა და ვაჭრობის წინსვლაში იყო ძალიან შეზღუდული (ქვეყნის ბიუჯეტის დაახლოებით ერთი პროცენტი).

2006-2007 წლებში სოფლის მეურნეობის სამინისტრომ შემოიღო იმპორტთან დაკავშირებული ტექნიკური რეგულირება, რომელიც ეხებოდა შეფუთვის, ეტიკეტს, ტრანსპორტირებას, გაყიდვებს, პესტიციდებისა და სასოფლო-სამეურნეო ქიმიკატების გამოყენებას და ტესტირებას. ისინი ძირითადად შეესაბამებოდნენ საერთაშორისო სტანდარტებს და ევროპულ წესებს. ყველა ეს წამოწყება მიზნად ისახავდა ბიზნეს გარემოს გაუმჯობესებას, საექსპორტო პოტენციალის ზრდას, ქართველი ფერმერებისათვის კონკურენტუნარიანობის გაზრდის შესაძლებლობებზე საბოლოო ჯამი კი - იმპორტული პროდუქციის ჩანაცვლებას ადგილობრივი საქონლით.

სოციალური საკითხები

საქართველოში მოსახლეობის 60-70 პროცენტის საარსებო პირობები სოფლის მეურნეობაზე დამოკიდებულია. 2009 წელს სოფლის მეურნეობის წილი საქართველოს მშპ-ში შეადგენდა 8.3 პროცენტს. ეს მაჩვენებელი ასახავს ეკონომიკურ და სოციალურ რეალობას და გვიჩვენებს ქალაქსა და სოფლად შემოსავლებს შორის განსხვავებას. 2009 წელს, სტატისტიკის ეროვნული სამსახურის მონაცემების მიხედვით, თბილისში საქონლისა და მომსახურეობის მთლიანი გამოშვება ერთ სულ მოსახლეზე იყო 3-ჯერ უფრო მაღალი, ვიდრე საშუალო ეროვნული მაჩვენებელი, ხოლო 2003 წელს ეს მაჩვენებელი იყო 2.4-ჯერ მაღალი იყო. გურიაში, ქვეყნის ყველაზე ღარიბ რეგიონში, მთლიანი გამოშვება ერთ სულ მოსახლეზე შეადგენდა საშუალო ეროვნული 15 პროცენტს. სოფლად არსებული დაბალი მწარმოებლურობა, ფიზიკური და რუტინული შრომა, განაპირობებდა საოჯახო მეურნეობების დაბალ შემოსავლებს და წარმოშობს მასობრივ სიღარიბეს.

ყოველივე ამის შემდეგ, არ არის გასაკვირი ის, რომ სოფლის მეურნეობაში გამომუშავება სხვა სექტორებთან შედარებით ძალიან ნელა იზრდებოდა. ამჟამად (2009) სოფლის მეურნეობაში საშუალო თვიური გამომუშავება შეადგენს მთლიანად დასაქმებულების ანაზღაურების 47.7 პროცენტს (დანართი, ცხრილი 13). გარდა ამისა,

64 ქართველი ღვინის მწარმოებლები ამბობენ, რომ აწყდებიან ძლიერ კონკურენციას ევროპულ ბაზარზე ადგილობრივი მწარმოებლების მხრიდან, რომლებიც სუბსიდიებს იღებენ ევროპის საერთო სასოფლო სამეურნეო პოლიტიკის საფუძველზე (CAP). (EPF Newsletter, Eurasia Partnership foundation, http://www.ep-found.ge/index.php?article_id=44&clang=0)

უმუშევართა 85 პროცენტი კონცენტრირებულია ქალაქებში, უმთავრესად კი თბილისში. შედეგად ადგილი აქვს რეგიონალურ გადანაწილებას, ტრანსფერებისა და ეკონომიკური უთანასწორობის ზრდას ქალაქში და სოფლად.

მოდველებული სავაჭრო ურთიერთობების რღვევის, გეოგრაფიული იზოლაციისა და ინფრასტრუქტურის მოშლის შედეგად წარმოშვა სოფლის უმთავრესი პრობლემები. შინამეურნეობების უმრავლესობას ჯერ კიდევ ბაზარზე შეღწევის ბარიერები აქვს. ეს დაბრკოლებანი და შეზღუდვები განსაკუთრებით სავალალოა ლარიბებისათვის. გეოგრაფიულად იზოლირებულ საკმაოდ დიდი რაოდენობის მოსახლეობას გააჩნია ადგილობრივ ბაზარზე პროდუქციის რეალიზაციის მცირე შესაძლებლობები. ჯერ კიდევ არსებობენ სოფლად მცხოვრები ოჯახები, რომლებიც არასდროს გასულან ბაზარზე სასოფლო-სამეურნეო პროდუქციის გაყიდვის მიზნით.

კრიზისის წლებში სოფლის მეურნეობის ეკონომიკა თამაშობდა უსაფრთხოების ქსელის როლს და იყო დასაქმების მნიშვნელოვანი წყარო. სოფლის მოსახლეობას გააჩნდა ფართო და უნივერსალური წვდომა მიწასთან და მიწა იზიდავდა დიდი რაოდენობის სამუშაო ძალას. ქალაქისაგან განსხვავებით, სოფლად ადგილი არ ჰქონდა უმუშევრობას და გააჩნდა ხალხის დასაქმების მაღალი შესაძლებლობა. ამ წლებში დასაქმების სეგმენტებს შორის მას დომინანტური ადგილი ეკავა.

იმის გამო, რომ სოფლად დაბალი იყო შრომის მწარმოებლურობა და ოჯახების უმრავლესობას გააჩნდა მცირე მიწის ნაკვეთები 1.0 ჰა-ზე ნაკლები, სოფლიდან დაიწყო ინტენსიური მიგრაციის პროცესები. მიგრაცია უმთავრესად შეინიშნებოდა ახალგაზრდა მოსახლეობაში. მის შედეგად ზოგიერთ ქართულ რეგიონში, განსაკუთრებით კი მაღალმთიანი რეგიონების სოფლებში, მოსახლეობის აბსოლუტურ უმრავლესობას ხანდაზმულები შეადგენენ.

გენდერული თვალსაზრისით მდგომარეობა ძალზედ რადიკალურია, რამდენადაც, მიგრანტებს შორის განსაკუთრებით ახალგაზრდა ქალები ქარბობენ.⁶⁵ ამან კი შესაძლებელია მომავალში შექმნას სერიოზული დემოგრაფიული პრობლემები.

65 Jashi Ch., and M.Tokmazishvili (2009). Gender Dimensions of the Finacial Policy of Georgia. UNDP, Tbilisi. p. 106.

SWOT ანალიზი

სოფლის მეურნეობის სექტორი

<p>ძლიერი მხარეები</p> <ul style="list-style-type: none"> ➢ ერთნაირი და მრავალნაირი პროდუქციის წარმოების სახარბიელო პირობები; - ეკონომიკურად აქტიური მოსახლეობის ნახევარზე მეტი დასაქმებულია სოფლის მეურნეობაში; ➢ შრომით რესურსებზე დაბალი დანახარჯი; ➢ მთავრობის მიერ სოფლის მეურნეობა აღიარებული ქვეყნის განვითარების პრიორიტეტულ დარგად; ➢ აგროსამრეწველო პროცესებისათვის საჭირო მარტივი და იაფი ტექნოლოგიების არსებობა; ➢ სავაჭრო პრეფერენციული შეთანხმება ევროპასთან და ამერიკასთან; - ვაჭრობის მსოფლიო ორგანიზაციის წევრობა 	<p>სუსტი მხარეები</p> <ul style="list-style-type: none"> ➢ მწარმოებლურობის დაბალი დონე, დაბალი მოსავლიანობა და არაეფექტური წარმოების პროცესი; ➢ ნედლეულის მაღალი ღირებულება; ➢ თანამედროვე სასოფლო-სამეურნეო ტექნოლოგიების შესახებ არასაკმარისი ცოდნა; ➢ არაეფექტური მექანიზაცია და ტექნიკური აღჭურვილობისა და სასუქების უკმარისობა; ➢ შეფუთვისა და გადამამუშავებისათვის მონოპოლიზების ნაკლებობა; ➢ ფინანსური წყაროების ნაკლებობა; ➢ მარკეტინგის, ფინანსებისა და ზოგადი მენეჯმენტის სიმწირე; ➢ დაბალი საექსპორტო შესაძლებლობანი; ➢ ადგილობრივი ბაზრის მცირე ზომა;
<p>შესაძლებლობები</p> <ul style="list-style-type: none"> ➢ ადგილობრივი ბაზრის წილის გაზრდა; ➢ ახალ ბაზრებზე გაფართოება; ➢ თავისუფალი სავაჭრო შეთანხმება ევროპასთან; ➢ გლობალური მოთხოვნის გაფართოება კვების და სასოფლო-სამეურნეო პროდუქციაზე; ➢ მსოფლიო ფასების ზრდა კვების და სასოფლო-სამეურნეო პროდუქციაზე; ➢ ახალი ინოვაციური პროდუქტების დანერგვა ახალ ბაზრებზე და საბაზრო სეგმენტებისათვის მათი მიწოდება; ➢ მაღალი დამატებითი ღირებულების მქონე პროდუქციის წარმოების გაზრდა; 	<p>საფრთხეები</p> <ul style="list-style-type: none"> ➢ მაკროეკონომიკური საფრთხეები (სიღარიბე, შემოსავლების დაბალი დონე, უთანასწორობა, ეროვნული ვალუტის გაცვლითი კურსის მერყეობა); ➢ ენერგეტიკულ რესურსებზე დანახარჯების ზრდა; ➢ გვალვის და სხვა კლიმატური კატაკლიზმების საშიშროება; ➢ სავაჭრო და საბაჟო პოლიტიკა, რომელიც გაადვილებს კონკურენტუნარიანი პროდუქციის იმპორტს საზღვარგარეთიდან; ➢ საბაზრო ფასების მერყეობა; ➢ გლობალურ ბაზრებზე შეღწევის მაღალი ბარიერები; ➢ ადგილობრივ ბაზარზე უცხოური პროდუქტების კონკურენციის მაღალი დონე; ➢ ინვესტიციების დაბალი დონე სოფლის მეურნეობაში;

4.2 ღვინის სექტორი

ბოლო პერიოდში ღვინის სექტორის განვითარების ანალიზი და მისი გავლენა ჰუმანურ განვითარებაზე

ღვინის სექტორი არის საქართველოს ეკონომიკის ყველაზე მნიშვნელოვანი და კონკურენტუნარიანი დარგი. საქართველოში ალკოჰოლური სასმელების წარმოებაში მთლიანად 218 საწარმოა დარეგისტრირებული და მათგან ამჟამად ნახევარზე ნაკლები ფუნქციონირებს.⁶⁶ ყველა ეს კომპანია გაერთიანებულია "სამტრესტის" ქვეშ. "სამტრესტი" პასუხისმგებელია ღვინის სერტიფიცირებაზე, ხარისხზე და მის წარმოებაზე.

ცხრილში 17 არსებული მონაცემების მიხედვით, რუსეთის მიერ შემოღებული ემბარგოს შემდეგ, საქართველოში მოქმედი ღვინის კომპანიების რიცხვი საგრძნობლად შემცირდა

66 წყარო: საქართველოს სტატისტიკის ეროვნული სამსახური

(2006-2008 წლებში თითქმის 32 პროცენტით). ამასთან აღნიშნულ პერიოდში მსხვილი და საშუალო სანარმოების წილი მნიშვნელოვნად დაეცა და მოქმედი ღვინის კომპანიების მთლიანი რაოდენობა მკვეთრად შემცირდა. 2008 წელს მცირე სანარმოები მთლიანი სანარმოების დაახლოებით 80 პროცენტს შეადგენდა, ხოლო მსხვილი და საშუალო კომპანიები შესაბამისად 17 პროცენტს და 4 პროცენტს შეადგენდნენ.

ცხრილი 17. მოქმედი ღვინის კომპანიების რიცხვი საქართველოში, 2003-2008.

№	სანარმოს ჯიშა	2003	2004	2005	2006	2007	2008
1	მსხვილი	14 (12.4 პროცენტი)	17 (15.4 პროცენტი)	25 (17.5 პროცენტი)	14 (9.4 პროცენტი)	13 (11.8 პროცენტი)	17 (16.8 პროცენტი)
2	საშუალო	32 (28.3 პროცენტი)	30 (27.3 პროცენტი)	42 (29.4 პროცენტი)	56 (37.6 პროცენტი)	24 (21.8 პროცენტი)	4 (4 პროცენტი)
3	მცირე	67 (59.3 პროცენტი)	63 (57.3 პროცენტი)	76 (53.1 პროცენტი)	79 (53 პროცენტი)	73 (66.4 პროცენტი)	80 (79.2 პროცენტი)
4	ჯამი	113	110	143	149	110	101

წყარო: გათვლები გაკეთებულია საქართველოს სტატისტიკის ეროვნული სამსახურის მონაცემების მიხედვით, www.geostat.ge

2005-2007 წლებში, სანარმოების დონე შემცირდა თითქმის 3-ჯერ, მაშინ როდესაც საშუალო სანარმოების მიერ მიღებული შემოსავალი შემცირდა 6-ჯერ უფრო მეტად (ცხრილი 18).

ცხრილი 18. ნარმოების დონე საქართველოს ღვინის სექტორში, 2003-2008, ათასი ლარი

№	სანარმოს ტიპი	2003	2004	2005	2006	2007	2008
1	მსხვილი	73,018.3	84,562.4	139,045.0	51,036.6	53,181.5	63,780.5
2	საშუალო	19,520.5	17,698.1	27,267.4	46,792.5	7,851.7	7,957.3
3	მცირე	6,964.2	8,202.9	8,656.1	7,542.6	7,299.9	16,206.0
4	ჯამი	99,503.0	110,463.4	174,968.5	105,371.7	68,333.1	87,943.8

წყარო: გათვლები გაკეთებულია საქართველოს სტატისტიკის ეროვნული სამსახურის მონაცემების მიხედვით, www.geostat.ge

სანარმოების რაოდენობასა და პროდუქციის მოცულობის მკვეთრი შემცირება შეიძლება აიხსნას საექსპორტო ბაზრებზე განხორციელებული წინსვლებით. ღვინის სექტორში მთლიანი ექსპორტის მოცულობა შეადგენს ღვინის წარმოების 90-92 პროცენტს, მაშინ როდესაც ღვინის ადგილობრივი მოთხოვნა არ აჭარბებს 10 პროცენტს. ღვინის ექსპორტში უახლოესი ტენდენციები ასახულია ცხრილში 19.

ცხრილი 19. ღვინის ექსპორტის მოცულობა, 2003-2009, (ათასი აშშ დოლარი)

ქვეყნები	2003	2004	2005	2006	2007	2008	2009
ევროპა	1,136.5	1,554.6	2,411.8	3,668.1	4,796.6	7,177.4	6,054.4
ამერიკა	1,930.6	1,927.1	2,436.4	1,587.0	1,584.2	1,462.0	1,477.0
დამოუკიდებელ სახელმწიფოთა თანამეგობრობის ქვეყნები	7,010.9	8,702.8	12,983.7	18,409.6	21,394.1	26,901.3	22,791.0
რუსეთი	31,811.2	36,000.9	62,975.9	16,619.2	0.0	141.4	0.0
აზია	332.0	393.8	447.4	552.1	1,073.8	906.5	1,301.2
სხვა	390.5	140.2	73.7	214.6	348.6	274.1	373.3
ჯამი	42,611.8	48,719.4	81,328.9	41,050.6	29,197.4	36,862.8	31,997.0

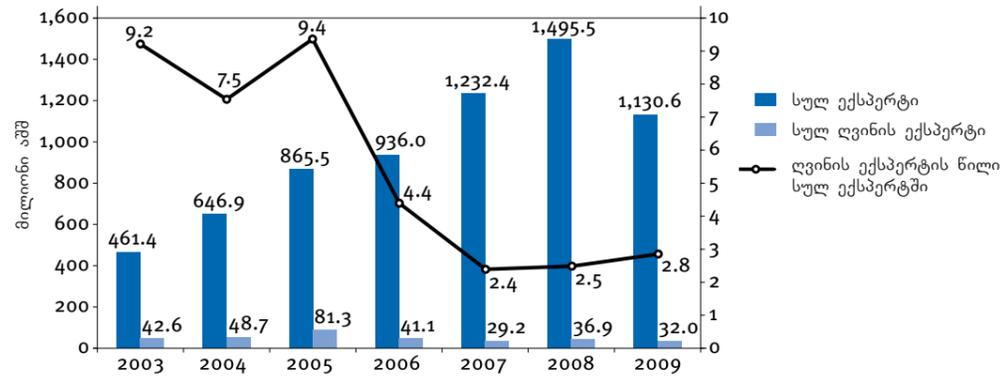
წყარო: გათვლები გაკეთებულია საქართველოს სტატისტიკის ეროვნული სამსახურის მონაცემების მიხედვით, www.geostat.ge

წარმოდგენილი მონაცემები მოწმობენ იმას, რომ 2005 წელს წინა წელთან შედარებით ღვინის ექსპორტი 100 პროცენტით გაიზარდა. ასეთი სწრაფი ზრდა გამოწვეული იყო რუსეთის ბაზარზე შეღწევით, სადაც ქართული ღვინის ექსპორტის მოცულობა თითქმის გაორმაგდა. ზოგადად, 2005 წელს რუსული ღვინის ბაზარი ითვლიდა მთლიანი ქართული ღვინის ექსპორტის დაახლოებით 78 პროცენტს, ღვინის დანარჩენი ექსპორტი გადანაწილებული იყო დამოუკიდებელ სახელმწიფოთა თანამეგობრობის ქვეყნებში (15 პროცენტი), ევროპაში (3 პროცენტი), ამერიკაში (3 პროცენტი) და სხვა ქვეყნებში. 2006 წელს რუსეთი საქართველოს ღვინის ინდუსტრიის უმთავრესი ბაზარი იყო. არ არის გასაკვირი ის ფაქტი, რომ რუსეთის ტერიტორიაზე ქართულ ღვინოზე დაწესებული აკრძალვები გამოიწვევდა მთლიანი ღვინის ექსპორტის მკვეთრ დაცემას 2006 წელს 41 მილიონი დოლარიდან 2007 წელს 29 მილიონ დოლარამდე. ექსპორტის ზრდა დამოუკიდებელ სახელმწიფოთა თანამეგობრობის ქვეყნებში (უმთავრესად უკრაინაში) და ევროპაში (უმთავრესად პოლონეთში) ძალიან მცირედით ანაზღაურებდა რუსეთის ბაზრის დაკარგვით გამოწვეულ ზარალს. 2007 წელს ქართული ღვინის ექსპორტის მოცულობამ შეადგინა 2005 წლის გაყიდვების 36 პროცენტი. თუმცა უნდა აღინიშნოს, რომ 2008 წელს შეინიშნებოდა მთლიანი ექსპორტის მოცულობის მცირე ზრდა. რუსეთის მიერ დაწესებული აკრძალვის შემდგომ საქართველოსათვის მთავარი საექსპორტო ბაზრები გახდნენ დამოუკიდებელ სახელმწიფოთა თანამეგობრობის სხვა ქვეყნები (71 პროცენტი), ევროპა (18 პროცენტი), ამერიკა (5 პროცენტი) და აზია (4 პროცენტი).

2009 წელს ევროპის ქვეყნებს შორის ყველაზე დიდი წილი ქართული ღვინის ექსპორტში ეკავა პოლონეთს (23 პროცენტი), ლიტვას (14 პროცენტი) და ლატვიას (13 პროცენტი).

ბოლო წლებში შეინიშნებოდა ღვინის ექსპორტის წილის საგრძნობი დაცემა მთლიან ექსპორტში. ამ მაჩვენებელმა თავის პიკს მიაღწია 2005 წელს (9.4 პროცენტი), თუმცა ემბარგოს შემოღების შემდგომ, 2006 წელს იგი შემცირდა 2-ჯერ უფრო მეტად და 2007 წელს ჩამოვიდა 2.4 პროცენტამდე. 2008-2009 წლების განმავლობაში განხორციელდა ღვინის ექსპორტის წილის მცირე ზრდა მთლიანი ექსპორტის მოცულობაში. ქართული საექსპორტო პროდუქტების მონიშვნა ათეულში ღვინოს ჯერ კიდევ უკავია თავისი წამყვანი ადგილი. 2003-2009 წლებში მასზე მოდიოდა ექსპორტის 2 პროცენტზე მეტი ღირებულებით მაჩვენებლებში (გრაფიკი 8).

გრაფიკი 8. ღვინის ექსპორტი, მთლიანი ექსპორტი და მთლიან ექსპორტში ღვინის ექსპორტის წილი, 2003-2009.

წყარო: გათვლები გაკეთებულია საქართველოს სტატისტიკის ეროვნული სამსახურის მონაცემების მიხედვით, www.geostat.ge

საქართველოს ღვინის ინდუსტრიაში მიმდინარე განვითარების ანალიზი გვიჩვენებს რუსეთის მიერ შემოღებული ემბარგოს სერიოზულ უარყოფით გავლენას ამ სექტორის განვითარებაზე. არსებობს სერიოზული საფუძველი ვიფიქროთ, რომ რუსეთის მთავრობის მიერ მიღებული გადაწყვეტილება განპირობებული იყო პოლიტიკური მოტივით. ქართული ღვინის ხარისხთან დაკავშირებული ზოგიერთი პრობლემა, რომელიც მაშინ არსებობდა, კვლავ არსებობს, რაც ხელს უშლის მის გლობალურ ბაზრებზე შეღწევას. ბოლო 3-4 წლის განმავლობაში ღვინის ხარისხის გაუმჯობესების სერიოზულ მცდელობებს ჰქონდა ადგილი. ღვინის ხარისხის შემონეშისათვის დაარსდა სპეციალური ლაბორატორიები. ხარისხის კონტროლის ზრდის მექანიზმის ერთი-ერთი მაგალითია, ლაბორატორიული ტესტირების პროექტი, რომელიც მხარდაჭერილი იყო გერმანელი დონორის GTZ-ის მიერ (Gesellschaft für Technische Zusammenarbeit).

უფრო მეტიც, განსაკუთრებული ზომები იქნა მიღებული იმისათვის, რომ მომხდარიყო წარმოების მიკრო-ზონის სისტემის ფორმალიზება სახელმწიფოს მიერ სანქცირებული სერტიფიცირების გზით, რომელიც პროდუქტის უტყუარ წარმომავლობაზე იძლეოდა გარანტიას. საქართველოს მთავრობამ მიიღო კანონების მთელი სერია, რომელიც საშუალებას იძლეოდა შემოღებულიყო AOC ტიპის სააპელაციო ხარისხის კონტროლის სისტემა. ასევე საერთაშორისო თანამეგობრობაში შეტანილ იქნა აპელაცია, რათა მხარი დაეჭირათ და საერთაშორისო ბაზრებზე ელიარებიანთ საქართველოში განხორციელებული ეს ღონისძიებები. უნდა აღინიშნოს, რომ ამჟამად საქართველოსა და ევროკავშირს შორის ხელმოწერილია შეთანხმება ურთიერთდარებაზე და გეოგრაფიული წარმოშობის სახელების დაცვაზე.

საექსპორტო ბაზრებზე შექმნილმა მდგომარეობამ სერიოზული უარყოფითი გავლენა იქონია ღვინის სექტორში დასაქმებაზე. მთლიანად საქართველოს ღვინის ინდუსტრიაში რუსეთის აკრძალვის შემდგომ დაკარგა დასაქმებულის დაახლოებით 40 პროცენტი (ცხრილი 20). უმეტესად საშუალო ზომის საწარმოებს მიადგათ ზიანი, სადაც მომუშავეთა რიცხვი შემცირდა თითქმის 10-ჯერ. დასაქმებულთა რიცხვი ასევე შემცირდა მსხვილ კომპანიებში, მაგრამ არა რადიკალურად.

ცხრილი 20. დასაქმებულთა რიცხვი საქართველოს ღვინის სექტორში, 2003-2008

№	სანარმოს ტიპი	2003	2004	2005	2006	2007	2008
1	მსხვილი	1786	1945	2504	1891	1834	1788
2	საშუალო	829	864	1095	1485	737	129
3	მცირე	547	521	507	644	540	673
4	ჯამი	3162	3330	4106	4020	3111	2590

წყარო: გათვლები გაკეთებულია საქართველოს სტატისტიკის ეროვნული სამსახურის მონაცემების მიხედვით, www.geostat.ge

უნდა აღინიშნოს, რომ დასაქმება შემცირდა უფრო მეტად, ვიდრე წარმოებული პროდუქციის მოცულობა. აყველა ტიპის საწარმოებმა საგრძნობლად გაზარდა მწარმოებლურობა (დამატებითი ღირებულება ერთ მომუშავეზე), რომელიც საშუალებას აძლევდა მათ გაეზარდათ წარმოებული პროდუქცია (ცხრილი 21).

ცხრილი 21. საქართველოს ღვინის სექტორის მწარმოებლურობა (ერთ მომუშავეზე დაბატებითი ღირებულება), 2003-2008, ათასი ლარი

№	სანარმოს ტიპი	2003	2004	2005	2006	2007	2008
1	მსხვილი	8.5	9.5	11.9	5.9	10.5	14.9
2	საშუალო	4.9	2.2	5.3	4.0	3.5	43.8
3	მცირე	1.1	2.0	2.0	2.7	6.8	17.3
4	ჯამი	6.3	6.4	8.9	4.7	8.2	17.0

წყარო: გათვლები გაკეთებულია საქართველოს სტატისტიკის ეროვნული სამსახურის მონაცემების მიხედვით, www.geostat.ge

ღვინის წარმოებაში არსებულმა მდგომარეობამ ძლიერი ზეგავლენა მოახდინა მევენახეობაზე. მე-12 გრაფიკის თანახმად, ბოლო ორი წლის განმავლობაში ყურძნის წარმოება მკვეთრად შემცირდა. უნდა აღინიშნოს, რომ მევენახეობა მნიშვნელოვანი სასოფლო-სამეურნეო სექტორია საქართველოში. სასოფლო-სამეურნეო აღწერის თანახმად, მევენახეობას უკავია 37,419 ჰა-მდე, რაც მთლიანი სასოფლო-სამეურნეო მიწის 4.45 პროცენტია.⁶⁷ 30,000 ოჯახი არის აქტიურად ჩაბმული მევენახეობაში⁶⁸ და საშუალოდ ყურძნის მოსავლის 90 პროცენტზე მეტი საოჯახო მოხმარებაზე მოდის.⁶⁹

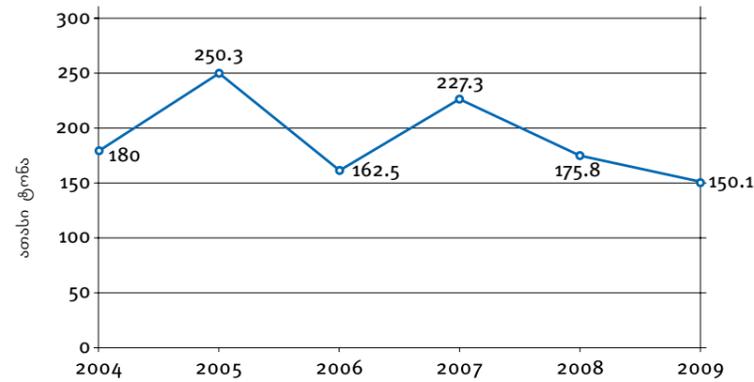
ამ სექტორში პროდუქციის წარმოების ვარდნამ შესაძლოა საგრძნობლად გააუარესოს დასაქმება და შემციროს შემოსავლები, რაც თავის მხრივ ზიანს მიაყენებს ჰუმანურ განვითარებას.

67 საქართველოს სტატისტიკის ეროვნული სამსახური, www.geostat.ge

68 საერთაშორისო ფინანსური კორპორაცია(2009). *Georgia Sector Competitiveness Overview*, IFC, June 2009. <http://www.ifc.org/ifcext/georgiasme.nsf/AttachmentsByTitle/1GeorgiaManufacturingSectorCompetitivenessAssessmentEng/SFILE/1GeorgiaSectorCompetitivenessAssessmentFinalReportEng.pdf>

69 საქართველოს სოფლის მეურნეობა 2009. (2010). სტატისტიკური გამოცემა, საქართველოს სტატისტიკის ეროვნული სამსახური, თბილისი.

გრაფიკი 9. ყურძნის წარმოება, 2004-2009, ათასი ტონა

წყარო: საქართველოს სტატისტიკის ეროვნული სამსახური, www.geostat.ge

მთავრობის მიერ მევენახეობის მხარდაჭერის ღონისძიებები მართალია მოკლევადიან პერიოდს მოიცავდა, მაგრამ ერთგვარად შეარბილა რუსეთის მიერ დაწესებული ემბარგოს გავლენა მთლიანად სექტორზე. ამ მხარდაჭერის შედეგად 2007 წელს გაიზარდა ყურძნის წარმოება. თუმცა ეს ღონისძიებები არ წარმოადგენს მდგრადი პოლიტიკის მაგალითს გრძელვადიან პერიოდში. მევენახეობის რეგიონებში სოციალური მაჩვენებლების გაუარესების თავიდან აცილების მიზნით, უნდა ჩამოყალიბდეს მყარი მოთხოვნა ყურძნის პროდუქციაზე, ღვინის წარმოების კონკურენტუნარიანობის ზრდისა და გლობალურ ბაზრებზე მისი ექსპორტის გაფართოების გზით.

ქართული ღვინის სექტორში კონკურენტუნარიანობის ანალიზი

მთავარი საექსპორტო ბაზრის დაკარგვამ კატასტროფულად უარყოფითად იმოქმედა მთლიანად ღვინის ინდუსტრიაზე და ჰქონდა უარყოფითი ადამიანური განვითარების შედეგები. რუსეთის მიერ დაწესებული აკრძალვის შედეგად მიყენებული ზიანის განეიტრალებისათვის და გადარჩენისათვის გრძელვადიან პერიოდში, ქართული ღვინის სექტორში საგრძობლად უნდა გაფართოვდეს მისი ექსპორტი გლობალურ ბაზრებზე. თუმცა, ამ შესაძლებლობის ეფექტურად დანერგვისათვის ღვინის მწარმოებლებმა უნდა მიაღწიონ გლობალური კონკურენტუნარიანობის ამაღლებას. ქვემოთ, არსებული კვლევების⁷⁰ ანალიზის საფუძველზე მოცემულია საქართველოს ღვინის სექტორის კონკურენტუნარიანობის მოკლე მიმოხილვა, მის უპირატესობები და უარყოფით მხარეები

კონკურენტული უპირატესობები:

- პირველი უპირატესობა, რომელიც საქართველოს ღვინის წარმოებას გააჩნია, არის მეღვინეობისა და ფერმერობის უძველესი ტრადიციები. ქართული ღვინის წარმოების ისტორიას აქვს მჭიდრო კავშირი მთლიანად ქვეყნის ისტორიასთან, კულტურასთან და რელიგიასთან.
- საქართველოს ღვინის ინდუსტრიის სხვა უპირატესობა არის ადგილობრივი ვაზის წარმოება, რომელიც არის სპეციფიკური ბუნებრივი (კლიმატი და მიწა) და კულტურული (ისტორიული და სოციალური) რესურსების გამოყენების შედეგი.⁷¹ საქართველოს ადგილობრივი ვაზის წარმოებისათვის ფიზიკური მახასიათებლები (სიმაღლე, დაქანება,

70 გ. ბერულავა (2008). თავისუფალი სავაჭრო შეთანხმების გავლენა ევროკავშირზე საქართველოს ღვინის ინდუსტრიაში: კონკურენტუნარიანობის ანალიზი. GEPLAC-ის კვლევები, დეკემბერი 2008; <http://www.geplac.ge/newfiles/law/Berulava.pdf>.

საერთაშორისო ფინანსური კორპორაცია. (2009). საქართველოს კონკურენტუნარიანობის სექტორის მიმოხილვა, საერთაშორისო ფინანსური კორპორაცია, ივნისი 2009. <http://www.ifc.org/ifcext/georgiasme.nsf/AttachmentsByTitle/1GeorgiaManufacturingSectorCompetitivenessAssessmentEng/SFILE/1GeorgiaSectorCompetitivenessAssessmentFinalReportEng.pdf>.

71 Ditter, Jean-Guillaume. (2005). *Reforming the French wine industry: Could clusters work?* Cahiers du CEREN, 13, pp. 39-54.

მზის მიმართ ექსპოზიცია, გეოლოგია, მიწის ტიპი, მიწის სიღრმე და მიწის იმ ნაწილის კლიმატი, რაზედაც იზრდება ყურძენი) არის შესანიშნავი. ქართული ყურძენი არის უნიკალური მთელს რეგიონში. საქართველოში არსებული ყურძნის ჯიშები: ალექსანდროული, ჩინური, ჩხავერი, ძველშავი, ხიხვი, კისი, მწვანე, მუჯურეთული, ოჯალეში, თავკვერი, ციცქა, ცოლიკაური, უსახელაური, და სხვა. ქართული ღვინის მწარმოებლები ჩაბმულნი არის ადგილობრივი ჯიშის ვაზის მოშენებაში, რომლისგან დამზადებული ღვინო მისთვის დამახასიათებელი უნიკალური და განსაკუთრებული გემოთი შესაძლებელია საუკეთესო გახდეს მსოფლიოში.

- დიდი ხნის განმავლობაში ქართული ღვინის ბრენდებს გააჩნდათ მაღალი ცნობადობა, აღიარება და უპირატესობა დამოუკიდებელ სახელმწიფოთა თანამეგობრობის ქვეყნებში, რაც ამ ბაზრებზე ექსპორტის გაფართოების კარგ საფუძველს წარმოადგენდა.
- ქართული ღვინის სექტორისთვის დამახასიათებელია წარმოების დაბალი ხარჯები, განსაკუთრებით მცირეა ყურძნისა და სამუშაო ძალის (უმთავრესად დაბალკვალიფიციური სამუშაო ძალის) ღირებულება.
- ქართული ბიზნეს გარემოს გაუმჯობესება (ბიზნესის დანყება, ლიცენზიების გაცემა, სამუშაო ძალის დაქირავება, კრედიტის აღება, ინვესტიციების უსაფრთხოება, კონტრაქტები და სხვა)⁷² აადვილებს ბიზნესის დანყებას, მათ შორის ღვინის სექტორში, რაც ამცირებს ხარჯებს და ხელს უწყობს ექსპორტის წინსვლას.
- სახელმწიფო ინვესტიციები ინფრასტრუქტურის განვითარებაში (გზები, ტელეკომუნიკაციები, ენერჯია, და სხვა) ხელს შეუწყობს ხარჯების შემცირებას და ასტიმულირებს ექსპორტს.
- საქართველოს ღვინის სექტორი არის მიმზიდველი უცხოელი ინვესტიციებისათვის და უზრუნველყოფს ფინანსური რესურსების შემოდინებას, წამყვანი ტექნოლოგიების დანერგვასა და კვალიფიკაციის ამაღლებას, რაც საბოლოო ჯამში გაზრდის ინდუსტრიის კონკურენტუნარიანობის პოტენციალს.
- საქართველოსა და ევროკავშირს შორის ხელმოწერილი იქნაორმხრივი აღიარების შეთანხმება გეოგრაფიული წარმოშობის სახელების დაცვის შესახებ, რომელიც შესაძლებლობას ქმნის დაცული იყოს ქართული ღვინის ბრენდების უნიკალური სახელები ევროპულ ბაზრებზე.

კონკურენტული ნაკლოვანებები:

- ქართული ადგილობრივი ვაზის უპირატესობა მთლიანად არ არის გამოყენებული საქართველოს ღვინის სექტორში. ამის მიზეზი არის ის, რომ ადგილობრივი ღვინოები თავისებურად გამოირჩევიან არამარტო ვაზის ადგილობრივების მიხედვით, არამედ დამზადების პროცესითა და გამოყენებული რესურსებით. არასაკმარისად გამოიყენება ღვინის წარმოებისა და ვაზის მოშენების მენეჯმენტის ისეთი პრაქტიკა, როგორცაა, მაგალითად, კლონებისა და მრავალფეროვნების არჩევანი, მწკრივების განლაგება და მიმართულება, სასუქის და პესტიციდების გამოყენება, ირიგაცია, გასხვლა, დეფოლიაცია, მოსავლის აღების ტექნოლოგიები და პროდუქციის წარმოებასთან დაკავშირებული სხვა დეტალები.⁷³ ეს ფაქტი კი ინვესტორების სექტორის კონკურენტული შესაძლებლობების შეზღუდვას გლობალურ ბაზრებზე უპირატესობას მისაღწევად, მიუხედავად ხელსაყრელი ბუნებრივი პირობებისა, რომელიც მხოლოდ ზომიერად ზემოქმედებს სექტორის კონკურენტუნარიანობის გაძლიერებაზე.
- რუსეთის მიერ ქართულ ღვინოზე შემოღებული ემბარგო, რომელმაც მთლიანი ღვინის ექსპორტის თითქმის 80 პროცენტი მოიცვა, შეასუსტა ქართული ღვინის, როგორც ძლიერი ბრენდის სახელი დამოუკიდებელ სახელმწიფოთა თანამეგობრობის ქვეყნებში. თანამეგობრობის ცალკეულ ქვეყანაში მისი ექსპორტის გაფართოებამ მხოლოდ მცირედით აანაზღაურა რუსული ბაზრის დაკარგვა.
- გლობალურ ბაზრებზე ქართული ღვინოებს არ გააჩნიათ არც ცნობადობის მაღალი დონე და არც ძლიერი ბრენდის სახელი. გლობალური ღვინის ბაზარზე ძლიერი პოზიციის მისაღწევად საჭიროა მსხვილი მარკეტინგული ინვესტიციების მოზიდვა.

72 წყარო: *Doing of Business 2011: Making a Difference for Entrepreneurs*, <http://www.doingbusiness.org/reports/doing-business/doing-business-2011>.

73 უნდა აღინიშნოს, რომ ზოგიერთ ქართული ღვინის კომპანია აწარმოებს საკმაოდ მაღალხარისხიან ღვინოს და კომპანიაში დანერგილი აქვთ ვენახის სწორი მენეჯმენტის პრაქტიკა.

- საქართველოს აქვს უპირატესობა, რომელიც დაკავშირებულია დაბალკვალიფიციური სამუშაო ძალის ღირებულებასთან და ხელმისაწვდომობასთან, მაგრამ მისი სუსტი მხარეა მაღალკვალიფიციური ღვინის ტექნოლოგიების, ვენახის მენეჯერების, მარკეტინგის სპეციალისტების და სხვ. ნაკლებობა. კვალიფიციური სამუშაო ძალის დეფიციტის შედეგად ვენახის მენეჯმენტი და ადგილობრივი ვაზის უპირატესობები არ არის სრულად გამოყენებული.
- საქართველოში არ არსებობს ღვინის კლასტერები, რომელიც უზრუნველყოფს სპეციალიზაციის ზრდას და ეფექტიანობის ამაღლებას. ქართული ღვინის სექტორი უმთავრესად მოიცავს მხოლოდ ყურძნისა და ღვინის მწარმოებლებს.
- სხვა ქვეყნებში ღვინის კლასტერებისაგან განსხვავებით (ჩილე, ავსტრალია, კალიფორნია და სხვა), ქართული ღვინის მწარმოებლები დამოკიდებულნი არიან მასალებისა და სხვა აუცილებელი კომპონენტების საერთაშორისო მომწოდებლებზე. მაგალითად, სასუქები, პესტიციდები, ჰერბიციდები, ყურძნის მოსავლის აღების ტექნიკა, ღვინის დამზადებისათვის საჭირო აღჭურვილობა, ირიგაციული ტექნოლოგია, ბოთლები, კასრები, საცობები, ხუფები, ეტიკეტი არ ინარმოება ქვეყნის შიგნით და ხდება მათი იმპორტირება საზღვარგარეთიდან. ამის შედეგად, წარმოების ხარჯები არის მაღალი, რაც ამცირებს ქართული ღვინის ინდუსტრიის კონკურენტუნარიანობას.
- დაბრკოლებები არსებობს ღვინის წარმოებაში აუცილებელ მეცნიერულ კვლევებსა და საგანმანათლებლო მომსახურების სფეროში. საქართველოში არსებობს შესაბამისი კვლევითი და საგანმანათლებლო ინსტიტუტები, თუმცა მათი გავლენა ღვინის ინდუსტრიის ეფექტიანობაზე არის ძალზე დაბალი. წარმატებული კომპანიები ამჯობინებენ მოამზადონ სპეციალისტები, მიიღონ ახალი ცოდნა და ტექნოლოგიები საზღვარგარეთიდან. ამით ნაწილობრივ შეიძლება აიხსნას ქართული ღვინის სექტორში დაბალკვალიფიციური სამუშაო ძალის არსებობა, მონივნავ ტექნოლოგიების ნაკლებობა და ვენახის მენეჯმენტის შესახებ ცოდნის დაბალი დონე.
- ქართველ ღვინის მწარმოებლებს შორის სუსტად არის განვითარებული კოოპერაცია ისეთ სფეროებში, როგორცაა პროდუქტის მარკეტინგი და განვითარება გლობალურ ბაზრებზე, ხარისხის სტანდარტების დაცვა, კვლევების ჩატარება და განათლების ამაღლება.
- არსებობს სერიოზული პრობლემები მევენახეობაში. საქართველოში ყურძნის მიმწოდებლები მცირე ინდივიდუალური ფერმერები არიან, რომელებიც ხასიათდებიან დაბალეფექტიანობით და არ ფლობენ ვაზის მოშენების თანამედროვე ტექნოლოგიებს. ამ შინამეურნეობებში სასოფლო სამეურნეო პროდუქციის ეფექტიანობა საგრძობად შემცირდა, რადგან მათ მიერ სასუქების, სპეციალური სატრანსპორტო საშუალებებისა და აღჭურვილობის გამოყენება ძალზედ უმნიშვნელოა. ღვინის მწარმოებელმა კომპანიებმა ყურძნის ხარისხის უზრუნველყოფის მიზნით უნდა გააერთიანონ მევენახეობის შესაძლებლობები და ხელი შეუწყონ სპეციალიზაციის განვითარებას.
- ქართული ღვინის კომპანიების სტრატეგიები (გამონაკლისის გარდა) ნაკლებად არიან ორიენტირებულნი ადამიანურ რესურსებზე, მაღალხარისხიანი პროდუქციის გამოშვებაზე, მონივნავ ტექნოლოგიების დანერგვაზე, ეკოლოგიურად სუფთა პროდუქციის წარმოებაზე, კვლევებზე და ინოვაციებზე.

დასკვნა და რეკომენდაციები

ზემოთ წარმოდგენილი ანალიზი გვაჩვენებს, რომ საქართველომ ახლახან განახორციელა სერიოზული ინსტიტუციონალური რეფორმები და მიაღწია ზრდის მაღალ მაჩვენებელს. პრიორიტეტი მიეცა ბარიერების შემცირებას ვაჭრობაში და შეიქმნა ხელსაყრელი ბიზნეს გარემო. თუმცა ეკონომიკური ზრდის ხარისხი სოციალური მდგრადობისა და ინოვაციების გათვალისწინებით კვლავ დაბალი დარჩა. ბიზნეს გარემოს გაუმჯობესებას საქართველოში დადებითი გავლენა ჰქონდა მთლიანი გამოშვებების ზრდაზე, რომელიც განპირობებული იყო კრედიტების და უცხოური ინვესტიციების გაფართოებასთან ძირითადად არასამთავრობო სექტორებში.

2006 წლის განმავლობაში, რუსეთმა - საქართველოს ძირითადმა სავაჭრო პარტნიორმა - შემოიღო მთელი რიგი სავაჭრო და სატრანზიტო ბარიერები ქართულ საქონელზე. ამან მკვეთრად შეანელა ექსპორტის ზრდა განსაკუთრებით აგრარულ და კვების მრეწველობის სექტორში. საქართველომ დაკარგა მთავარი აგრო სამრეწველო ბაზარი და რეორიენტაცია აიღო ევროკავშირის ბაზრებზე, რაც არ იყო მარტივი ქართული სანარმოების დაბალი კონკურენტუნარიანობის გამო.

რეკომენდაციები

ვაჭრობის კონკურენტუნარიანობის გაუმჯობესებას სჭირდება ხელშეწყობა, ერთის მხრივ, სახელმწიფოს მიერ ინსტიტუციონალური მექანიზმების მშენებლობით და, მეორეს მხრივ, პარტნიორული ურთიერთობებისა და კერძო კომპანიების ძალისხმევით გაერთიანებით. გრძელვადიანი ეკონომიკური განვითარებისა და სტაბილური ზრდის უზრუნველსაყოფად უნდა გაუმჯობესდეს სოციალური გავლენა და აღმოიფხვრას ექსპორტზე ორიენტირებული სანარმოების ბარიერები.

საქართველოს მთავრობამ აგროსამრეწველი სექტორის განვითარების მიზნით უნდა წაახალისოს მენარმეობა და გააგრძელოს ექსპორტის მხარდაჭერა. ამ პოლიტიკის განსახორციელებლად საჭირო მოთხოვნებია:

1. ვაჭრობის ტექნიკური ბარიერების, კონკურენციის პოლიტიკისა და ღრმა და ყოველმხრივი თავისუფალი სავაჭრო ხელშეკრულების ფარგლებში (DCFTA) შემუშავებული კვების უსაფრთხოების სტრატეგიების ეფექტური განხორციელება. თავისუფალი სავაჭრო შეთანხმების შესაძლებლობას იძლევა საქართველოს მიერ პარტნიორობისა და თანამშრომლობის ხელშეკრულებითა (PCA) და ევროპული სამეზობლო პოლიტიკის სამოქმედო გეგმით (ENP AP) გათვალისწინებული ვალდებულების შესრულება. იგი მოითხოვს ევროპულ სისტემასთან შესაბამისობაში საქართველომ ცვლილებები შეიტანოს თავის კანონმდებლობაში კონკურენციისა და მომხმარებლის უფლებების დაცვის სფეროში.⁷⁴
2. მთავრობამ უნდა გააგრძელოს ხელსაყრელი ბიზნეს გარემოს ფორმირება, რომელიც წაახალისებს კონკურენციის განვითარების ეფექტიან საბაზრო მექანიზმებს, ხელს შეუწყობს კონკურენციის პოლიტიკის ინსტიტუტების განვითარებას და მიენიჭებს მათ საკმარისი ძალაუფლებას და სტატუსს კონკურენციის პოლიტიკის ეფექტურად განხორციელებისთვის.
3. მიზანშეწონილია იმ დარგების იდენტიფიკაცია, რომლებიც ქმნიან ინდუსტრიული განვითარების საფუძველს, არიან არატრადიციულ ექსპორტზე ორიენტირებულნი და ახალ ტექნოლოგიებსა და ცოდნაში ჩართულნი. ამ სექტორების განვითარების ხელშეწყობისათვის საჭიროა ვაჭრობასთან დაკავშირებული ინფრასტრუქტურის დახმარება და სანარმოების იმ პირობებით უზრუნველყოფა, რომელიც გაუადვილებს ახალ ბაზრებთან ადაპტაციას, უზრუნველყოფს ექსპორტის გაფართოებას და ბაზრებზე რყევებით გამოწვეული რისკების მინიმუმამდე დაყვანას. ამ მხრივ, ევროპული ბაზარი არის მნიშვნელოვანი და უფრო განვითარებული ქართული ექსპორტისთვის მომავლის ორიენტირი.
4. აუცილებელია სერტიფიკატის გამცემი ორგანოების ინფრასტრუქტურის განვითარების მხარდაჭერა, სანიტარული და ფიტოსანიტარული სერვისების მოდერნიზება და საერთაშორისო სერტიფიკაციის დანერგვა საერთაშორისო ნორმებისა

⁷⁴ საერთაშორისო ვალდებულებების შესრულების მიზნით საქართველოს მთავრობამ შეიმუშავა "კონკურენციის პოლიტიკის ყოვლისმომცველი სტრატეგია".

და სტანდარტების შესაბამისად. სერტიფიცირებისათვის საჭირო ინფორმაცია პროცედურების, მოთხოვნების და ფასების შესახებ უნდა იყოს ადვილად ხელმისაწვდომი და განთავსებული ონლაინში. საქართველოში უნდა ითანამშრომლოს ევროკავშირთან, რათა მიაღწიოს საქართველოში გაცემული სერტიფიკატების აღიარებას. ქართული პროდუქტი უფრო ადვილად გაიყიდება ევროკავშირის ბაზარზე თუ საქართველოს აკრედიტაციის ცენტრი (GAC) გახდება ევროპული აკრედიტაციის სისტემის (EA) წევრი, რაც ნიშნავს შესაბამისობის შეფასება საქართველოში ხორციელდება საერთაშორისო სტანდარტებით აკრედიტებული შემფასებელი ორგანოების მიერ.

- 5. სამთავრობო პროგრამების ფარგლებში თანდათან უნდა დაინერგოს კვების უსაფრთხოების თანამედროვე სისტემა და გაუმჯობესდეს ინსტიტუტები, რომლებიც უზრუნველყოფენ მის სტანდარტს. ევროპულ პარტნიორებთან თანამშრომლობაში საქართველომ მიაღწია გარკვეულ წარმატებას ბუნებრივი წყაროს წყლის ხარისხი კონტროლსა და რეალიზაციაში. ეს პრაქტიკა უნდა გაგრძელდეს მომავალში და გაგრძელდეს სხვა კვების პროდუქტებზეც.
- 6. სავაჭრო ინფრასტრუქტურის გაუმჯობესების, ბიზნესში თანამშრომლობის, ვაჭრობის კულტურისა და დისციპლინის შესახებ ცნობიერების გაზრდის მიზნით საჭიროა ფირმებისთვის საზღვარგარეთ ინვესტირების სავაჭრო მოთხოვნების, ექსპორტის, ევროკავშირთან ვაჭრობის წესებისა და სხვ. შესახებ სახელმძღვანელოს გამოქვეყნება.
- 7. **ღვინის სექტორში** “სამტრესტმა” – ეროვნული ღვინის სააგენტომ, მიზანშეწონილია გასწიოს სხვადასხვა დაინტერესებული მხარის ძალისხმევის კოორდინაცია შემდეგი ღონისძიებების განხორციელებაში.
 - ღვინისა და ვენახის მენეჯმენტის გაუმჯობესება და მათი საერთაშორისო თანამედროვე სტანდარტებამდე მიყვანა. ეს იძლევა საუკეთესო ნიადაგისა და კლიმატური პირობების კაპიტალიზაციის საშუალებას და ადგილობრივი ღვინის წარმოებისგან უპირატესი სარგებლის მიღების შესაძლებლობას. ამ კონტექსტში ძალიან მნიშვნელოვანია შემდეგი ღონისძიებები: არსებული ობიექტების, ვენახების, ვაზების სახეობებისა და კლონების იდენტიფიკაცია და რეგისტრაცია, ვენახების რუკების შედგენა; ვაზის დარგვის დაგეგმვა მთელი ქვეყნის მასშტაბით; კლონების არჩევა; ღვინის და ვენახების თანამედროვე მონინავე ტექნოლოგიების გაცნობა.
 - სამეცნიერო საგანმანათლებლო დაწესებულებების შესაძლებლობების გაზრდა, მაღალკვალიფიციური სპეციალისტების მომზადება და მიწოდება (მაგალითად, ღვინისა და ვენახების ტექნოლოგები, ენოლოგიის ექსპერტები, მარკეტინგის სპეციალისტები) და მეცნიერულ კვლევებსა და ექსპერიმენტებზე დაფუძნებული მონინავე ცოდნისა და პრაქტიკის განვითარება. ეს არსებითად ხელს შეუწყობს ზემოთ აღნიშნული ღონისძიებების განხორციელებას.
 - დამხმარე დარგების სტიმულირება. უნდა შემუშავდეს სპეციალური წამახალისებელი პროგრამა, რომლის მიზანიც იქნება დამხმარე დარგების ფორმირება და სტიმულირება (სასუქების, პესტიციდების, პერბიციდების, ბარელების, ბოთლების, ხუფების და საცობების, ეტიკეტის წარმოება და სხვ.) ეს დარგების ღვინის პროდუქციის უკეთესი სპეციალიზაციისა და ხარჯების შემცირების საშუალებას იძლევა. უფრო მეტიც, ყურძნის მომწოდებლების დაბალეფექტურობა არის მთავარი ნაკლი, რომელიც აფერხებს მაღალხარისხიანი სტრატეგიების განხორციელებას მსოფლიო ღვინის ბაზარზე. ამ ბარიერის გადასალახავად, უნდა შემუშავდეს სპეციალური დამხმარე პროგრამა, რომლის მიზანიც იქნება მევენახეობის ფერმების ეფექტურობის განმტკიცება. ამ პროგრამამ უნდა მოიცავს ისეთ საქმიანობებს, როგორცაა მექანიზაცია, სასუქების გამოყენება და მორწყვა, ვენახების მართვის პრაქტიკა, ორგანიზაცია და სხვ.
 - ქართული ღვინის ხელშეწყობა მსოფლიო ბაზარზე. პირველ რიგში ამ სტრატეგიის რეალიზება მოითხოვს ქართული ღვინის ბრენდის დაარსებას და მის სტიმულირებას მსოფლიო ბაზარზე. უპირველეს ყოვლისა, უნდა განხორციელდეს სტრატეგია, რომელიც ორიენტირებულია ძლიერი ბრენდის შექმნაზე, ქართული ღვინისადმი პოზიტიური დამოკიდებულების ფორმირებაზე და უპირატესობების გაცნობიერებაზე. მეორეც, არსებითად უნდა იზრდებოდეს ღვინის წარმოების ეფექტიანობა წარმოების ახალი

მეთოდების, თანამედროვე ტექნოლოგიების, მოწყობილობების, მართვის პროცესების, ასევე მაღალკვალიფიციური სპეციალისტების დასაქმების გზით. მესამე, ეს სტრატეგია უნდა ეყრდნობოდეს ინოვაციებს, მნიშვნელოვან ინვესტიციებს სამეცნიერო კვლევებში, მარკეტინგულ ღონისძიებებს და ადამიანურ კაპიტალს, რაც გააუმჯობესებს სამეცნიერო და კვლევითი ინსტიტუტების საქმიანობას.

აღნიშნული სტრატეგიის განხორციელება საბოლოო ჯამში შექმნის მსოფლიო ბაზარზე ქართული ინდუსტრიის მდგრადი კონკურენტული უპირატესობისთვის აუცილებელ წინაპირობებს. აღნიშნული ღონისძიებების უმრავლესობას და მათი წარმატებული განხორციელებისათვის მოთხოვნებს აქვს “გადადენის” ეფექტი მსოფლიო ბაზარზე. იგი მოითხოვს თანამშრომლობას მთავარ დაინტერესებულ პირებს (სტეიკჰოლდერებს) შორის, რაც ძალიან მნიშვნელოვანია მთელი ეკონომიკისათვის კონკურენტული უპირატესობის მისაღწევად.

საფინანსო კუთხით:

- 1. მენარმეებისა და უცხოელი ინვესტორების ურთიერთობების მხარდაჭერა უნდა განხორციელდეს შესაბამისი ასოციაციებისა და სააგენტოების მეშვეობით, რაც გააუმჯობესებს ინფორმაციის გაცვლას, ხარისხის კონტროლს, მომსახურების სერვისს. მათ მთავარ საქმიანობას უნდა წარმოადგენდეს მასში გაერთიანებული მენარმეების წარდგენა მთავრობასა და საერთაშორისო ორგანიზაციებთან, საბაზრო განათლება, გასაღების სისტემა და სარეკლამო საქმიანობა, ისეთი აქციების მხარდაჭერა, რომლებიც რეკლამას უკეთებს ქართულ კომპანიებს და პროდუქციას შინ და გარეთ. მისი საქმიანობა მოიცავს: ბროშურების, საგაზეთო პუბლიკაციების გამოცემას, რეგულარული საინფორმაციო ბიულეტენების გამოცემას უცხოეთის საელჩოებისათვის; საერთაშორისო საკრედიტო/ტექნიკური დახმარების სააგენტოებს და სავაჭრო ორგანიზაციებთან ურთიერთობას; უცხოელი მყიდველებისა და ინვესტორების მისიებს ქვეყნის შიგნით; საერთაშორისო სავაჭრო ბაზრებში მონაწილეობის ხელშეწყობას; საქართველოში გამოფენების მხარდაჭერას; კვლევით საშუალებასა და განვითარებას; პროგრამებს, რომელთა მიზანია მაღალი ხარისხი, მწარმოებლობა, ხარჯების მონიტორინგი და სხვ.
- 2. საქართველოს მთავრობამ უნდა წახალისოს ფინანსური რესურსების მიწოდება და გაზარდოს კაპიტალის ხელმისაწვდომობა ბიზნესისათვის; უზრუნველყოს მენარმეთა ქცევების მონიტორინგი, რომელიც მოიცავს ფასიანი ქაღალდების ბაზრის და ფინანსური ბროკერების ინსტიტუტის განვითარებას, საბანკო სექტორში კონკურენტული პირობების შექმნას, ღონისძიებათა პაკეტის რეალიზაციას სისტემური რისკების შემცირებისთვის, ინფორმაციული სისტემის განვითარებას.
- 3. საჭიროა ბანკების წახალისება დაკრედიტების გაზრდის მიზნით. კომერციული ბანკებისთვის დაკრედიტების პრეფერენციული პოლიტიკა უნდა ეფუძნებოდეს შესაბამისი მარეგულირებელი დებულებების სრულყოფას, განსაკუთრებით როდესაც საბანკო სექტორის საქმიანობა მიმართულია კლასტერებისა და ინოვაციური საწარმოების დაფინანსებისკენ.
- 4. საკრედიტო გარანტიების სისტემა უნდა შეიქმნას ვაჭრობაში. იგი ორიენტირებული იქნება რისკების შემცირებაზე. მარეგულირებელი დებულებები, რომლებიც მნიშვნელოვნად გაამარტივებს კრედიტების ხელმისაწვდომობას და გააძლიერებს საკრედიტო უსაფრთხოების სისტემას ღირებულების ზრდის მთელი ციკლის ფარგლებში, შეიძლება ეფუძნებოდეს ამ სისტემის ერთეულებს შორის სესხების პირდაპირ გაცემას, აგრეთვე სატრასტო სესხების ამოქმედებას დამფინანსებელთა პირობებით. ფინანსური მიწოდების არხების გაფართოება ვაჭრობაში ასევე შესაძლებელია მათი საფონდო ბირჟაზე მონაწილეობის სპეციალური მექანიზმების საშუალებით.
- 5. კომპანიების მიერ საკრედიტო რისკების შესამცირებლად პირობები ისე უნდა შემუშავდეს, რომ გამოიყენონ მოსავალი, პარტნიორობა გამყიდველებთან (მაგ. საცალო ქსელთან), დადებული ხელშეკრულებები, ინვენტარი, კავშირი მსხვილ საწარმოებთან და სხვათა კეთილი ნება, როგორც კრედიტის უზრუნველყოფა. პარტნიორულ ურთიერთობებზე ორიენტირებული საკრედიტო რისკების სისტემის დანერგვა გააძლიერებს მენარმეთა კონკურენტუნარიანობას და შესაძლებელს გახდის რისკების გადაცემის მექანიზმის ფორმირებას.

6. შინამეურნეობების კაპიტალი უნდა გაიზარდოს კრედიტების ან დანაზოგების ხარჯზე. სოფლად დანაზოგები არ არსებობს ფულადი ფორმით, არამედ ნატურით (მაგალითად, კვების პროდუქტების მარაგი). მიწა და საძოვრები არის სოფლად ცხოვრების მთავარი პირობა. მიწა საშუალებას აძლევს მათ გაზარდონ პროდუქტები პირადი გამოყენებისთვის და რეალიზაციისათვის. საქართველოში საძოვრების და მიწის დამუშავებისთვის მცირე ზომის სამეურნეო მანქანა-მონწყობილობების ნაკლებობის გამო შრომა შინამეურნეობებში დაბალეფექტურია. სოფლად მცხოვრებ ღარიბებს ხელი არ მიუწვდებათ კრედიტებზე, რადგან ისინი ბანკებისთვის ითვლებიან მაღალი რისკის მატარებლებად. ფინანსური ინსტიტუტების განვითარებისთვის საჭირო ლიბერალური პოლიტიკა, ხოლო მიწის ბირჟის არსებობა კი შეამცირებდა საკრედიტო რისკებს და გაზრდიდა კრედიტორების რიცხვს.

საერთაშორისო დონორების მხარდაჭერა

დონორების მხარდაჭერა აუცილებელია რეფორმების წარმართვის სფეროში. მათი აქტივობის მთავარი სფერო უნდა იყოს ბიზნეს ჯგუფების კოორდინაცია, ტექნიკური დახმარების პროექტების განვითარება და თავიანთი წარმომადგენლობითი მონაწილეობა კლასტერებსა და ასოციაციებში.

სამოქმედო გეგმა

ლაინისაძიება	მიზნობრივი მაჩვენებელი	ბანკორცილეების კერიონი	პასუხისმგებელი ორგანიზაციები	აუცილებელი რესურსები	საჭირო დონორის მხარდაჭერა
<p>1. საქართველოს მთავრობის მხარდაჭერა სახელმწიფო საეჭრო პოლიტიკაში</p> <p>1.1. უცხოური ვაჭრობის მხარდაჭერა და ინვესტიციების ხელშეწყობა საქართველოში</p> <p>1.2. რეფორმების მონიტორინგი და საგარეო ბაზრების შეფასება</p> <p>1.3. საეჭრო პოლიტიკის შესაძლებლობების განვითარება საქართველოს ეკონომიკისა და მდგრადი განვითარების სამინისტროსა და სოფლის მეურნეობის სამინისტროში</p> <p>1.4. კონკურენტის სააგენტოს ინსტიტუციონალური გაძლიერება</p>	<p>ინსტიტუციონალური გარემოს გაუმჯობესება; სახელმწიფო დაწესებულებების განვითარების ეფექტიანობა და კოორდინაცია; ექსპორტის მოცულობისა და კონკურენტუნარიანობის ზრდა;</p> <p>სიღარიბის მაჩვენებლების გაუმჯობესება</p> <p>ვაჭრობასთან დაკავშირებით</p>	<p>საშუალოვადიანი პერიოდი</p> <p>საშუალოვადიანი პერიოდი</p> <p>მოკლევადიანი პერიოდი</p> <p>საშუალოვადიანი პერიოდი</p>	<p>საქართველოს ეკონომიკისა და მდგრადი განვითარების სამინისტრო, სოფლის მეურნეობის სამინისტრო, შიდა უნივერსიტეტები</p> <p>საქართველოს ეკონომიკისა და მდგრადი განვითარების სამინისტრო, სოფლის მეურნეობის სამინისტრო, კვლევითი ინსტიტუტები და უნივერსიტეტები, ბიზნეს ასოციაციები</p>	<p>ვაჭრობის განვითარების ადგილობრივი რეესტრები, კომპეტენტური ორგანიზაციისა და ინსტიტუტების მონაწილეობა</p>	<p>ტექნიკური ანამორფოზის მხარდაჭერა, დონორთა ბიუჯეტი და ზუსტდება</p>
<p>2. ვაჭრობის სახელმწიფო და კერძო ინსტიტუტების შესაძლებლობების გაძლიერება, საქართველოს აკრედიტაციის ცენტრის და სანატორიული და ფიტოსანატორიული შესაძლებლობების განვითარება</p> <p>2.1. ხარისხის უზრუნველყოფაში, საკვების უვნებლობისა და ხარისხის შესაბამისობაში მწარმოებლების ცნობიერების ამაღლების კამპანიის დაწყება</p> <p>2.2. სერვისის გაფართოების უზრუნველყოფის ხელშეწყობა მწარმოებლებისთვის მენეჯმენტის საუკეთესო პრაქტიკის გაცნობის მიზნით (განსაკუთრებით მნიშვნელოვან ღირებულებათა ჯაჭვში გაერთიანებულ სოფლის მეურნეობისა და კვების მრეწველობის სერვისულ სფეროებში)</p> <p>2.3. სანატორიული და ფიტოსანატორიული ღონისძიებებზე პასუხისმგებელი ინსტიტუტების გაძლიერება</p> <p>2.4. საქართველოს აკრედიტაციის ცენტრისა და სტანდარტების, ტექნიკური რეგულაციების და მეთოდოლოგიის კოორდინირებული სააგენტოს ინსტიტუციური შესაძლებლობების განვითარება</p>	<p>ინსტიტუტების შექმნა, მსოფლიო საეჭრო ორგანიზაციისა და ევროკავშირის მოთხოვნებთან შესაბამისობაში, საკვებისა და საკონტაინერის ხარისხის გაუმჯობესება</p> <p>საერთაშორისოდ მიღებული სტანდარტების შესაბამისად და ტექნიკური რეგულაციების</p>	<p>გრძელვადიანი პერიოდი</p>	<p>მიწიერი, ბიზნეს ასოციაციები, ბიზნესისა და ფერმერთა მომსახურების ცენტრები</p>	<p>კომპეტენტური ორგანიზაციისა და ინსტიტუტების მონაწილეობა</p>	<p>ტექნიკური თანამშრომლობის მხარდაჭერა სასწავლო ტურების და სანატორიული ფონდების ჩათვლით, დონორთა ბიუჯეტი და ზუსტდება</p>

გამოყენებული ლიტერატურა

- Archvadze I. (2005). Demography in Georgia. *Generalissimo*, No 25 (112), June 13–19.
- Castel Branco E. (2010). *Black Sea Labour Market Reviews: Georgia country report*. European Training Foundation. Available from [http://www.etf.europa.eu/pubmgmt.nsf/\(getAttachment\)/B8B57962E91F8695C12576EF002E304F/\\$File/NOTE868FGP.pdf](http://www.etf.europa.eu/pubmgmt.nsf/(getAttachment)/B8B57962E91F8695C12576EF002E304F/$File/NOTE868FGP.pdf).
- Berulava G. (2008). *The Impacts of the Free Trade Agreement with the European Union on the Georgian Wine Industry: the Competitiveness Analysis*. GEPLAC research papers, December 2008. Available from <http://www.geplac.ge/newfiles/law/Berulava.pdf>.
- Chelidze N. (2008). Attitude of Students in the Higher Education Institutions towards Education and Labour Migration; *In the Migration*. Tukhashvili M., ed. Iv. Javakhishvili Tbilisi State University Publications, Tbilisi.
- Chkhikvadze K., (2009). Study Shows Georgian Companies Not Using Social Networking. Finchchannel, 09 September, 2009. Available from http://www.finchchannel.com/Main_News/Geo/51442_Study_Shows_Georgian_Companies_Not_Using_Social_Networking/.
- Connecting to Compete: Trade Logistics in the Global Economy. The Logistics Performance Index and Its Indicators*. (2010). World Bank. Available from http://siteresources.worldbank.org/INTTLF/Resources/LPI2010_for_web.pdf.
- Council Mission to Georgia (2009). *Report of the Representative of the Secretary-General on the human rights of internally displaced persons, Walter Kälin*, United nations, Human Rights, 13 February, 2009, Available from http://www2.ohchr.org/english/bodies/hrcouncil/docs/10session/A.HRC.10.13.Add.2_en.pdf.
- Doing Business in 2006*. World Bank & International Finance Corporation.
- Doing Business. Measuring Business Regulations*. Available from <http://www.doingbusiness.org/ExploreEconomies/?economyid=74#StartingBusiness>.
- Doing of Business 2011: Making a Difference for Entrepreneurs*. Available from <http://www.doingbusiness.org/reports/doing-business/doing-business-2011>.
- Ditter, Jean-Guillaume (2005). *Reforming the French wine industry: Could clusters work?* Cahiers du CEREN, 13, Available from http://www.escdijon.com/download/fr/ceren/cahiers_13/Ditter-cahier-13-2005.pdf.
- Economic feasibility, general economic impact and Implications of a free Trade agreement between the European Union and Georgia, (2008). *Final Report prepared for European Commission. Centre for Social and Economic Research*. Global Insight. May 8, 2008. Available from http://case.com.pl/strona--ID-publikacje_raporty_case,publicacja_id-20963282,nlang-710.html.
- EU-Georgia Free Trade Agreement: Support for stakeholders' dialogue*. Available from www.epfound.ge/files/epf_newsletter_november_2008_en.pdf.
- Euro area unemployment down to 7.4%. *Eurostat News Release*, No. January 29, 2007 – February 28, 2007. Available from http://epp.eurostat.ec.europa.eu/cache/ITY_PUBLIC/3-28022007-BP/EN/3-28022007-BP-EN.PDF.
- European Commission. *Eastern partnership: Communication from the European Commission to the European Parliament and the Council*. (2008). COM (2008) 823, December 3, 2008. Available from http://ec.europa.eu/external_relations/eastern/docs/como8_823_en.pdf.
- European Commission (2008). *Progress Report Georgia. Implementation of the European Neighbourhood Policy in 2007*. The European Commission Staff Working Document SEC(2008) 393. Brussels, 3 April, 2008. Available from http://ec.europa.eu/world/enp/pdf/progress2008/sec08_393_en.pdf.
- Georgia. Ministry of Economic Development. *Quarterly Bulletin*. 2006, III. Department for Statistics.
- Georgia. Ministry of Economic Development. *Quarterly Bulletin*, 2008, I Quarter. State Department for Statistics.
- Georgia. Ministry of Economic Development of Georgia. *Entrepreneurship in Georgia*. (2009). National Statistics Office.
- Georgia. Ministry of Economic Development. *Labour market in Georgia*. (2006). State Department for Statistics.
- Georgia. Ministry of Economic Development. *Men and Women in Georgia*. Statistical Booklet. (2008). State Department for Statistics.
- Georgia. Ministry of Economic Development. *Natural Resources and Environment Protection in Georgia 2008*, (2009). Statistical Publication. National Statistics Office.
- Georgia. Ministry of Economic and Sustainable Development (2010). *Agriculture of Georgia 2009*. Statistical Publication, National Statistics Office. Tbilisi.
- George S.M., Billmeier A., Ding S., Fedorov K., Yakovlev I., and Zeuner J., (2006). *Georgia. Selected Issues*. International Monetary Fund. March 17, 2006. Available from <http://www.imf.org/external/pubs/ft/scr/2006/cro6170.pdf>
- Georgia: Investment guide of the American Chamber of Commerce in Georgia. Available from http://www.investmentguide.ge/pages/economic_sectors/agriculture_forestry/.
- Georgian Economic Review (2009). Georgian-European Policy and Legal Advice Centre. Available from <http://www.geplac.ge/newfiles/GeorgianEconomicTrends/2006/GER%20%20Year%202009.pdf>.
- International Monetary Fund (2006). *Georgia: Poverty Reduction Strategy Paper Progress Report*. (2006). No 06/360. Washington D.C. Available from <http://www.Imf.org/external/pubs/cat/longres.cfm?sk=19996.0>.
- International Monetary Fund (2010). Georgia: Sixth Review Under the Stand-By Arrangement and Requests for Modification of Performance Criteria, Waiver of Nonobservance of Performance Criterion, Waiver of Applicability of Performance Criterion, and Rephasing of Purchase - Staff Report; Staff Statement; Press Release on the Executive Board Discussion; and Statement by the Executive Director for Georgia. Country Report No. 10/219. July 16, 2010. Available from <http://www.imf.org/external/pubs/ft/scr/2010/cr10219.pdf>.
- International Financial Corporation (2009). *Georgia Sector Competitiveness Overview*, International Finance Corporation, June 2009; Available from [http://www.ifc.org/ifcext/georgiasme.nsf/AttachmentsByTitle/1GeorgiaManufacturingSectorCompetitivenessAssessmentEng/\\$FILE/1GeorgiaSectorCompetitivenessAssessmentFinalReportEng.pdf](http://www.ifc.org/ifcext/georgiasme.nsf/AttachmentsByTitle/1GeorgiaManufacturingSectorCompetitivenessAssessmentEng/$FILE/1GeorgiaSectorCompetitivenessAssessmentFinalReportEng.pdf)
- Jashi, C., Tokmazishvili M. (2009). *Gender Dimensions of the Financial Policy of Georgia*. UNDP, Tbilisi.
- Kozarzewski P., Pykovich S, Synitsina I., (2002). Problems of Privatizing Enterprises in Georgia. CASE – Centre for Social and Economic Research, Studies&Analyses. No. 243, Warsaw.
- Margishvili, A. Why Standards Are Important and How to Promote Their Adoption. *In Private sector development. Series of public discussion papers*. Horan, J., Watson, B. eds. UNDP, Tbilisi.
- McPherson M., Ignatowski C. (2007). *Short Country Survey Findings – GEORGIA*. Ministry of Education and Science of Georgia for The BFUG Employability Working Group. Available from http://www.ond.vlaanderen.be/hogeronderwijs/bologna/ActionLines/documents/Employability_Georgia.pdf.
- OECD – Organization for Economic Cooperation and Development. *Education at a glance, 2009*. http://www.oecd.org/document/24/0,3343,en_2649_39263238_43586328_1_1_1_1,00.html#4.
- Prachowny, M.. (1993). Okun's Law: Theoretical Foundations and Revised Estimates. *The Review of Economics and Statistics*, Vol. 75, No. 2.
- Papava V., Beridze T. (1997). Industrial Policy and Trade Regime in Georgia. *Eurasian Studies*, No. 4, 1996–1997.
- Porter, M.E. (1990). *The Competitive Advantage of Nations*. The Free Press, New York.
- Porter, M. E. (2000). Clusters and competition. In *Oxford handbook of economic geography*. Gordon E. Clark, eds. Oxford, Oxford University Press.
- Report on the sociological research for revealing organization with the best gender balance (2008). UNDP Programme 'Gender and Politics in the South Caucasus'.
- Reporters Without Borders. *Press Freedom index*. (2009). Available at: <http://www.rsf.org/en-classement1003-2009.html>.
- Rugman, A. M., Verbeke, D. A. (1993). How to Operationalize Porter's Diamond of International Competitiveness, *The International Executive*, July/August., Vol. 35, No. 4.
- Social Protection System in Georgia, Transparency International Georgia.

- Available from [http://www.transparency.ge/files/215_275_812164_Reformpercent20ofpercent20Georgiaspercent20Socialpercent20Welfarepercent20Systempercent20\[Geo\].pdf](http://www.transparency.ge/files/215_275_812164_Reformpercent20ofpercent20Georgiaspercent20Socialpercent20Welfarepercent20Systempercent20[Geo].pdf) .
43. The Global Competitiveness Report 2009-2010. *2009 World Economic Forum*. Available from <http://www.weforum.org/documents/GCR09/index.html>.
 44. UNDP – United Nations Development Programme (2008). *Human Development Report 2008*. Available from http://hdrstats.undp.org/countries/data_sheets/cty_ds_GEO.html.
 45. UNDP – United Nations Development Programme (2009). *Human Development Report 2009*. Available from <http://hdrstats.undp.org/en/indicators/161.html>.
 46. UNDP – United Nations Development Programme (2008). *Georgia: Human Development Report, The Reforms and Beyond*. Tbilisi.
 47. UNHCR – United Nations High Commissioner for Refugees. *Revised Figures Push Number of Georgia Displaced Up To 192,000*. 12 September, 2008. Available from [http://www.unhcr.org/cgi-bin/texis/vtx/search?page=search&docid=48ca8d804&query=Push Number of Georgia Displaced Up To 192,000](http://www.unhcr.org/cgi-bin/texis/vtx/search?page=search&docid=48ca8d804&query=Push%20Number%20of%20Georgia%20Displaced%20Up%20To%20192,000).
 48. World Trade Organization (2009). Trade Policy Review. Report by Georgia. WT/TPR/G/224, 3 November 2009. (09-5397). Available from http://www.wto.org/english/tratop_e/tp_r_e/tp324_e.htm.

სასარგებლო ინტერნეტ წყაროები

1. www.statistics.ge; www.geostat.ge – Ministry of Economic Development of Georgia, National Statistic Department of Georgia
2. www.georgia.gov.ge – Government of Georgia
3. www.mof.ge – Ministry of Foreign Affairs of Georgia
4. www.maf.ge – Ministry of Agriculture of Georgia
5. www.economy.ge – Ministry of Economy and sustainable development of Georgia
6. www.wto.org – World Trade Organization
7. www.nbg.gov.ge – National Bank of Georgia
8. www.worldenergy.org – World Energy Council
9. www.iea.org – International Energy Agency (IEA), Department of Statistics. 2009
10. <http://data.euro.who.int/hfad> – World Health Organization
11. www.transparency.org – Transparency International
12. www.humanrights.ge – Human Rights in Georgia
13. <http://faostat.fao.org> – Food and Agriculture Organization of the United Nations Statistics (FAOSTAT)
14. <http://comtrade.un.org> – United Nations Commodity Trade Statistics Database (UN COMTRADE)
15. www.heritage.org – The Heritage Foundation
16. www.doingbusiness.org – Doing Business. The World Bank Group
17. www.gtuc.ge – Georgian Trade Union Confederation
18. www.epfound.ge – Eurasia Partnership foundation (EPF) Newsletter
19. www.investingeorgia.org – Invest in Georgia, National Investment Agency
20. <http://devdata.worldbank.org> – World Bank Database
21. <http://www-wds.worldbank.org> – The World Bank group
22. <http://web.worldbank.org> – World Bank

დანართი

ცხრილი 1. მთლიანი შიდა პროდუქტი (მშპ)

	2004	2005	2006	2007	2008	2009*
მშპ მიმდინარე ფასებში მლნ. ლარი	9824.3	11620.9	13789.9	16993.8	19074.9	17986.0
მშპ მუდმივ 2003 წლის ფასებში, მლნ. ლარი	9065.9	9935.6	10868.0	12208.8	12491.4	12019.7
მშპ-ის რეალური ზრდა, პროცენტი	105.9	109.6	109.4	112.3	102.3	96.2
მშპ დეფლატორი, პროცენტი	108.4	107.9	108.5	109.7	109.7	98.0
მშპ ერთ სულზე (მიმდინარე ფასებში), ლარი	2276.7	2689.1	3133.1	3866.9	4352.9	4101.3
მშპ ერთ სულზე (მიმდინარე ფასებში), აშშ დოლარი	1187.6	1483.5	1763.5	2314.6	2921.1	2455.2
მშპ მიმდინარე ფასებში, მლნ. აშშ დოლარი	5124.7	6411.0	7761.7	10171.9	12800.5	10767.1

წყარო: საქართველოს სტატისტიკის ეროვნული სამსახური, www.geostat.ge

ცხრილი 2. მშპ-ს სტრუქტურა ეკონომიკური საქმიანობის მიხედვით, 2003-2009 (მთლიანი დაგეგმილი ღირებულება მიმდინარე ფასებში, მშპ-თან პროცენტაჟში)

	2003	2004	2005	2006	2007	2008	2009
სოფლის მეურნეობა, ნადირობა და სატყეო მეურნეობა; თევზჭერა, მეთევზეობა	20.6	17.9	16.7	12.8	10.7	9.4	9.4
მრეწველობა	14.2	13.2	13.8	14.2	13.3	12.5	12.1
პროდუქციის გადამამუშავება შინამეურნეობების მიერ	4.6	4.4	4.0	2.8	3.2	2.9	3.4
მშენებლობა	6.8	8.8	9.1	7.9	7.8	6.4	6.5
ვაჭრობა	14.1	13.9	13.5	15.6	14.8	16.2	15.1
ტრანსპორტი და კავშირგაბმულობა	14.8	14.6	14.0	13.2	12.1	11.0	11.4
სახელმწიფო მმართველობა	3.8	6.4	7.3	9.7	14.9	17.3	15.8
განათლება	3.5	3.8	3.7	4.2	3.8	4.1	4.9
ჯანმრთელობის დაცვა და სოციალური დახმარება	4.3	3.8	3.9	5.0	4.7	5.1	6.6
სხვა დარგები	13.3	13.1	14.0	14.5	14.7	15.2	15.6
სულ	100						

წყარო: საქართველოს სტატისტიკის ეროვნული სამსახური, www.geostat.ge

ცხრილი 3. მონეტარული მაჩვენებლები, 2003-2009

	2003	2004	2005	2006	2007	2008	2009
სესხების თანაფარდობა მშპ-თან (პერიოდის ბოლოსათვის)	8.8	9.5	14.6	19.2	26.6	30.6	27.8
სესხების ზრდა (პროცენტებში, წლის განმავლობაში)	22.5	24.9	83.2	55.8	70.8	31.0	-14.0
დეპოზიტების მშპ-თან თანაფარდობა	7.2	9.1	10.1	13.5	16.8	16.9	19.1
ბანკების აქტივების მშპ-თან თანაფარდობა	15.6	17.3	21.9	30.7	42.4	46.5	46.2
ფართო ფული (პროცენტებში მშპ-თან)	12.5	15.5	16.6	19.5	23.7	22.6	25.95
საპროცენტო განაკვეთი დეპოზიტებზე (%)	8.9	8.0	7.0	7.6	8.5	9.2	10.0
საპროცენტი განაკვეთი სესხებზე (%)	21.5	20.2	17.9	17.3	17.7	18.6	19.3
სამომხმარებლო ფასები (საშუალო), პროცენტებში	4.8	5.5	8.2	9.2	9.2	10.0	1.7
სამომხმარებლო ფასები (წლის ბოლოს), პროცენტებში	7.0	7.5	6.2	8.8	11.0	5.5	3.0

წყარო: გაანგარიშებულია საქართველოს ეროვნული ბანკის მონაცემების მიხედვით

ცხრილი 4. სსსეები ღირებულების მიხედვით 2003-2009

	2003	2004	2005	2006	2007	2008	2009
(პროცენტული ერთეული სსსეებით)							
სოფლის მეურნეობა, ნადირობა და სატყეო მეურნეობა; თევზჭერა, მეთევზეობა	1.39	1.11	0.49	0.57	1.68	2.47	1.97
მრეწველობა	28.39	29.28	18.99	20.22	19.23	17.56	21.03
ვაჭრობა	7.34	7.93	7.67	10.81	10.15	11.30	8.63
მშენებლობა	44.73	43.99	41.52	52.51	55.56	54.03	49.14
სასტუმროები და რესტორნები	0.82	1.80	0.75	0.67	1.11	1.19	0.63
ტრანსპორტი და კავშირგაბმულობა	3.29	3.62	2.36	2.53	1.42	1.81	6.25
ფინანსური შუამავლობა	6.89	6.21	8.20	4.47	1.68	1.55	2.03
პერაციები უძრავი ქონებით	0.49	0.61	1.30	1.90	1.89	3.51	1.54
სახელმწიფო მართვა და თავდაცვა	2.92	0.06	0.00	0.00	0.00	0.01	0.01
განათლება	0.04	0.02	0.11	0.07	0.15	0.07	0.18
ჯანდაცვა და სოციალური მომსახურება	0.25	0.22	0.27	0.57	0.47	0.83	0.98
სხვა დარგები	3.44	5.14	18.35	5.68	6.65	5.66	7.61
სულ	100						

წყარო: გაანგარიშებულია საქართველოს ეროვნული ბანკის მონაცემების მიხედვით

ცხრილი 5. ფისკალური მაჩვენებლები, 2003-2009

	2003	2004	2005	2006	2007	2008	2009
(მლნ. ლარი)							
შემოსავლები	1,345	2,266.9	2,828.9	3,850.2	4,972.7	5,854.2	5,264.5
გადასახადები	1,005.9	1,530.2	1,982.8	2,646.6	3,669	4,752.7	4,388.8
ხარჯები	1,261.4	1,835.8	2,425.9	2,978.7	4,379	5,410.9	5,397
ბიუჯეტის საოპერაციო სალდო	83.6	431.1	403	871.5	593.7	443.3	-132.5
ბიუჯეტის მთლიანი სალდო	-75.3	78.3	162.2	366.4	52.7	-383.4	-1,173.9
(პროცენტოვით მშპ-თან)							
შემოსავლები	15.71	23.07	24.34	27.92	29.26	30.69	29.33
გადასახადები	11.75	15.58	17.06	19.19	21.59	24.92	24.45
ხარჯები	14.73	18.69	20.88	21.60	25.77	28.37	30.07
ბიუჯეტის საოპერაციო სალდო	0.98	4.39	3.47	6.32	3.49	2.32	-0.74
ბიუჯეტის მთლიანი სალდო	-0.88	0.80	1.40	2.66	0.31	-2.01	-6.54
ვალი	53.8	43.84	35.08	27.96	23.06	27.02	34.69

წყარო: გაანგარიშებულია საქართველოს ფინანსთა სამინისტროს მონაცემების მიხედვით. www.mof.gov.ge

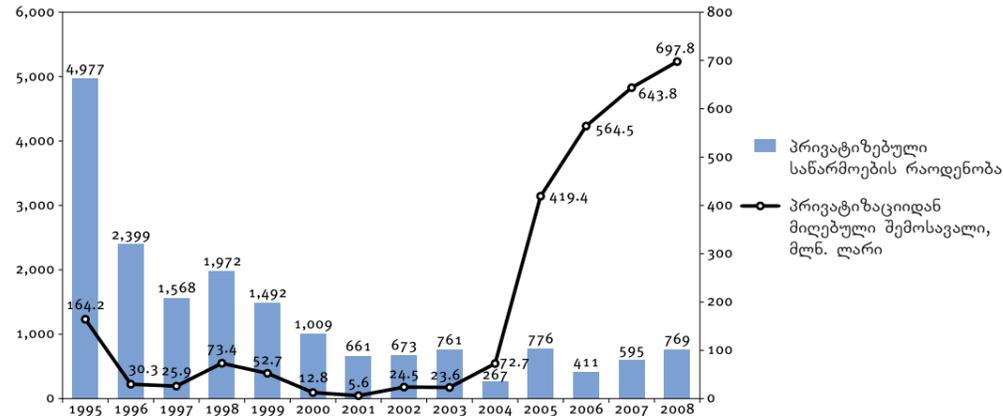
ცხრილი 6. საგარეო სექტორის მაჩვენებლები, 2003-2009

	2003	2004	2005	2006	2007	2008	2009*
(ათასი აშშ დოლარი)							
მიმდინარე ანგარიში	-383832.9	-353874.9	-709202.0	-1175250.6	-2009965.2	-2912275.1	-1259024.1
სავაჭრო ბალანსი	-577303.6	-846222.0	-1130312.4	-1861568.4	-2734675.0	-3812223.4	-2067254.7
საქონლისა და მომსახურების ექსპორტი	1288509.9	1646873.4	2187480.7	2551559.9	3182355.0	3688405.8	3199649.7
საქონლისა და მომსახურების იმპორტი	-1865813.5	-2493095.4	-3317793.1	-4413128.3	-5917030.0	-7500629.1	-5266904.4
ტრანსფერტი	179998.6	413877.3	359037.6	523943.4	688453.8	1060354.9	958137.9
კაპიტალის და ფინანსური ანგარიში	388943.0	342847.2	683248.2	1239846.6	2045034.3	2948378.2	1205276.7
წმინდა პირდაპირი უცხოური ინვესტიციები	330886.6	482758.9	542229.6	1185908.8	1673898.6	1494068.4	765318.3
ცვლილებები საერთაშორისო რეზერვებში	18503.7	-177879.1	-110570.1	-438637.1	-377027.1	-130705.1	-616422.3
(პროცენტოვით მშპ-თან)							
მიმდინარე ანგარიში	-9.6	-7.5	-12.9	-19.2	-27.5	-34.7	-17.5
სავაჭრო ბალანსი	-14.5	-17.9	-20.6	-30.4	-37.4	-45.5	-28.8
საქონლისა და მომსახურების ექსპორტი	32.3	34.8	39.9	41.7	43.5	44.0	44.5
საქონლისა და მომსახურების იმპორტი	-46.8	-52.7	-60.5	-72.1	-81.0	-89.5	-73.3
ტრანსფერტი	4.5	8.8	6.6	8.6	9.4	12.6	13.3
კაპიტალის და ფინანსური ანგარიში	9.7	7.2	12.5	20.3	28.0	35.2	16.8
წმინდა პირდაპირი უცხოური ინვესტიციები	8.3	10.2	9.9	19.4	22.9	17.8	10.7
ცვლილებები საერთაშორისო რეზერვებში	0.5	-3.8	-2.0	-7.2	-5.2	-1.6	-8.6
რეალური ეფექ- ტიური გაცვ- ლითი კურსი (REER) (ინდექ- სი: დეკემბერი -1995=100)	94.9	107	110.2	110.1	110.6	121.3	116.7
ნომინალური გაცვლითი კურ- სი ლარი/აშშ დოლარი (წლის ბოლოსათვის)	2.0750	1.8250	1.7925	1.7135	1.5916	1.6670	1.6858
მშპ მუდმივ ფასებში (მლნ აშშ დოლარი)	3990.8	4729.1	5481.2	6117.1	7307.8	8382.5	7183.4

წყარო: გაანგარიშებულია საქართველოს ეროვნული ბანკის მონაცემების მიხედვით

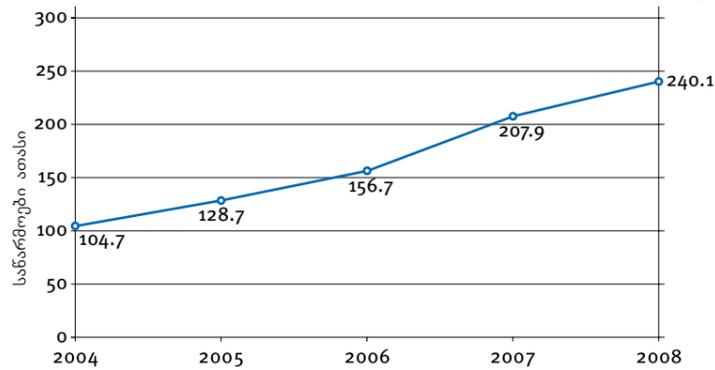
*წინასწარი მონაცემები

გრაფიკი 1. პრივატიზებული საწარმოების რაოდენობა და პრივატიზაციიდან მიღებული შემოსავალი საქართველოში, 1995-2008

წყარო: გაანგარიშებულია საქართველოს სტატისტიკის ეროვნული სამსახური მონაცემების მიხედვით, www.geostat.ge

გრაფიკი 2. რეგისტრირებული საწარმოების რაოდენობა, 2004-2008

წყარო: მენარმეობა საქართველოში, 2009. საქართველოს სტატისტიკის ეროვნული სამსახური, www.geostat.ge

ცხრილი 7. ჯინის კოეფიციენტის დინამიკა შემოსავლების, ხარჯებისა და მოხმარების მიხედვით, 1997-2008

წელი	მთლიანი შემოსავლების მიხედვით	მთლიანი მოხმარების მიხედვით	მთლიანი დანახარჯების მიხედვით
1997	0.46	0.38	0.39
1998	0.47	0.39	0.40
1999	0.50	0.40	0.41
2000	0.49	0.39	0.42
2001	0.45	0.4	0.39
2002	0.46	0.39	0.41
2003	0.47	0.38	0.40
2004	0.44	0.38	0.41
2005	0.44	0.39	0.41
2006	0.45	0.39	0.41
2007	0.46	0.41	0.42
2008	0.48	0.41	0.43

წყარო: საქართველოს სტატისტიკური წელიწადი 2009, საქართველოს სტატისტიკის ეროვნული სამსახური, www.geostat.ge

ცხრილი 8. სოციალური უზრუნველყოფა, 1998-2009

	1998	2000	2001	2002	2003	2004	2005	2006	2007	2008	2009
საშუალო ხელფასი, ლარი, ყოველთვიური	55.4	72.3	94.6	113.5	125.9	156.6	204.2	277.9	368.1	534.9	556.8
საშუალო პენსია, ლარი, ყოველთვიური	15.0	15.9	16.1	16.2	16.5	18.0	37.3	39.7	44.6	70.9	77.6
საშუალო პენსიის საშუალო ხელფასთან თანაფარდობა (%)	27.1	22.0	17.0	14.3	13.1	11.5	18.3	14.3	12.1	13.3	13.9
პენსიონერთა რიცხოვნობა, ათასი	967.8	900.4	896.0	903.6	899.8	895.1	902.1	985.4	836.9	842.2	838.5
მათ შორის											
ასაკით	665.3	594.8	590.3	588.9	573.6	570.2	549.9	589.7	611.8	658.3	660.0
შეზღუდული შესაძლებლობის მქონე პირები	136.6	126.9	126.8	129.7	130.4	135.8	128.6	213.0	160.6	137.8	139.9
მარჩენალ დაკარგული ოჯახის წევრი	50.8	60.5	58.1	55.9	53.9	49.6	51.9	75.8	55.9	41.9	35.5
სოციალური პენსია	71.0	70.5	75.1	82.5	87.9	100.5	150.6	85.0	*	*	*

წყარო: საქართველოს სტატისტიკის ეროვნული სამსახური, www.geostat.ge

* საქართველოს "სახელმწიფო პენსიის შესახებ" და "სახელმწიფო კომპენსაციისა და აკადემიური სტიპენდიის შესახებ" კანონების თანახმად 2006 წლიდან გაუქმებულია ე.წ. "შრომითი პენსია", "სოციალური პენსია", "სპეციალური პენსია" და სხვ. ეს კატეგორიები წარმოდგენილია როგორც "პენსია ასაკით" და "შეზღუდული შესაძლებლობის მქონე პირების პენსია".

ცხრილი 9. 15 წლის და უფროსი ასაკის მოსახლეობა და დასაქმება საქართველოში, 2003-2009

	2003	2004	2005	2006	2007	2008	2009
(ათასი)							
ეკონომიკურად აქტიური მოსახლეობა, სულ	2050.8	2041.0	2023.9	2021.8	1965.3	1917.8	1991.8
მათ შორის:							
დასაქმებული	1814.9	1783.3	1744.6	1747.3	1704.3	1601.9	1656.1
მათ შორის:							
დაქირავებული	618.5	600.9	600.5	603.9	625.4	572.4	596.0
თვითდასაქმებული	1195.2	1180.8	1143.3	1141.6	1078.8	1028.5	1059.0
გაურკვეველი	1.3	1.6	0.8	1.8	0.1	1.1	1.2
უმუშევარი	235.9	257.6	279.3	274.5	261.0	315.8	335.6
მოსახლეობა სამუშაო ძალის გარეთ	1048.4	1105.9	1136.1	1228.0	1138.6	1145.2	1139.3
(პროცენტაჟში)							
უმუშევრობის დონე	11.5	12.6	13.8	13.6	13.3	16.5	16.9
აქტიურობის დონე	66.2	64.9	64.0	62.2	63.3	62.6	63.6
დასაქმების დონე	58.6	56.7	55.2	53.8	54.9	52.3	52.9

წყარო: საქართველოს სტატისტიკის ეროვნული სამსახური, www.geostat.ge

ცხრილი 10. დასაქმების სტრუქტურა ეკონომიკური საქმიანობის მიხედვით, 2003-2009

	2003	2004	2005	2006	2007	2008	2009
დასაქმებული, სულ, მათ შორის:	100	100	100	100	100	100	100
სოფლის მეურნეობა, ნადირობა და სატყეო მეურნეობა	54.8	54.0	54.3	55.3	53.4	55.1	54.5
მრეწველობა	6.1	6.5	6.7	6.0	6.3	6.5	6.7
ტრანსპორტი და კავშირგაბმულობა	4.9	4.2	4.0	4.5	4.2	4.8	5.1
მშენებლობა	2.2	2.4	2.5	3.1	4.2	4.2	3.4
ვაჭრობა; ავტომობილების, საყოფაცხოვრებო ნაწარმისა და პირადი მომხმარებლის საგნების რემონტი	10.9	11.0	10.8	9.6	9.9	10.8	10.5
სასტუმროები და რესტორნები	0.9	1.1	0.9	1.0	1.1	1.0	1.1
საფინანსო საქმიანობა	0.5	0.7	0.8	0.8	1.0	1.4	1.2
ოპერაციები უძრავი ქონებით, იჯარა და მომხმარებლისათვის მომსახურების განევა	1.8	1.6	1.5	1.5	2.0	1.4	2.0
სახელმწიფო მმართველობა	5.0	4.9	4.7	4.5	3.8	3.2	3.2
განათლება	7.5	7.5	7.5	7.6	7.8	7.2	7.1
ჯანმრთელობის დაცვა და სოციალური დახმარება	2.7	3.1	3.3	3.0	3.5	3.6	3.5
სხვა	2.7	3	3	3.1	2.8	0.8	1.7

წყარო: საქართველოს სტატისტიკის ეროვნული სამსახური, www.geostat.ge

ცხრილი 11. საშუალო თვიური ხელფასი საქმიანობის სახეების მიხედვით (ლარი), 2001-2009

	2001	2002	2003	2004	2005	2006	2007	2008	2009
სულ	94.6	113.5	125.9	156.8	204.2	277	368.1	534.9	556.8
სოფლის მეურნეობა	33.2	42.3	47.6	68.0	128.9	148.1	184.9	299.3	264
სამთომოპოვებითი მრეწველობა	153.8	192.2	218.7	179.5	210.8	352.3	657.7	808.9	677.7
დამამუშავებელი მრეწველობა	120.8	143.4	152.5	183.8	212.1	260.5	357.7	510.5	447.9
ელექტროენერჯის, აირისა და წყლის წარმოება და განაწილება	212.1	214.9	250.2	259.2	341.5	398.2	533.8	738.3	766.8
მშენებლობა	145.9	176.1	206.2	264.5	296.4	391.0	494.5	597.3	626.1
ვაჭრობა	57.4	72.8	85.5	107.9	173.6	246.4	355.5	510.6	517.7
ტრანსპორტი და კავშირგაბმულობა	141.1	171.7	191.1	229.1	265.7	391.3	492.3	667.7	729.3
სასტუმროები და რესტორნები	50.1	51.5	56.6	70.3	108.2	196.5	238.4	333.6	364.7
საფინანსო საქმიანობა	430.2	429.6	530.5	739.3	1049.2	779.0	1014.5	1343.5	1319
ოპერაციები უძრავი ქონებით	88.2	92.0	110.3	125.5	210.8	284.2	405.8	540.1	640.3
სახელმწიფო მმართველობა	105.9	141.2	132.0	192.4	342.4	448.0	585.4	869.5	888.8
განათლება	45.5	56.5	68.5	88.7	92.5	122.1	153.0	243.7	269.3
ჯანდაცვა	45.6	55.6	76.8	80.3	99.5	143.3	206.4	305.8	366.7
კომუნალური, სოციალური და პერსონალური მომსახურების განევა	75.3	82.1	72.2	123.5	113.4	175.6	260.6	408.7	411.1

წყარო: საქართველოს სტატისტიკის ეროვნული სამსახური, www.geostat.ge

ცხრილი 12. საშუალო თვიური ხელფასი საქმიანობის სახეების მიხედვით (ლარი), 2000-2009

	2000	2001	2002	2003	2004	2005	2006	2007	2008	2009
სახელმწიფო სექტორი	66.6	85.7	104.1	114.5	144.3	193.6	249.2	312.3	481.3	512.2
არასახელმწიფო სექტორი	94.8	123.5	145.1	167.1	190.9	227.6	316.3	437.8	603.4	608.5

წყარო: საქართველოს სტატისტიკის ეროვნული სამსახური, www.geostat.ge

ცხრილი 13. შინაგაყიდვების შემოსავლები, 2004-2009

	2004	2005	2006	2007	2008	2009
შემოსავლები, სულ, მლნ. ლარი, თვიური	285.5	309.2	340.7	371.8	465.1	508.3
მათ შორის, % სულ შემოსავლებთან						
ფულადი შემოსავლები და ტრანსფერტები, მათ შორის:	67.8	73.9	75.9	80.0	81.4	83.5
დაქირავებული შრომიდან	24.0	28.8	31.7	35.7	35.7	36.8
თვითდასაქმებიდან	13.0	13.0	12.0	11.4	11.4	11.0
სოფლის მეურნეობის პროდუქციის გაყიდვიდან	12.2	10.6	9.5	7.3	6.5	5.8
ქონებიდან (გაქირავებიდან, პროცენტი ანაბრიდან)	0.8	1.1	0.4	1.0	0.7	0.8
პენსიები, სტიპენდიები, დახმარებები	5.6	8.4	9.6	11.1	13.5	14.8
უცხოეთიდან მიღებული გზავნილები	4.4	4.6	4.4	4.7	4.1	4.3
ახლოობებისაგან მიღებული ფული	7.7	7.5	8.3	8.8	9.3	9.9
არაფულადი სახსრები	31.2	26.1	24.1	19.9	18.6	16.5

წყარო: საქართველოს სტატისტიკის ეროვნული სამსახური, www.geostat.ge

ცხრილი 14. მთლიანიდაგაბაული ღირებულების წარმოება ერთ დაქირავებით დასაქმებულზე ეკონომიკის დარგების მიხედვით, 2003-2009 (მიმდინარე ფასეში, ათასი ლარი)

	2003	2004	2005	2006	2007	2008	2009
სოფლის მეურნეობა, ნადირობა და სატყეო მეურნეობა; თევზჭერა, მეთევზეობა	1.52	1.50	1.61	1.49	1.75	1.74	1.62
სამთომოპოვებითი მრეწველობა	11.56	11.25	12.18	20.42	19.00	14.28	10.35
დამამუშავებელი მრეწველობა	6.36	6.69	8.71	11.32	13.98	16.85	13.75
ელექტროენერჯის, აირისა და წყლის წარმოება და განაწილება	12.93	11.58	11.28	17.23	19.54	18.97	19.85
მშენებლობა	11.15	15.25	16.66	14.32	14.75	13.46	12.51
ვაჭრობა	4.29	4.69	5.45	8.87	10.38	12.89	10.90
სასტუმროები და რესტორნები	11.77	11.48	16.06	15.59	16.15	21.52	16.70
ტრანსპორტი და კავშირგაბმულობა	12.04	13.59	15.66	16.80	20.39	20.19	18.5
საფინანსო საქმიანობა	9.87	8.35	14.12	17.28	18.53	18.11	20.43
ოპერაციები უძრავი ქონებით, იჯარა და მომხმარებლისათვის მომსახურების განევა	7.31	9.45	10.80	15.60	18.66	23.15	20.04
სახელმწიფო მმართველობა	2.75	5.26	7.40	12.67	29.53	32.37	27.53
განათლება	1.70	2.08	2.34	3.09	3.47	4.52	4.86
ჯანმრთელობის დაცვა და სოციალური დახმარება	5.08	4.64	5.25	8.87	9.29	11.95	14.80
სხვა	3.35	3.69	5.53	6.15	8.16	11.22	7.98
სულ	3.29	3.65	4.30	5.28	6.81	7.70	6.93

წყარო: საქართველოს სტატისტიკის ეროვნული სამსახური, www.geostat.ge

ცხრილი 15. მთლიანი დამატებული ღირებულების წარმოება ერთ დასაქმებულზე ეკონომიკის დარგების მიხედვით, 2003-2009 (მიმდინარე ფასეები, 1996=100)

	2003	2004	2005	2006	2007	2008	2009
სოფლის მეურნეობა, ნადირობა და სატყეო მეურნეობა; თევზჭერა, მეთევზეობა	117.8	116.1	125.0	115.2	135.7	134.7	126.3
სამთომოპოვებითი მრეწველობა	825.4	803.6	869.8	1458.4	1357.3	1020.2	739.5
დამამუშავებელი მრეწველობა	131.3	138.1	180.0	233.8	288.9	348.2	284.1
ელექტროენერჯის, აირისა და წყლის წარმოება და განაწილება	396.6	355.2	346.1	528.6	599.3	581.8	608.8
მშენებლობა	448.0	612.6	669.0	575.2	592.2	540.7	498.0
ვაჭრობა	214.4	234.7	272.5	443.6	519.0	644.7	541.7
სასტუმროები და რესტორნები	146.2	142.6	199.5	193.7	200.6	267.3	207.3
ტრანსპორტი და კავშირგაბმულობა	519.0	585.7	674.8	724.3	878.9	870.4	799.7
საფინანსო საქმიანობა	341.5	289.0	488.7	598.0	641.3	626.6	706.9
ოპერაციები უძრავი ქონებით, იჯარა და მომხმარებლისათვის მომსახურების განწევა	232.1	299.9	342.7	495.1	592.5	735.0	636.1
სახელმწიფო მმართველობა	212.9	408.1	573.8	982.2	2289.2	2509.5	2134.0
განათლება	274.4	334.9	377.8	498.1	560.1	729.4	783.2
ჯანმრთელობის დაცვა და სოციალური დახმარება	669.0	611.0	690.6	1167.3	1223.0	1572.3	1942.7
სხვა	235.8	259.8	389.2	433.0	574.7	790.3	561.9
სულ	206.8	229.2	270.4	331.8	428.6	484.3	436.0

წყარო: საქართველოს სტატისტიკის ეროვნული სამსახური, www.geostat.ge

ცხრილი 16. მთლიანი დამატებული ღირებულების წარმოება ერთ დასაქმებულზე ეკონომიკის დარგების მიხედვით, 2003-2009 (%; ეროვნული ეკონომიკა=100)

	2003	2004	2005	2006	2007	2008	2009
სოფლის მეურნეობა, ნადირობა და სატყეო მეურნეობა; თევზჭერა, მეთევზეობა	46.2	41.1	37.5	28.2	25.7	22.6	23.5
სამთომოპოვებითი მრეწველობა	351.5	308.6	283.2	387.0	278.9	185.5	149.4
დამამუშავებელი მრეწველობა	193.3	183.4	202.5	214.5	205.2	218.8	198.4
ელექტროენერჯის, აირისა და წყლის წარმოება და განაწილება	393.3	317.7	262.4	326.6	286.7	246.3	286.3
მშენებლობა	339.3	418.5	387.4	271.5	216.4	174.8	178.9
ვაჭრობა	130.4	128.8	126.8	168.2	152.3	167.4	156.3
სასტუმროები და რესტორნები	358.1	314.9	373.5	295.6	237.0	279.5	240.7
ტრანსპორტი და კავშირგაბმულობა	366.3	372.8	364.1	318.5	299.3	262.2	267.6
საფინანსო საქმიანობა	300.2	229.1	328.4	327.6	272.0	235.2	294.7
ოპერაციები უძრავი ქონებით, იჯარა და მომხმარებლისათვის მომსახურების განწევა	222.4	259.2	251.0	295.6	273.9	300.7	289.1
სახელმწიფო მმართველობა	83.5	144.4	172.1	240.2	433.4	420.4	397.1
განათლება	51.8	57.0	54.5	58.5	51.0	58.7	70.0
ჯანმრთელობის დაცვა და სოციალური დახმარება	154.7	127.4	122.1	168.2	136.4	155.2	213.0
სხვა	101.9	101.2	128.5	116.6	119.8	145.7	115.1
სულ	100.0						

წყარო: საქართველოს სტატისტიკის ეროვნული სამსახური, www.geostat.ge

ცხრილი 17. სახელმწიფო ბიუჯეტი (მლნ. ლარი)

	2002	2003	2004	2005	2006	2007	2008	2009
შემოსავლები	802.7	933.3	1732.9	2213	3293.3	4293.6	5517.7	4917
გადასახადები	567.9	602.3	975.3	1407.3	2130.3	3010.5	4541.6	4161.7
საშემოსავლო & მოგების გადასახადი	27.8	31.8	27.7	0	324.9	533.1	1810.4	1570.9
ქონებაზე გადასახადი	0	0	2,1	0	0	0	0	0
დღგ & აქციზი	489.2	504.2	811.8	1282.5	1671.3	2402.3	2587.5	2494.9
საბაჟო გადასახადი	50.9	66.3	131.8	124.2	132.4	52	51.9	35.9
სხვა არაკლასიფიცირებული გადასახადი	0	0	1,9	0,6	1,7	23,1	91,8	60
სოციალური შენატანები	154.8	222.7	402.2	428.8	502.8	722.1	0	0
გრანტები	22.6	48.4	160.1	104.5	194	208.6	617.1	387.7
სხვა შემოსავალი	57.4	59.9	195.3	272.4	466.2	352.4	359	367.6
ხარჯები	839.7	915.6	1432.2	2012.7	2669.4	3890	5554.7	5367.2
პრომის ანაზღაურება	93.9	131.5	233	336.7	451.5	603.5	913.1	941.6
საქონელი და მომსახურება	183.1	169.3	319.2	420.2	678.5	1483.8	1508.7	879.9
პროცენტი	146.7	168.5	142.4	120.1	100.5	97.4	119.3	167.2
სუბსიდიები	92	57	112.7	421.5	419	267.3	362.5	447.3
გრანტები	65.1	69.8	128.2	181.4	222.7	197.3	858.9	861.2
სოციალური უზრუნველყოფა	258.9	319.5	480.5	466	597.2	892.5	1286.1	1419.9
სხვა ხარჯები	0	0	16.2	66.8	200	348.2	506.1	650.1

წყარო: საქართველოს ფინანსთა სამინისტრო

ცხრილი 18. პირდაპირი უცხოური ინვესტიციები ეკონომიკის სექტორების მიხედვით

	2007	2008	2009
მლნ აშშ დოლარი			
სულ	2 014.8	1 563.9	658.4
მათ შორის			
სოფლის მეურნეობა, თევზჭერა	15.5	7.8	22 .2
მრეწველობა	398.2	207.3	139.8
ენერჯეტიკა	362.5	294.8	-2.1
მშენებლობა	171.8	56.7	105.2
სასტუმროები და რესტორნები	242.0	181.9	37.5
ტრანსპორტი და კავშირგაბმულობა	416. 6	422.6	984
უძრავი ქონება	30.5	277. 8	147.4
დანარჩენი მომსახურება	140.7	101.2	51.5
საფინანსო სექტორი	136.9	8.5	49.6
პროცენტაჟი			
სულ	100	100	100
მათ შორის			
სოფლის მეურნეობა, თევზჭერა	0.8	0.5	3.4
მრეწველობა	19.8	13.3	21.2
ენერჯეტიკა	18.0	18.9	-0.3
მშენებლობა	8.5	3.6	16.0
სასტუმროები და რესტორნები	12.0	11.6	5.7
ტრანსპორტი და კავშირგაბმულობა	20.7	27.0	15.0
უძრავი ქონება	1.5	17.8	22.4
დანარჩენი მომსახურება	7.0	6.5	7.8
საფინანსო სექტორი	6.8	0.5	7.5

წყარო: საქართველოს სტატისტიკის ეროვნული სამსახური, www.geostat.ge

ცხრილი 19. პირდაპირი უცხოური ინვესტიციები (მლნ აშშ დოლარი)

კვიყვაბი	2003	2004	2005	2006	2007	2008	2009
სულ	340.0	499.1	449	1190.3	2014.8	1563.9	658.4
ბათ შორის:							
აზერბაიჯანი	29.6	69.0	66.9	77.8	41.3	23.9	29.8
ავსტრია	18.1	23.1	14.7	10.7	11.3	51.4	29.7
ვირჯინიის კ-ბი (ბრიტ.)	6.2	6.8	4.9	58.5	187.8	156.8	35.4
კვიბროსი	0.6	21.3	47.5	40.0	148.6	26.1	-1.6
ჩეხეთი	0.2	0.2	1.2	15.3	227.9	34.8	45.6
საფრანგეთი	16.7	22.8	14.3	17.2	43.7	8.1	11.9
გერმანია	4.1	5.1	5.0	20.3	56.9	40.5	21.3
იტალია	15.8	32.4	22.8	47.2	15.2	6.0	1.6
იაპონია	8.6	12.0	16.6	34.4	34.3	11.6	-30.8
ყაზახეთი	-	-	-	152.3	88.4	65.9	-31.9
ნიდერლანდები	-	-	0.4	18.5	299.2	135.8	32.5
ნორვეგია	11.2	37.4	23.6	77.8	34.2	2.6	1.0
რუსეთი	42.6	43.7	38.7	34.2	88.9	26.2	10.2
არაბეთი გაერთიანებული ემირატები	0.2	-	0.2	0.4	130.8	306.5	162.7
თურქეთი	17.2	33.9	21.8	129.7	93.8	164.5	97.9
უკრაინა	1.4	1.2	1.7	1.0	24.3	-6.4	-1.5
გაერთიანებული სამეფო	37.6	87.8	132.9	186.8	145.4	148.9	72.3
აშშ	72.0	81.1	15.0	182.6	84.4	167.9	-10.0
საერთაშორისო ორგანიზაციები	-	-	-	8.7	14.2	23.6	30.7

წყარო: საქართველოს სტატისტიკის ეროვნული სამსახური, www.geostat.ge

ცხრილი 20. სასოფლო-სამეურნეო კულტურების წარმოება (ათასი ტონა), პირუტყვისა და ფრინველის რაოდენობა, 2002-2009

	2002	2003	2004	2005	2006	2007	2008	2009
ხორბალი	199.7	225.4	185.8	190.1	69.7	74.9	80.3	53.9
ქერი	57.5	48.3	61.3	65.4	30.6	40.3	49.3	19.9
სიმინდი	400.1	461.9	410.6	421.3	217.4	295.8	328.2	291.0
ლობო ხმელი	10.6	12.1	16.4	23.0	7.6	10.5	11.6	10.2
თამბაქო	2.1	1.4	1.5	1.1	0.3	0.1	0.1	0.1
მზესუმზირის თესლი	21.2	25.5	22.3	22.3	12.3	16.1	15.1	...
სოია	1.9	3.7	2.2	10.7	3.7	2.8	2.3	1.0
კარტოფილი	415.3	425.2	419.5	432.2	168.7	229.2	193.4	216.8
ბოსტნეული	405.6	430.1	400.5	436.7	179.7	190.3	165.0	170.3
ბალჩული კულტურები	125.1	125.0	109.5	119.6	37.8	73.5	52.8	43.7
ერთწლიანი ბალახების თივა	48.8	48.6	46.6	37.4	26.5	20.5	5.0	14.6
მრავალწლიანი ბალახების თივა	86.1	130.8	103.8	100.7	25.8	8.8	30.2	23.0
საკვები ძირხვენები	-	-	4.4	2.9	1.5	1.2	0.2	3.2
ხილი	172.6	260.0	160.2	264.9	153.3	227.5	157.6	181.2
ციტრუსები	33.1	59.2	38.2	122.4	52.2	98.9	55.2	93.6
ყურძენი	90.0	200.0	180.0	250.3	162.5	227.3	175.8	150.1
ჩაის ფოთოლი	24.0	25.5	20.0	22.8	6.6	7.5	5.4	5.8
კვერცხი, მლნ ცალი	408.8	458.1	496.6	504.6	249.2	438.1	437.5	430.6
ხორცი (სუფთა წონა)	106.9	108.9	104.1	104.7	83.3	73.0	57.3	54.3
რძე	742.1	765.1	749.7	755.7	606.1	624.8	645.8	551.4
ბამბა	2.0	2.0	2.2	2.2	2.0	2.2	1.9	1.8
ქათამი, მლნ	8.9	9.2	9.8	7.5	5.4	6.1	6.7	6.7
მსხვილფეხა რქოსანი პირუტყვი	1216.0	1242.5	1177.9	1190.6	1080.3	1048.5	1045.5	1014.7
ღორი	446.1	473.8	483.9	455.3	343.5	109.9	86.4	135.2
ცხვარი და თხა	699.5	722.2	804.9	815.3	789.2	797.1	769.4	673.8

წყარო: საქართველოს სტატისტიკის ეროვნული სამსახური, www.geostat.ge

ცხრილი 21. ტრაქტორებისა და კომპაინების რაოდენობა 1000 ჰა სახნავ მიწაზე

	ტრაქტორები			კომპაინები		
	2004	2005	2006	2004	2005	2006
ქვეყნები						
სომხეთი	33.2	33.3	36.4	3.2	3.2	3.5
აზერბაიჯანი	14.7	8.4	8.4	1.9	0.8	0.8
ბელარუსი	10.0	9.7	9.5	2.3	2.3	2.4
ბულგარეთი	9.6	10.8	10.5	2.5	2.6	2.7
ხროატია	217.8	222.4	215.8	8.1	8.2	8.0
ჩეხეთი	29.2	28.6	28.6	3.9	3.8	3.8
ესტონეთი	71.8	54.6	60.5	8.3	7.1	7.5
საქართველო	32.0	42.7	53.2	2.5	1.5	0.4
უნგრეთი	25.9	26.2	26.5	2.6	2.6	2.6
ყაზახეთი	2.1	2.0	2.0	0.9	0.9	0.9
ყირგიზეთი	15.8	15.7	19.1	2.1	2.3	2.8
ლატვია	55.2	51.4	46.9	6.3	6.1	5.8
ლიტვა	68.6	63.7	65.0	9.6	9.2	9.4
მოლდოვა	22.2	22.3	22.4	3.3	3.3	3.3
რუსეთი	4.4	3.9	3.6	1.2	1.1	1.0
სლოვაკია	15.8	15.7	15.8	2.6	2.6	2.5
სლოვენია	598.0	582.9	571.4	15.8	15.1	14.5
ტაჯიკეთი	29.0	28.8	29.6	1.4	1.4	1.5
უკრაინა	11.4	10.9	10.6	1.8	1.8	1.8
უზბეკეთი	37.8	38.6	39.1	1.6	1.6	1.6
მსოფლიო	20.0	20.2	20.2	2.9	2.9	2.9

წყარო: FAO Statistical Yearbook, 2009. Statistics Division FAO.

ცხრილი 22. ძირითადი სასოფლო-სამეურნეო და კვების პროდუქტების ექსპორტი (ათასი აშშ დოლარი)

	2003	2004	2005	2006	2007	2008	2009
ექსპორტი, სულ. მათ შორის:	461405.6	646903.0	865454.2	936172.1	1,232371.0	1,496060.4	1,134926.2
თევზი და კიბოსნაირნი, მოლუსკები და წყლის სხვა უხერხემლოები	348.9	213.9	992.3	904.4	1948.5	6081.0	4484.2
რძის პროდუქცია; ფრინველის კვერცხი; ნატურალური თაფლი	159.4	4425.5	2625.5	742.3	1565.8	629.8	1316.9
ბოსტნეული და საკვებად ვარგისი ზოგიერთი ძირნაყოფები და ბოლქვენაყოფები	385.5	1126.4	1053.6	1151.4	852.2	1435.9	2599.1
საკვებად ვარგისი ნაყოფი და კაკალი; ციტრუსების ან ბახჩეული კულტურების ქერქი და კანი	15948.5	21284.2	76937.3	61668.8	72181.3	43498.4	90087.8
ყავა, ჩაი, მათე და სანელებლები	5534.1	5161.3	5199.5	3195.0	3376.0	3634.2	4763.3
პურეული მარცვლოვანები	10945.2	22995.0	6152.6	11822.2	12732.4	5208.0	4591.2
მცენარეების თესლი და ნაყოფი; მცენარეები სამკურნალო და ტექნიკური მიზნებისათვის	993.6	1027.7	2579.0	1954.1	2319.5	4120.6	23310.0
შაქარი და საკონდიტრო ნაწარმი შაქრისაგან	34339.6	35920.1	30571.4	19241.9	29047.1	8457.6	980.4
ბოსტნეულის, ნაყოფის, კაკლის ან მცენარეთა სხვა ნაწილების გადამამუშავების პროდუქტები	2078.7	2294.5	5445.4	6829.3	15681.3	1156.1	3844.9
კვების სხვადასხვა პროდუქტები	730.4	849.8	829.9	1014.7	468.1	9872.9	8356.9
ალკოჰოლიანი და უალკოჰოლო სასმელები და ძმარი	88591.5	101336.7	164356.7	119557.8	143412.3	138444.0	123776.4
კვების მრეწველობის ნაშთები და ნარჩენები; მზა საკვები ცხოველებისათვის	162.6	149.3	782.8	3702.9	6531.4	6 954.8	11490.1
თამბაქო და თამბაქოს სამრეწველო შემცველები	1555.8	1089.3	1345.8	59.6	62.0	1.1	9.5

წყარო: საქართველოს სტატისტიკის ეროვნული სამსახური, www.geostat.ge

ცხრილი 23. ძირითადი სასოფლო-სამეურნეო და კვების პროდუქტების იმპორტი (ათასი აშშ დოლარი)

	2003	2003	2004	2005	2006	2007	2008	2009
იმპორტი, სულ-მათ შორის:	795539.1	1141164.7	1845554.9	2489953.4	3677744.7	5214883.4	6304557.3	4378084.4
ხორცი და ხორცის საკვები სუბპროდუქტები	14927.3	14497.8	16694.1	21135.3	41630.6	60358.2	78241.9	62614.6
თევზი და კიბოსნაირნი, მოლუსკები და წყლის სხვა უხერხემლოები	1338.2	2014.2	4325.5	8109.4	21686.0	27984.8	31029.3	25888.1
რძის პროდუქცია; ფრინველის კვერცხი; ნატურალური თაფლი	4512.2	6348.8	22144.4	26814.2	31508.9	31677.4	33293.4	24556.1
ბოსტნეული და საკვებად ვარგისი ზოგიერთი ძირნაყოფები და ბოლქვენაყოფები	2405.5	3127.0	3670.5	4515.6	17916.1	32867.9	23706.3	19529.4
საკვებად ვარგისი ნაყოფი და კაკალი; ციტრუსების ან ბახჩეული კულტურების ქერქი და კანი	2726.7	2838.1	5270.9	4462.9	8606.0	12493.7	12887.2	16573.9
ყავა, ჩაი, მათე და სანელებლები	1845.8	2408.4	5671.2	7178.6	9811.4	14454.7	17375.1	16903.3
პურეული მარცვლოვანები	21011.6	28556.8	77464.4	50000.1	109639.7	150012.8	120639.7	116992.8
მცენარეების თესლი და ნაყოფი; მცენარეები სამკურნალო და ტექნიკური მიზნებისათვის	470.7	337.8	1037.5	3770.8	2365.2	7694.7	6096.1	33096.2
ცხიმები და ზეთები და მათი დაშლის პროდუქტები; მზა საკვები ცხიმები; ცვილები	8183.6	10298.2	23595.4	32472.3	36785.8	46713.1	71944.4	49915.3
შაქარი და საკონდიტრო ნაწარმი შაქრისაგან	36599.8	57046.0	60212.2	87141.1	76570.4	103871.5	80959.7	62702.9
კაკაო და პროდუქტები მისგან	5968.8	10503.6	19994.7	25247.1	34202.9	42023.5	50301.3	43495.1
მზა პროდუქტები პურეული მარცვლოვანების მარცვლის, ფქვილის, სახამებლის ან რძისგან; ფქვილეული საკონდიტრო ნაწარმი	4880.4	5594.2	14042.0	20219.9	24999.5	33336.4	45657.2	34959.4
კვების სხვადასხვა პროდუქტები	6126.3	6094.7	10174.5	17844.1	23033.0	41004.1	59940.7	53685.3
ალკოჰოლიანი და უალკოჰოლო სასმელები და ძმარი	3275.2	7666.8	11404.8	20384.0	40733.2	36376.7	49564.4	33257.0
თამბაქო და თამბაქოს სამრეწველო შემცველები	29219.3	25506.6	38293.1	23268.5	38086.0	56273.6	80774.9	79310.9

წყარო: საქართველოს სტატისტიკის ეროვნული სამსახური, www.geostat.ge

United Nations Development Programme

Regional Centre for Europe and the CIS

Grösslingova 35

811 09 Bratislava

Slovak Republic

Tel: +421 2 5933 7111

Fax: +421 2 5933 7450

<http://europeandcis.undp.org>

Georgia Country Office

UN House, 9 Eristavi Street

0179 Tbilisi Georgia

Tel: +995 (32) 251126

Fax: +995 (32) 250271

E-mail: registry.ge@undp.org

www.undp.org.ge

United Nations Development Programme

Regional Centre for Europe and the CIS
Grösslingova 35
811 09 Bratislava
Slovak Republic
Tel: +421 2 5933 7111
Fax: +421 2 5933 7450
<http://europeandcis.undp.org>

Georgia Country Office
UN House, 9 Eristavi Street
0179 Tbilisi Georgia
Tel: +995 (32) 251126
Fax: +995 (32) 250271
E-mail: registry.ge@undp.org
www.undp.org.ge